

ΓΕΩΡΓΙΟΣ •
Κ. ΒΛΑΧΟΣ •

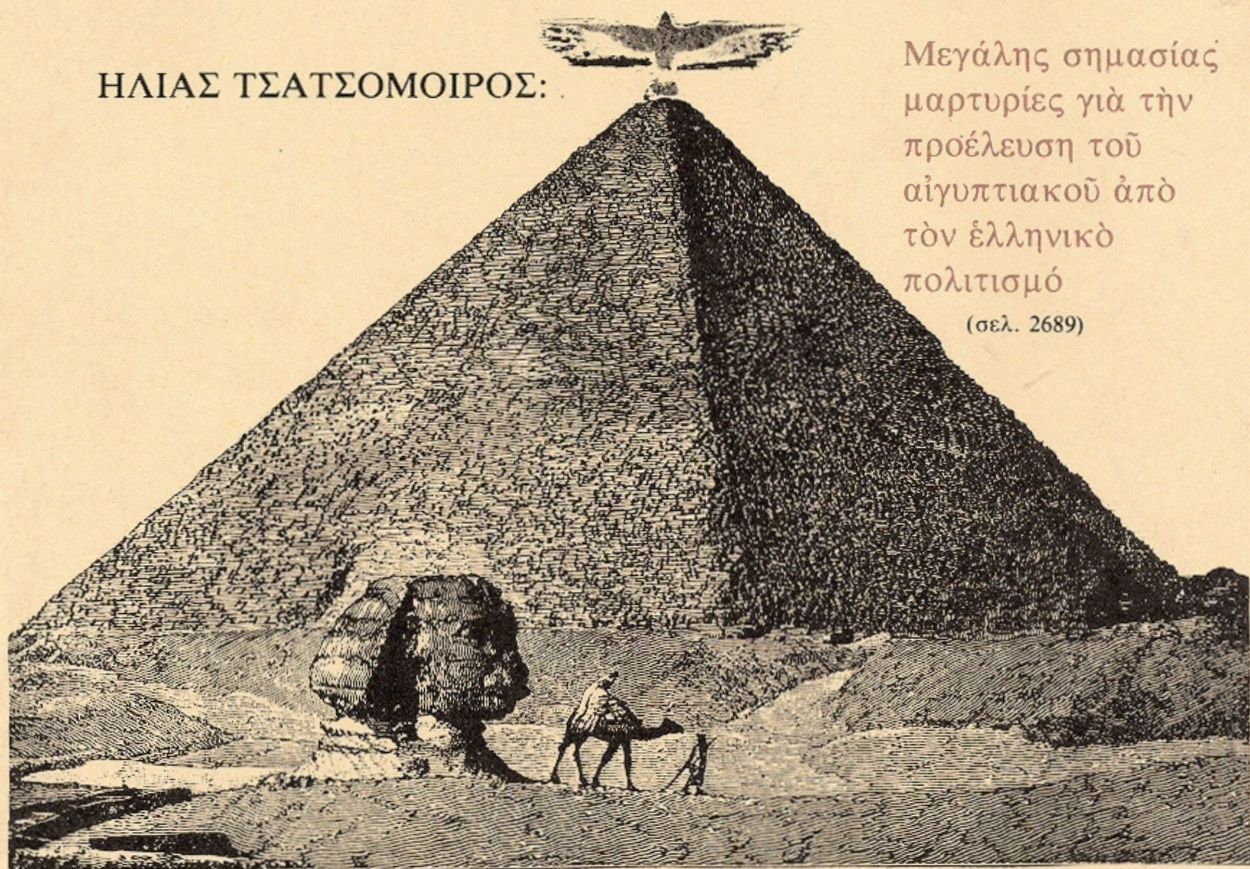
«Δημοκρατία τῶν μαζῶν»:
Ἡ πιὸ ἀπατηλὴ μορφή
ἀρνήσεως τῆς δημοκρατίας

(σελ. 2675)

ΗΛΙΑΣ ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ:

Μεγάλης σημασίας
μαρτυρίες γιὰ τὴν
πρόελευση τοῦ
αἰγυπτιακοῦ ἀπὸ
τὸν ἐλληνικὸ
πολιτισμὸ

(σελ. 2689)

Ο ΑΝΑΙΣΘΗΤΟΣ ΕΛΕΦΑΝΤΑΣ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ Ο ΨΥΛΛΟΣ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ (σ. 2695)

ΔΑΥΛΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Κυδαθηναίων 29, Πλάκα, Αθήνα (105 58).
Τηλέφωνα: 3223957 ή 9823655.

Τα γραφεία του Περιοδικού λειτουργούν
πρωινές ώρες 9.30-13.30, καθημερινά.

Ίδιοκτήτης - Έκδότης - Διευθυντής:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ
Αχιλλέως - Μουσών 51, Π. Φάληρο.

Υπεύθυνοι Τυπογραφείου:
ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΠΑΜΠΑΝΗΣ — Π. ΜΠΑΡΜΠΗΣ
Γερανίου 24, Αθήνα.

Τιμή τεύχ. δρχ. 180 - Έτήσια συνδρομή
δρχ. 2.000 - Όργανισμών δρχ. 3.000 -
Φοιτητών δρχ. 1.000 - Έξωτερικού δολ. 50.

Διαφημίσεις δεν δημοσιεύονται.
Τα χειρόγραφα συνεργασιών δεν επιστρέφονται.

Επιτρέπεται η αναδημοσίευση άρθρων
του ΔΑΥΛΟΥ υπό τον όρον ότι θα αναφέρε-
ται ρητά η πηγή τους.

Όλες οι συνεργασίες, τα βιβλία και τα
ταχυδρομικά έμβασματα στη διεύθυν-
ση: Δημήτρη Λάμπρου, Μουσών 51
Παλαιό Φάληρο, Αθήνα (175 62).

Παρακαλούνται οι συνδρομητές που αλλάζουν
διεύθυνση, να το γνωστοποιούν στο περιοδικό.

ΤΟΜΟΣ Ε' • 51 • ΜΑΡΤΙΟΣ 1986

Η καλπάζουσα «έξαλλαγή» της Έξ-ουσίας

Θα πρέπει να απαλλαγούμε από πολ-
λές αυταπάτες και να αναθεωρήσουμε
όλες τις γνώσεις μας για τη φύση της
πολιτείας, που μās είχαν παράσχει ή ί-
στορία, ή πολιτική φιλοσοφία και οι
κοινωνικές επιστήμες, για να μπορέ-
σουμε να αντιληφθούμε την αληθινή ού-
σία αυτού που σήμερα λέγεται «κρά-
τος»· για να μπορέσουμε να αντιλη-
φθούμε, δηλαδή, την καινούργια πραγ-
ματικότητα, ότι το σημερινό κράτος
δεν έχει πια ομοιότητες ούτε με την άρ-
χαία «πόλη - κράτος» ούτε με το με-
σαιωνικό αν-εθνικό κράτος ούτε με το
νεώτερο «έθνικό κράτος» ούτε με το ά-
κόμη νεώτερο κοινοβουλευτικό, φασι-
στικό ή ολοκληρωτικό κράτος. Θα
μπορούσε κανείς να προσθήσει, ότι το
σημερινό κράτος σχεδόν δεν έχει καμ-
μιά αντίστοιχία, τουλάχιστον ούσιαστι-
κή, ούτε με τους τρεις κλασσικούς τύ-
πους στους οποίους υπέκειτο έως τώ-
ρα κάθε πολίτευμα υποχρεωτικά, δηλα-
δή τη μοναρχία, την όλιγαρχία και τη
δημοκρατία.

Το «έπαναστατικό» στοιχείο που πα-
ρεισέφρυνε στη δομή της ανθρώπινης
πολιτικής οργάνωσης και την μετέβαλε
ριζικά, είναι η πλήρης κατάργηση των
λειτουργικών σχέσεων μεταξύ κρατι-
κής κατασκευής και κρατικής κοινότη-
τας. Σήμερα οι αποτελούντες το κρά-
τος (πολιτική ήγεσία, ύπαλληλία, γρα-
φειοκρατία, παντός είδους διοικητικά -
κομματικά - συνδικαλιστικά ύποσυστή-
ματα) όχι μόνο δεν συνδέονται όργανι-
κά με τους έκτος έξουσιαστικής κατα-
σκευής «πολίτες», αλλά και διεξάγουν
άνηλεη άμυντικό και επιθετικό πόλεμο
έναντίον τους. Η κρατική κατασκευή,
από τον τελευταίο «τροχό» δημόσιας ή
παραδημόσιας ύπηρεσίας ή όργάνου κι
όλους τους πολυπληθείς εξαρτώμενους
κι εύνοούμενους της έξουσίας μέχρι τις
κορυφές των καθεστώτων, διέπεται ά-
πό την κοινή συναίσθηση ότι αποτελεί

ἓνα περιχαρακωμένο στρατόπεδο, πού εἶναι ἓνα εἶδος «ζωτικοῦ χώρου» γι' αὐτούς πού τὸ ἀπαρτίζουν, ἀφ' οὗ χάρις στὸν ἔλεγχον καὶ τὴν κατοχὴν τοῦ μπορὺν νὰ τρέφονται, νὰ ἐξουσιάζουν καὶ νὰ «δοξάζονται» εἰς βάρος καὶ ἀνεξάρτητα ὅλων τῶν ἐκτὸς τοῦ χώρου αὐτοῦ εὐρισκομένων. "Ο.τι ἔως τώρα ἔθεωρεῖτο ὡς *raison d'être*, λόγος ὑπαρξεως τῆς κρατικῆς δομῆς, δηλαδὴ ἡ ἀνάγκη ἐνιαίας ἱεραρχήσεως ἐνδὸς ἀνθρώπινου συνόλου μὲ σκοπὸ τὴν συνολικὴ συνοχή, τὴ συνολικὴ ἐπιβίωση καὶ τὴ συνολικὴ προαγωγή, ἔπαυσε πιά νὰ ἰσχύει ὡς πραγματικότητα καὶ ὑποκαταστάθηκε ἀπὸ μιὰ αὐστηρὰ διασπασμένη καὶ αὐστηρὰ διχασμένη σιαμαία «δυνάδα», στὴν ὁποία τὸ ἓνα μέρος, τὸ κράτος, ἀναπτύσσεται μὲ νόμους καὶ μεταπλάσεις ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, τὴν ὑπόλοιπη κοινότητα.

Γιὰ νὰ λαλήσωμεν ἐν παραβολαῖς, ἡ σημερινὴ πολύμορφη καὶ πολύπλοκη κρατικὴ κάστα «ἐξαλλάσσεται» σ' ἓνα εἶδος νεοπλάσματος, καρκινώματος, τοῦ ὁποίου τὰ «κύτταρα», οἱ δομές, οἱ λειτουργίες, οἱ τρόποι ἀναπτύξεως δὲν ὑπόκεινται πιά στὶς διαδικασίες πού ἀκολουθοῦν τὰ ὑπόλοιπα κύτταρα τοῦ ὁργανισμοῦ. Καὶ δὲν θὰ ἐπιμείνω, γιὰ νὰ στηρίξω τὴν ἀποψη μου, στὰ ἐμφανῆ ἑξωτερικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐξαλλαχθείσης αὐτῆς πολιτικῆς νεοπλασίας, δηλαδὴ τὴ ληστρικότητά της, τὴν ἀνατροπὴν τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς, στοὺς κυβερνώμενους, ἔργον ἀνάλογον πρὸς τὶς κρατικὲς εἰσπράξεις, τὴν κατάρρευση τῆς ἀμοιβαίας πίστεως καὶ τὴν ἀντικατάστασή της μὲ τὸν δόλο, τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀπάτη (καὶ τόσα ἄλλα), ἀλλὰ θὰ ἤθελα νὰ ζητήσω ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη νὰ στοχασθῇ λίγο πάνω στὸν βαθύτερο τρόπο ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου πού διέπει τὰ ἄτομα - φορεῖς τῆς σύγχρονης ἐξουσίας. Ἐν-ὡς αὐτὸ πού ὀνομάζεται «ἐξουσιαστικὴ παράνοια» ἀπὸ τὴ σημερινὴ προχωρημένη πολιτικὴ ἐπιστήμη — ὄχι τὴν συνήθη, ἀφ' οὗ κι αὐτή, ὡς γνωστόν, δὲν εἶναι παρὰ ἓνα τμῆμα τῆς ἐξουσια-

στικῆς κατασκευῆς ἢ μιὰ ὑπηρετρία της, ἀλλὰ τὴ σύγχρονη ἀναζητητικὴ καὶ κριτικὴ πολιτικὴ σκέψη. Αὐτὴ, λοιπόν, ἡ ἐξουσιαστικὴ παράνοια εἶναι ἓνας τρόπος σκέψεως ἐπίσης «ἀλλοιωτικός» ἀπὸ τοὺς μέχρι τώρα οἰκείους στὸ ἀνθρώπινο πλάσμα, πού μοναδικὸς ἄξονας πού τῆς ἔχει ἀπομείνει εἶναι ἡ ἀκόρεστη δίψα τῆς δυνάμεως, μιὰ τυφλὴ δηλαδὴ ὁρμὴ μὴ αὐτοελεγχώμενη, μὴ αὐτοσυντηρούμενη καὶ ἀποκομμένη ἀπὸ κάθε ἀξία, ἰδεώδες ἢ ἀναζήτηση πού γεννᾷ ὁ ἔμφυτος πλούτος τοῦ ἀνθρώπινου ψυχισμοῦ. Μὲ δύο λόγια, ἡ καστικὴ κρατικὴ ἐξουσία τοῦ καιροῦ μας «ἰδεολογικά» ἐξελίχθηκε σὲ μιὰ ἀποκλειστικὰ ἐκτὸς οὐσίας ἀντιμετώπιση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου, μιὰ θεώρηση ἐξ-ουσιαστικὴ, ὅπως ἀπὸ αἰώνων ἡ σοφία τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου εἶχε ἤδη προβλέψει, ὅταν ἔπλαθε τὸν καταπληκτικοῦ βάρους ὄρον ΕΞ-ΟΥΣΙΑ.

Βέβαια, τὸ κατ' ἀνάγκην σύντομο εἰσαγωγικὸ αὐτὸ σημείωμα δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη τὶς ἀπαιτήσεις συστηματικῆς πολιτικῆς πραγματείας — δὲν ἔχει κἀν τὴν πρόθεσιν νὰ πείσῃ τὸν ἀναγνώστη. Πρόκειται γιὰ διευρευνητικὴ ἀναφορά, πού, ἂν ἐπιτύχῃ νὰ ἀποκαλέσῃ ἑναυσμα γιὰ ἐλεύθερο στοχασμό, τοῦτο θὰ ἦταν ἄρκετό γιὰ τὸν συντάκτην του. Ἐκεῖνο ὅμως πού θέλω νὰ τονίσω ἐν κατακλείδι, εἶναι ὅτι ὑπάρχει ἐξαιρετικὴ δυσκολία νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς ἡ ἔκταση τῆς πολιτικῆς ἐξαλλαγῆς τῆς ἐποχῆς μας καὶ νὰ ξεδιαλυθοῦν τὰ σαφεῆ ὅρια μεταξὺ τῆς ἐξουσιαστικῆς κατασκευῆς καὶ τοῦ ἐκτὸς αὐτῆς εὐρισκόμενου κομματιοῦ τοῦ συνόλου. Τὸ καρκινικὰ κύτταρα — γνωστὴ ἡ ιδιότητά τους ἀπὸ τὴν Ἱατρικὴ — τῆς σύγχρονης νομενκλατούρας ἐπηρεάζουν μὲ τὶς κακοήθεις διεργασίες τους μέγα μέρος, ἂν ὄχι ὅλα τὰ κύτταρα τοῦ ὁργανισμοῦ. Ἡ ἐξουσιαστικὴ παράνοια, ἡ δίψα τῆς δυνάμεως, τείνει ταχύτατα νὰ ἐξαπλωθῇ σ' ὁλόκληρο τὸ σῶμα τῆς κρατικῆς κοινότητος. Ἡ ἐπάρατη πολιτικὴ νόσος τοῦ καιροῦ μας διανύει ἴσως τὸ τελευταῖο της στάδιο..

Δ. Ι. Α.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΒΛΑΧΟΣ

(τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν)

«*Δημοκρατία τῶν μαζῶν*»: ἡ πιὸ ἀπατηλὴ μορφὴ κατάργησης τῆς Δημοκρατίας

Ἡ δημοκρατία προϋποθέτει τὴ συμμετοχὴ τοῦ Λαοῦ στὴ διαμόρφωση, τὴν υἱοθέτηση καὶ ἐφαρμογὴ τῶν πολιτικῶν ἀποφάσεων. Ὁ τρόπος αὐτῆς τῆς συμμετοχῆς μπορεῖ νὰ διαφέρει, ἀνάλογα μὲ ποικίλλοντες παράγοντες καὶ ὁρους, ὅπως τὸ μέγεθος τῆς Χώρας καὶ τοῦ πληθυσμοῦ, τὸ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο, τὰ τεχνικὰ καὶ ἐπικοινωνιακὰ μέσα κλπ. Ὅμως, δημοκρατία χωρὶς ἓνα εἶδος ἢ ἓνα βαθμὸ συμμετοχῆς τοῦ Λαοῦ δὲν εἶναι νοητή.

Τὸ ρῆμα *συμμετέχω* σημαίνει, ὥστόσο, μετέχω (Ἐγώ) μαζί μὲ τοὺς ἄλλους σὲ ἓνα κοινὸ ἔργο. Τὸ Ἐγώ, ἡ ἀτομικότητα, ὁ ἄνθρωπος σὰν αὐθύπαρκτη, προικισμένη μὲ αὐτοσυνείδηση ὑπαρξὴ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ διακρίνει τὸ Λαό, ὡς κεντρικὴ πολιτικὴ ἔννοια, ἀπὸ τὴ μάζα, ὡς ἀγέλη, δηλαδὴ ὡς ἀδιαφοροποίητη ὁμαδικὴ συνείδηση, ὅπως αὐτὴ ἐμφανίζεται στὰ κατώτερα ζωικὰ εἶδη.

Αὐθύπαρξία τοῦ ἀτόμου — αὐτὸ πρέπει νὰ τονισθεῖ — δὲν σημαίνει ὅπωςδὴποτε ὅτι ὁ Λαὸς ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἀτομικὲς ὑπάρξεις ποὺ μονόπλευρα εἶναι στραμμένες πρὸς τὸν ἑαυτὸ τους. Αὐτὴ ἡ δῆθεν φιλελεύθερη ἀντίληψη τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ κράτους, ποὺ ἐπεκράτησε ἀπὸ τὸν δέκατο ἑβδόμο αἰῶνα καὶ ἐφεξῆς, εἶναι ἐσφαλμένη. Ὁ ἄνθρωπος γίνεται αὐθύπαρκτη ἀτομικότητα μέσα στὴν κοινωνία, μὲ τὴ βοήθεια πολλαπλῶν ἀνταλλαγῶν καὶ μὲ τὴ διαμόρφωση ἐνὸς κοινωνικοῦ ἔθους. Μὲ τὴ συνείδηση, ἀσφαλῶς, τοῦ Ἐγώ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ συνείδηση τῆς διαφοράς μὲ τὸν ἄλλο ὡς ταυτότητας. Αὐτὸ εἶναι ἀκριβὲς ἐκεῖνο ποὺ μεταβάλλει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ ἀπλὴ βιολογικὴ μονάδα σὲ πρόσωπο.

Ὁ Ἀριστοτέλης — ἐπιστρέφουμε πάντα σ' αὐτόν! — διευκρίνισε κατὰ τρόπο ἀπολύτως σαφῆ αὐτὴ τὴ διάκριση, ταυτίζοντας οὐσιαστικὰ τὴν πολιτικὴ μὲ τὴ δημοκρατία καὶ τὴ δημοκρατία μὲ τὴν προσωποκρατία καὶ τὸν ἀνθρωπισμό. Ὑπενθυμίζω, ἐδῶ τὰ λόγια του:

«Διότι δὲν πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῶν πάσης μελίττης καὶ παντὸς ἀγελαίου ζῶντος μᾶλλον, δῆλον. Οὐδὲν γάρ, ὡς φαμέν, μάτην ἢ φύσις ποιεῖ· λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζώων· ἡ μὲν οὖν φωνὴ τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος ἐστὶ σημεῖον, διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζῶσις· μέχρι γάρ τοῦτο ἡ φύσις αὐτῶν ἐλήλυθε, τοῦ ἔχειν αἴσθησιν λυπηροῦ καὶ ἡδέος καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοις· ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστὶ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερόν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀδίκον· τοῦτο γάρ πρὸς τᾶλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν· ἡ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν. Καὶ πρότερον δὲ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία καὶ ἕκαστος ἡμῶν ἐστίν· τὸ γάρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους...»⁽¹⁾.

Παρέθεσα τὸ μακρὸ αὐτὸ ἀπόσπασμα τῶν *Πολιτικῶν*, ἐπειδὴ ἐμπεριέχει ταυτόχρονα τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς κοινωνικότητας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς αὐθύπαρξίας του ὡς λογικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὄντος. Πρᾶγμα ποὺ θὰ ἐπιτρέψει, ὡς γνωστὸ, στὸ Σταγειρίτη νὰ ὀρίσει στὴ συνέχεια τὸν πολίτη μὲ τὸ κρι-

(1) *Πολιτικῶν*, Α 1253 α 10-13.

τήριο τῆς συμμετοχῆς στὴ διαχείριση τῶν κοινῶν («τὸ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς»⁽²⁾), δίνοντας ἔτσι ἓνα ὅρισμό τῆς δημοκρατίας ποὺ μπορεῖ νὰ ἰσχύει, σὲ ποικίλλοντες βαθμούς, σὲ ὅλα τὰ εἶδη τῶν ἱστορικῶν παραλλαγῶν της, μὰ ποὺ ἀποκλείει ἐκ τῶν προτέρων ἐκεῖνο ποὺ ἀπεκάλεσαν οἱ νεώτεροι «δημοκρατία τῶν μαζῶν».

Μορφές πολιτευμάτων, σὰν ἐκεῖνη ποὺ ὑποδηλώνει ἡ ἀπόλυτα ἀντιφατικὴ καὶ ἀπαράδεκτη αὐτὴ ὀνομασία, ὑπῆρξαν βέβαια στὴν ἱστορία, ἀπὸ τὴν ἀρχαία τυραννία ὡς τὶς σύγχρονες «ἀριστερές» ἢ «δεξιές» μορφές λαϊκιστικοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ, ποὺ ὑποκρύπτουν στὴν οὐσία τὸν πιὸ ἀδίστακτο ἐλιτισμό, τὴ μετατροπὴ, δηλαδή, τῆς συμμετοχῆς, ὡς ἀδέσμευτης ἀτομικῆς ἐπιλογῆς, σὲ τυφλὴ παρακολούθηση (*Gefolkschaft*, ἔλεγαν οἱ Χιτλερικοὶ) καὶ σὲ ὑποτακτικὴ συναίνεση — ὄχι μὲ τὸ Λόγο ἢ τὸ Διάλογο, ποὺ προϋποθέτει ἡ δημοκρατία, ἀλλὰ μὲ τὸν ἐπίπλαστο φανατισμό, ποὺ δημιουργεῖ ἡ συνθηματολογία καὶ ἡ προπαγάνδα, ἰδίως ὅταν ἡ τελευταία ταυτίζεται μὲ τὴν Ἐξουσία.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι φαινόμενα σὰν αὐτὰ ὀφείλονται σὲ ἱστορικὰ καὶ κοινωνικὰ αἷτια καὶ ἀντινομίες. Τὸ ἐρώτημα εἶναι, ἂν ἀποτελοῦν ἄρση ἢ, τουναντίον, ἐπιδείνωση αὐτῶν τῶν ἀντινομιῶν. Εἶναι προφανές ὅτι τὸ δεῦτερο εἶναι, δυστυχῶς, ἀληθινό. Ἐπειδὴ, ἀκριβῶς, μᾶς ἀπομακρύνουν ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἦταν μιὰ πραγματικὴ προσωποκρατικὴ, ἀνθρωπιστικὴ καὶ συμμετοχικὴ δημοκρατία.

Ἡ «δημοκρατία τῶν μαζῶν» ὅσονδήποτε καὶ ἂν γαλβανίζεται ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ ἰδεώδη τῆς ἰσότητος, τῆς ἐλευθερίας, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς πανανθρώπινης εὐδαιμονίας, ἀπολήγει, στὰ πράγματα, στὴν ἐξουθένωση ὅλων αὐτῶν τῶν ἰδεωδῶν, ἀφοῦ ὑποκαθιστᾷ στὸ Λόγο καὶ τὸν κριτικὸ Διάλογο τὴν ἑτεροπροσδιορισμένη (ἀπὸ ἓνα Ἀρχηγὸ ἢ μιὰ Ἐλίτ), διὰ τῆς προπαγάνδας, βουλευτικὴ παρόρμηση, καὶ μετατρέπει τὴν ἐνσυνείδητη συμμετοχὴ σὲ ὑπόκωφο βρυχηθμὸ τῆς ἀγέλης, ποὺ ἄγεται καὶ φέρεται ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ἡμέρας, τὶς περισσότερες φορὲς ἐνάντια στὰ ἴδια τὰ συμφέροντα τῆς «μάζας».

Εἶναι φανερό, πὼς τέτοια φαινόμενα ἀποτελοῦν ἄρνηση τῆς ἐννοίας τοῦ Λαοῦ, ἄρνηση τῆς ἰδέας τῆς δημοκρατίας. Ἡ δημοκρατία εἶναι τὸ πολίτευμα ποὺ ἐξυψώνει τὸν ἄνθρωπο στὸ ἐπίπεδο τοῦ πολίτη, ἀλλὰ καὶ ποὺ κάνει ταυτόχρονα τὸν πολίτη εἰκόνα καὶ ὁμοίωση τοῦ ἀνθρώπου στὴν πιὸ ὑψηλὴ ἐννοία τοῦ ὄρου: ἀνθρώπου ὡς αὐτονόμου φορέα καὶ ἐμψυχωτῇ ἐνὸς συνόλου ἀξιῶν, ποὺ ἀφοροῦν ἐξίσου τὸ Ἐγὼ καὶ τὸν Ἄλλο, τὸ ἄτομο καὶ τὴν κοινωνία. Δημοκρατία εἶναι, μὲ μιὰ λέξη, πρῶτ' ἅπ' ὅλα, ἐξανθρωπισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, μετατροπὴ τῆς ἀγέλης σὲ κοινωνία, τῆς μάζας σὲ υπερῆφανο καὶ κυρίαρχο Λαό. Εἶναι μιὰ διαδικασία ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸ γνῶθι σ' αὐτὸν καὶ ἔχει ὡς ἔρρισμα τὴν παιδεία, τὴν καλλιέργεια, τὴ χαλιναγώγηση τοῦ ἐνστίκτου, τόσο στὸ ἀτομικὸ ὅσο καὶ στὸ διασυλλογικὸ ἐπίπεδο. Οἱ ὁμάδες, τὰ πολιτικὰ κόμματα, οἱ ὀργανώσεις μποροῦν νὰ ἐκτελοῦν καὶ μέσα στοὺς κόλπους τῆς δημοκρατίας ἰδιαίτερους σκοποὺς καὶ λειτουργίες, ὑπὸ τὸν ὄρο νὰ μὴν ἀναιροῦν τὴν ἰδέα τοῦ Λαοῦ ὡς συνόλου αὐτονόμων ἀτομικῶν ὑπάρξεων προικισμένων μὲ τὸ αἶσθημα τῆς κοινωνικῆς εὐθύνης, δηλαδή προσώπων. Ὅσες φορὲς δὲν ὀλοκληρώνεται αὕτη ἡ προϋπόθεση, ἡ «δημοκρατία τῶν μαζῶν» εἶναι ἡ πιὸ ἀπατηλὴ μορφή ἀρνήσεως τῆς δημοκρατίας.

(2) Πολιτικῶν, Γ 1275α 6.

ΜΕΤΕΩΡΙΣΜΟΙ

Φόβος ὁ πατέρας τῆς Ἐξουσίας

Ποτὲ ἄλλοτε ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ μεταφυσικὸς φόβος δὲν ἔπαιζαν τόσο πρωταρχικὸ, προσδιοριστικὸ ρόλο στὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορά, ὅσο στὸν καιρὸ μας.

Γιὰ τὸν πρῶτο, τὸν βιοτικὸ φόβο, δὲν χρειάζεται νὰ ἐπιμεῖνω πολὺ, νομίζω, γιὰ νὰ καταστήσω πειστικὴ τὴν ἐκτίμησή μου αὐτῇ. Σήμερα, ἐποχὴ πού χάρη στὴν πρόοδο τῆς μηχανῆς, στὰ προηγμένα τουλάχιστον μέρη τῆς γῆς, κανεὶς δὲν πεθαίνει ἀπὸ πείνα, τὸ ἄγχος γιὰ τὴν ἐπιβίωση καὶ ἡ συνακόλουθη πρὸς αὐτὸ ὑποταγὴ καὶ δουλικότητα τοῦ ἀνθρώπου σ' ὁποιοδήποτε ἄτομο, ὁμάδα, κλίκα, ἐπιχείρηση, ἐξουσία, σύστημα, πού ἐλέγχουν τὸ χρήμα ἢ τὴν πολιτικὴ ἰσχύ καὶ εἶναι ἢ μποροῦν νὰ γίνουν ἐργοδότες τοῦ ἢ πολιτικοὶ πάτρωνές του, εἶναι ἀπόλυτη. Ὁ ἀνθρώπος τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ἀνδραποδῶδης καὶ ἀναξιοπρεπὴς ὅσο ποτέ, ἀποβάλλει καὶ τὸ τελευταῖο ἴχνος ἀνθρώπινης ὑπερφάνειας, γιὰ νὰ προσπέσῃ ἰκέτης καὶ περιδεὴς δοῦλος στὰ πόδια κάθε «ἰσχυροῦ», μὲ τὴν ἀπλὴ ἐλπίδα ἢ ἀκόμη τὴν μακρινὴ πιθανότητα νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐνοιά του, τὴν κάλυψη, τὴν προστασία του. Πολὺ εὐστοχα ἐπесήμαινε τὸ φαινόμενο αὐτό, ἥδη ἀπὸ τὴς ἀρχῆς τοῦ πολυπαθοῦς αἰῶνος μας, ἕνας δικός μας πολιτικὸς στοχαστής, ὁ Ἰωάννης Δραγούμης: Στούς σημερινοὺς ἀνθρώπους — ἔγραψε — «τὴν ἐλευθερία τους, τὴν ζωντά-

νια τους, τὴ θέλησή τους, τὴς ἔχουν πλακώσει ἀνωφέλευτα βάρη, παῦ τοὺς ἐξάρωσαν τὸ νοῦ καὶ τοὺς ἐμύκραναν τὴν ψυχὴ μὲ μιὰ ἀρρωστικὴ ἀνησυχία γιὰ τὸ πῶς θὰ βγάλουν τὸ ψωμί τους μονάχα. Μ' αὐτὴ τὴν ἀνησυχία, χωρὶς αὐτοπεποίθηση, βγαίνουν ἀπ' τὸ σχολεῖο καὶ ἀντικρύζουν τὴν κοινωνία καὶ οἱ περισσότεροὶ σκύβουν καὶ γίνονται σκλάβοι ἐκείνου πού θὰ τοὺς παρασταθῇ, γιὰ νὰ ἀπολάβουν μιὰ θεσοῦλα. Παντοῦ ἄλλου, ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους, γυρεύουν ἀποκούμπι, προστασία κι ὑποστήριξη, γιὰτὶ μέσα τους δὲν τὰ βρίσκουν...». Σήμερα εἶναι ἀδιανόητο, ἐκτὸς σπανιωτῶν ἐξαιρέσεων, νὰ ζῇ κανεὶς ἀπροστάτετος ἢ πράγματι — κι ὄχι μὲ τὰ λόγια — ἀνένταχος σὲ οἰοδήποτε πολιτικὸ ἢ κοινωνικὸ σχηματισμό.

Ἀλλὰ καὶ ὁ μεταφυσικὸς φόβος, ὁ φόβος τοῦ θανάτου, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ δηλητηριάζει καὶ παραλύει τὴς ψυχές μας. Ὁ ἐξοχὸς τύπος τοῦ κλασσικοῦ ἀνθρώπου, πού γελᾷ μπροστὰ στὸν κίνδυνο, γελᾷ μπροστὰ στὸν πάνοπλο ἐχθρό, γελᾷ μπροστὰ στὸ θάνατο, γελᾷ μπροστὰ στὸ νεκρό, γελᾷ πάνω στὴν δική του ἐπιτύμβια στήλη στὸ Δίπυλο, γελᾷ καὶ περιγεῖλᾷ τὸν Χάροντα πού θὰ τὸν μεταφέρῃ, ἐλεεινὸς ἔμμισθος λεμβουχός του, διὰ μέσου τῆς Ἀχερουσίας, καὶ πού ἐν τέλει συνειδητοποιεῖ βαθεῖα ὅτι τὸ πιὸ ἀπαραίτητο, τὸ ἀπόλυτο «ὀργανικὸ»

μέρος τῆς ζωῆς εἶναι ὁ θάνατος — θάνατος καὶ ζωή, δηλαδή, εἶναι ἓνα πράγμα —, ἀντικαταστάθηκε ἀρχικὰ μὲν ἀπὸ τὸν ἐξουθενωμένο ἀπὸ τὴν σατανικὴ τρομοκρατία τοῦ θρησκευτικοῦ δόγματος «πιστό», πὺ ἀπειλεῖται μὲ τὰ μετὰ θάνατον βράζοντα καζάνια καὶ τὶς πίσσες τῆς «Κολάσεως» καί, στὴ συνέχεια, ἀπὸ τὸν σύγχρονο ἀπόλυτα ὑλιστὴ, μηδενιστὴ καὶ ἐγωπαθῆ ζῶνθρωπο, πὺ δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβῃ καὶ ἀποδεχθῇ καμμιά φυσικότητα — ἐπομένως καὶ τὴ φυσικότητα τοῦ θανάτου — ἀλλὰ θεωρεῖ τὰ πάντα ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῆς παραφύσιν ἱστορικῆς ἐκτροπῆς, μέσα στὴν ὁποία βούλιαξε καὶ χάθηκε πνευματικὰ καὶ ψυχικά.

«Φόβος κυρίου», οἰουδήποτε ἐγκόσμιου κυρίου καὶ «φόβος Κυρίου», οἰουδήποτε τιμωροῦ καὶ ἐκδικητικοῦ δογματικοῦ ὑπερβατικοῦ κατασκευάσματος τῆς (πνευματικῆς) ἐξουσίας, εἶναι, λοιπόν, ἡ «ἀρχὴ σοφίας» τοῦ σύγχρονου ξεπεσμένου καὶ ἀθλίου ἐξουσιαζόμενου ἀνθρώπου. Αὐτὸς ὁ φόβος — τοῦτο πρέπει νὰ προσέξουμε ἰδιαίτερα — δὲν εἶναι τὸ κατὰ φύσιν ἐνστικτο αὐτοσυντηρήσεως τῶν ἐμβίων ὄντων, εἶναι ἴσα - ἴσα ἡ διαστροφή του. Για-

τί, ἂν τὸ ἐνστικτο αὐτοσυντηρήσεως ἐξασφαλίζῃ καὶ προάγῃ τὴν κύρια ἐκφραση τῆς μοναδικότητος τοῦ ἀτόμου, τὴν ἐαυτότητά του — τὴν ἐλευθερία του, μ' ἄλλα λόγια —, ὁ φόβος ὄχι μόνον δὲν συμβάλλει σ' αὐτό, ἀλλὰ τὴν καταστρέφει, τὴν ἐξουθενώνει. Ὁ φοβισμένος ἄνθρωπος δὲν εἶναι αὐθέκαστος, δὲν εἶναι αὐτοδύναμος, δὲν εἶναι αὐτοτελής, δὲν εἶναι αὐτάρκης, δὲν εἶναι αὐτόνομος. Κακοποιεῖ καὶ βιάζει ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τὴν ἀτομικότητα καὶ προσωπικότητά του, κατατρυχόμενος ἀπὸ φαντάσματα — κινδύνους, ἐγκόσμιους ἢ ὑπερκόσμιους, γιὰ νὰ ὀδηγηθῇ ὄχι μόνον στὴν ἐγκόσμια δουλεία ἀλλὰ καὶ σὲ πνευματικὲς παραισθήσεις καί, ἐντέλει, στὴν ἀπόλυτη ὑπαρξιακὴ δυστυχία.

Ἡ πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ ἐξουσία, πὺ καλλιιεργεῖ μὲ ἀπειρες μεθόδους τὴ διαστροφή τοῦ φόβου, γνωρίζει ἐκπαλαὶ ὅτι χωρὶς αὐτὸν ἡ ὑπαρξὴ καὶ ἡ παγκυριαρχία τῆς εἶναι ἀδύνατη. Ὁ φόβος οἰασδήποτε μορφῆς εἶναι ὁ ἀπώτερος γενάρχης, ὁ πρωτοπατέρας τῆς διάστροφης Ἐξουσίας.

Μετέωρος

ΣΗΦΗΣ Γ. ΚΟΛΛΙΑΣ

Ἡ πίκρα τῆς φυγῆς

*Μὴ κρατᾶς στὰ μάτια τὴν πίκρα τῆς φυγῆς
καὶ στὴν καρδιά τὴν ἀτολμία τοῦ χρέους,
πὺ κατακερματίζουν τὸ ἦθος καὶ τὴ δημοκρατία,
τὴν παρουσία τοῦ ἀπόλυτου Λόγου.*

*Ἡ ζωὴ χωρὶς φῶς καὶ παρρησία εἶναι ἄρνηση,
ἓνα ἀδιέξοδο στὴ διέξοδο τῆς προσμονῆς,
μιὰ τραγικὴ, ἀνύποπτη αὐτοσυνειδησία,
μιὰ συνειδητὴ ἄρνηση τοῦ μηδενισμοῦ.*

*Μὴ λαξεύεις τὸ λιθάρι τῆς ἀνυπομονησίας,
γιατὶ τότε ποτὲ δὲν ἐρχεται ἡ δικαίωση,
ὁ πολυτίμητος μετασχηματισμὸς τοῦ εἶναι,
ἡ καταξίωση τῆς ἀπεραντοσύνης τοῦ ὑπέρτατου χρέους.*

ΛΑΜΠΡΟΣ ΝΤΟΚΑΣ

του Πανεπιστημίου Πατρών

‘Η γνώση της Φύσης και ή γνώση της ‘Ιστορίας

‘Υπάρχει αντίστοιχία της φυσικής *έντροπίας* στην κοινωνία;

“Αν ανατρέξουμε σε έπιστημονικές διατριβές παλαιότερων εποχών, ιδίως του περασμένου αιώνα, θα διαπιστώσουμε χωρίς καμιά δυσκολία, πώς επικρατούσε μια απόλυτη πίστη στην έπιστημονική γνώση, σε σημείο που έμοιαζε με την παιδική αφέλεια μπροστά σε φανταχτερά παιχνίδια. Οί έπιστήμονες με θρησκευτική άφοσίωση στην αποκάλυψη της έπιστήμης, άκαμπτοι και δογματικοί, απόλυτοι και αυταρχικοί, αποφαίνονταν σε κάθε περίπτωση χωρίς να έπιτρέπουν άμφισβητήσεις· πολλές φορές έμοιαζαν με προφήτες μιας νέας θρησκείας, που γκρέμιζε όλες τις άλλες. ‘Αντίθετα ο μέσος άνθρωπος, γαντζωμένος στις παραδόσεις και τις προκαταλήψεις, πλησίαζε την έπιστήμη με βήματα δειλά και με πολλή άμφιβολία. Σήμερα, αντίθετως, παρ’ όλες τις μεγάλες έπιστημονικοτεχνικές έπιτυχίες οί έρευνητές ξιναν περισσότερο ταπεινόφρονες και όλιγότερο πιστοί στην έπιστημονική γνώση, ένω ή ανθρώπινη μάζα άπομακρυσμένη από τδ έπιστημονικό έργοτάξιο, μεθυσμένη από την άπόλαυση των άγαθών της τεχνικής, πιστεύει άπόλυτα στην σύγχρονη γνώση, χωρίς να ζητά άποδείξεις και πιστοποιητικά για την έγκυρότητα των έπιστημονικών άποτελεσμάτων. Οί μεγάλοι διανοητές των τελευταίων χρόνων του αιώνα μας είναι όλιγότερο δογματικοί και περισσότερο διστακτικοί να πιστέψουν σε μια άπόλυτη γνώση, ή όποία έπιτρέπει τή λύση μεγάλων προβλημάτων της Ιστορίας της φύσης.

Μπορεί να μην κατέχονται από τδν σκεπτικισμό, αλλά άσφαλώς αναγνωρίζουν τις άδυναμίες της έπιστημονικής μεθόδου και γενικώτερα της ανθρώπινης νόησης. ‘Η έπιστημονική άλαζονεία πέρασε σάν παιδική άσθένεια του νεοφώτιστου μάγου. ‘Ο βαθύς έρευνήτης κατέχεται από την συνείσθηση της προσέγγισης του φαινομένου και όχι από την ψευδαίσθηση της κατοχής του συμβάντος.

* * *

Σε δύο προηγούμενα άρθρα⁽¹⁾ είδαμε τις δυνατότητες και άδυναμίες της έπιστήμης· στις παρακάτω γραμμές θα προσπαθήσουμε να αναπτύξουμε τις έπιστημονικές θεωρίες, οί όποιες δίνουν άπάντηση σε προβλήματα της μεταφυσικής. Συγκεκριμένα θα ξεετάσουμε, ποιες είναι οί έπιστημονικές ύποθέσεις και θεωρίες, που έπιτρέπουν προεκτάσεις στο μεταφυσικό συμπλήρωμα του έπιστητού. Θα διατυπώσουμε με άπλο τρόπο νόμους της φυσικής, οί όποιοί οδηγούν στην προσέγγιση προβλημάτων, που από την ίδια την φύση τους καλύπτονται από τδ άπροσπέλαστο του μεταφυσικού χώρου. Π.χ., ο κόσμος είναι πεπερασμένος; Έχει άρχη και τέλος; Πού οδηγείται;

‘Η μηχανική θεώρηση του κόσμου από τδν Νεύτωνα χαρακτηρίζεται από τδν θάνατο της «ψυχής» των ουρανίων σωμάτων, ή όποία τούς έδινε την κίνηση της ζωής, και συγχρόνως από την αναγέννησή της με τδ νέο όνομα «δύναμις», την όποία μπορούμε να πησιάσουμε με μέτρα και τύπους, που όρίζουν έπακριβώς τις έκδηλώσεις της. ‘Η έννοια της «ψυχής» των άστέρων, που έπέτρεπε τις κινήσεις τους, κατά τλ διαφέρει από την «δύναμιν» της έλξης των μαζών;

‘Η «ψυχή» έκδηλώνεται από δικιά της βούληση, με έκδηλο τδ μεταφυσικό στοιχείο, ένω ή έλξη έχει τδν έλεγχο του μέτρου και τά δεσμά του μαθηματικού τύπου. Δυστυχώς όμως, αν άναζητήσουμε τή βαθύτερη φύση της «δύναμης», δέν θα κατορθώσουμε να ξεπεράσουμε τδ μεταφυσικό άγνωστο της «ψυχής» των άστέρων. Οί μετρήσεις και οί μαθηματικές έκφράσεις προσφέρουν λογικά σχήματα σε φαινόμενα, ίσως με πολύ περισσότερες

(1) ‘Ιδε Δαυλός, τεύχη 46ο, σελ. 2371 και 47ο, σελ. 2444.

πληροφορίες, χωρίς όμως να φωτίζουν το μεταφυσικό μυστήριο της ψυχής των ουρανίων σωμάτων, πού φαντάζονταν πρὸ τοῦ πλάσματος τοῦ Νεύτωνα. Ὁ Νεύτωνας θεμελίωσε ἕνα νέο κόσμο με περισσότερη γνώση καὶ λογικὴ χρῆση, ἀλλὰ δὲν μπόρεσε νὰ φτάσει στὸ ἀπροσπέλαστο τῆς ὑπαρξῆς. Ὁ Ἑντιγκτον τόσο πολὺ ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ἐγκυρότητα τῆς ἐλλείξης τῶν μαζῶν, ὥστε φτάνει στὰ ἄκρα ὅταν λέγει: «*Ἡ Γῆ κάνει ὅ, τι τῆς ἀρέσει*». Ἀσφαλῶς δὲν εἶναι τόσο εὐκολο νὰ δεχθοῦμε πῶς ἡ μάνα Γῆ κάνει ὅ, τι θέλει, εἶναι ὅμως βέβαιο πῶς ἐμεῖς δὲν ξέρουμε τί ἀκριβῶς κάνει καὶ γιὰτί.

* * *

Τὸν δεύτερο νόμο τῆς θερμοδυναμικῆς θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὸν χαρακτηρίσει μεταφυσικό, γιὰτί πολλὲς φορὲς γίνεται τὸ γεφύρι τῆς φυσικῆς μετὰ τὴ μεταφυσική. Ὁ νόμος αὐτὸς εἶναι στατιστικὸς καὶ μᾶς πληροφορεῖ πῶς ὁ κόσμος γίνεται συνεχῶς καὶ πιδ ἄτακτος. Προτοῦ προχωρήσουμε στὴν ἀνάλυση τοῦ νόμου, θὰ ἀναφέρουμε τὸ παράδειγμα τῆς τράπουλας τοῦ Ἑντιγκτον. Ὅταν ἀνοίξουμε μιὰ καινούργια τράπουλα, βρίσκουμε βρίσκουμε τὰ χαρτιά τῆς τακτοποιημένα στὴν κανονικὴ τους σειρά· ἂν τὰ ἀνακατέψουμε, ἡ ἀρχικὴ σειρά χάνεται, καὶ εἶναι πολὺ ἀπίθανο μετὰ τὸ συνεχὲς ἀνακάτωμα ἡ τράπουλα νὰ ἀποκτήσει τὴν ἀρχικὴ σειρά τῶν χαρτιῶν τῆς. Ἔτσι καὶ ἡ Φύση ξεκίνησε ἀπὸ μιὰ ἀπόλυτὴ τάξη, στὴν ὁποία εἶναι σχεδὸν τελειῶς ἀπίθανο νὰ ἐπανέλθει. Ἀδιάκοπα προχωρεῖ σὲ μιὰ ἀταξία, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ μέτρο τοῦ χρόνου, δηλαδὴ ὁ δείκτης τῆς ἡλικίας τοῦ κόσμου: Ὅσο πιδ πολλὴ ἀταξία, τόσο μεγαλύτερη ἡ ἡλικία τοῦ κόσμου. Αὐτὰ ὑποστηρίζει ὁ Ἑντιγκτον στὸ βιβλίον του «*Ἡ φύση τοῦ ὑλικοῦ κόσμου*».

Στὴ φύση συμβαίνουν φαινόμενα αὐθόρμητα χωρὶς καμμιά ἐξωτερικὴ ἐπίδραση, δηλαδὴ εἶναι δυνατόν ἕνα ὑλικὸ σύστημα νὰ περάσει ἀπὸ μιὰ κατάσταση Α στὴ Β χωρὶς καμμιά ἰδιαίτερη ἐπέμβαση. Ἀπὸ τὰ διάφορα φαινόμενα μπορούμε νὰ ξεχωρίσουμε ἐκεῖνα, πού δὲν εἶναι ἀντιστρεπτά ἢ ἡ πιθανότητα τῆς ἀντιστροφῆς εἶναι ἀπείρως μικρή. Ἐκεῖ ὅπου παρεμβαίνει ὁ δεύτερος νόμος τῆς θερμοδυναμικῆς, τὰ φαινόμενα δὲν εἶναι ἀντιστρεπτά. Θὰ δοῦμε μιὰ σειρά ἀπὸ παραδείγματα.

1) Ἄν φέρομε σὲ ἐπαφὴ ἕνα θερμὸ σῶμα με ἕνα ψυχρὸ, ἀμέσως θὰ παρατηρήσουμε τὴ ροὴ θερμότητας ἀπὸ τὸ θερμὸ στὸ ψυχρὸ, μέχρις ὅτου τὰ δύο σῶματα νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἴδια θερμοκρασία. Ποτὲ δὲν θὰ διαπιστώσουμε τὸ ἀντίστροφο. Δηλαδὴ μιὰ χύτρα νερό, ὅταν τὴ βάλουμε στὴ φωτιά, θὰ βράσει καὶ ποτὲ δὲν θὰ γίνῃ πάγος, παρ' ὅλο πού δὲν ὑπάρχει νόμος, ὁ ὁποῖος νὰ ἀπαγορεύει, ἡ χύτρα μετὰ τὸ νερὸ νὰ παγώσει. Ἡ πιθανότητα τῆς ἀντιστροφῆς (νὰ παγώσει) δὲν εἶναι μηδενικὴ, ἀλλὰ ἀπείρως μικρή.

2) Ἄς θεωρήσουμε ἕνα θάλαμο, ὁ ὁποῖος εἶναι χωρισμένος σὲ δύο μέρη, πού ἐπικοινωνοῦν μετὰ μιὰ ὀπή. Ἄν στὸ πρῶτο μέρος ἔχουμε ἕνα ἀέριο, ἐνῶ τὸ δεύτερο μέρος εἶναι κενό, τότε προφανῶς τὸ ἀέριο θὰ κινηθεῖ πρὸς τὸν κενὸ χῶρο καὶ εἶναι τελειῶς ἀπίθανο νὰ ἐπανέλθει στὴν ἀρχικὴ του κατάσταση⁽²⁾.

Μποροῦμε νὰ περιγράψουμε ἕνα ἀτέλειωτο πλῆθος φαινομένων σὰν τὰ προηγούμενα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἀντιστρεπτά καὶ μετὰ ἀπὸ κάποιο χρόνον καταλήγουν σὲ κατάσταση ἰσορροπίας. Τὸ ἐρώτημα εἶναι, γιὰτί τὰ φαινόμενα δὲν εἶναι ἀντιστρεπτά; Γιὰτί, π.χ., ἡ θερμότητα ρεεῖ ἀπὸ τὸ θερμότερο σῶμα στὸ ψυχρότερο; Ἡ ἀπάντηση δίδεται ἀπὸ τὸν δεύτερο νόμο τῆς θερμοδυναμικῆς, ὁ ὁποῖος λέγει πῶς τὰ αὐθόρμητα φαινόμενα προχωροῦν πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς μεγίστης πιθανότητας, δηλαδὴ πρὸς τὴν μεγαλύτερη δυνατὴ ἀταξία. Ἄς πάρουμε ἕνα παράδειγμα, γιὰ νὰ καθορίσουμε τί ἐννοοῦμε, ὅταν λέμε μεγαλύτερη δυνατὴ ἀταξία. Ὑποθέτουμε ὅτι ἔχουμε ἕνα ὑλικὸ σύστημα με 100 μόρια καὶ 200

(2) Τὰ μόρια τοῦ ἀερίου κινοῦνται συνεχῶς ἀτάκτως, ὅπως ἀνακατεύονται τὰ χαρτιά τῆς τράπουλας.

κβάντα θερμικῆς ἐνέργειας καὶ ὅτι κάθε μόριο μπορεῖ νὰ πάρει ἓνα ἢ περισσότερα κβάντα ἐνέργειας καὶ ποτὲ λιγότερο ἀπὸ ἓνα. Θεωροῦμε τὶς παρακάτω κατανομὲς τῶν κβάντα στὸ σύστημα:

1) 100 μόρια μὲ 2 κβάντα τὸ κάθε ἓνα. Προφανῶς ἡ κατανομὴ αὐτὴ γίνεται μὲ ἓνα μόνο τρόπο.

2) 99 μόρια μὲ 1 κβάντα καὶ 1 μόριο μὲ 101 κβάντα. Ἐδῶ ἡ κατανομὴ αὐτὴ γίνεται μὲ 100 τρόπους, γιὰτὶ καὶ τὰ ἑκατὸ μόρια μποροῦν νὰ παίρνουν τὴ θέση τοῦ μορίου ποὺ παίρνει 101 κβάντα. Μποροῦμε νὰ ἀπαριθμήσουμε ἓνα πολὺ μεγάλο ἀριθμὸ κατανομῶν τῆς θερμικῆς ἐνέργειας στὸ ὕλικο σύστημα ποὺ θεωρήσαμε.

Ἄν ὀρίσουμε τὸ βαθμὸ τῆς τάξεως μιᾶς κατανομῆς ἀντιστρόφως ἀνάλογα μὲ τὸ πλῆθος τῶν τρόπων πραγματοποιήσεώς της, τότε ἡ πρώτη κατανομὴ ἐκφράζει τάξη, γιὰτὶ κάθε μόριο παίρνει ἴσο ἀριθμὸ κβάντα ἐνέργειας, 2, καὶ εἶναι πραγματοποιήσιμη κατὰ ἓνα μόνο τρόπο. Ἀντιθέτως, ἡ δευτέρη κατανομὴ ἐκφράζει ἀταξία, γιὰτὶ ἄλλα μόρια παίρνουν 1 κβάντα καὶ ἄλλα 101. Ἡ Φύση δὲν ἀγαπᾷ τὴν τάξη, γιὰτὶ μοιράζει τὴν ἐνέργεια στὰ μόρια μὲ τὴν μεγαλύτερη δυνατὴ ἀταξία, δηλαδὴ ἐπιλέγει ἐκείνη τὴν κατανομὴ τῆς ἐνέργειας, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ μὲ τὸν μεγαλύτερο ἀριθμὸ τρόπων. Συγκεκριμένα, ἂν ὑποθέσουμε πῶς ἡ Φύση ἔχει μόνο τὶς δύο κατανομὲς ποὺ ἐκθέσαμε γιὰ νὰ διανεμίει τὰ 200 κβάντα στὰ 100 μόρια, ἀσφαλῶς θὰ ἐπέλεγε τὴν δευτέρη κατανομὴ, γιὰτὶ πραγματοποιεῖται μὲ 100 διαφορετικοὺς τρόπους, ἐνῶ ἡ πρώτη μὲ ἓνα μόνο τρόπο. Στὸ παράδειγμά μας ἡ φύση δὲν θὰ προτιμοῦσε καμμιά ἀπὸ τὶς δύο κατανομὲς, ποὺ ἀναφέραμε, γιὰτὶ ὑπάρχει μία, ποὺ μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ μὲ τοὺς πῶς πολλοὺς τρόπους καὶ ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἐκλεκτὴ τῆς φύσης.

Ὅχι μόνο καθορίζουμε τὴν ἔννοια τῆς ἀταξίας, ἀλλὰ εἰσάγουμε τὸ μέτρο της ὡς ἑξῆς: Ἐστω Ω τὸ πλῆθος τῶν τρόπων πραγματοποιήσεως μιᾶς κατάστασης ἐνὸς ὕλικου συστήματος· τότε ὁ λογάριθμος τοῦ Ω πολλαπλασιασμένος μὲ μιὰ σταθερὰ K δίδει ἓνα φυσικὸ μέγεθος S , τὸ ὁποῖο καλεῖται *ἐντροπία*. Ἐτσι ἔχουμε τὸν παρακάτω τύπο τοῦ Boltzmann: $S = K \cdot \log \Omega$. Τὸ μέτρο λοιπὸν τῆς ἀταξίας εἶναι ἡ ἐντροπία. Ἀπὸ τὸν τύπο τοῦ Boltzmann φαίνεται, πῶς ἡ ἀταξία γίνεται τόσο μεγαλύτερη ὅσο ἡ ἐντροπία αὐξάνει. Τέλος, σύμφωνα μὲ τὸν δεύτερο νόμο τῆς θερμοδυναμικῆς, τὰ αὐθόρμητα φαινόμενα προσθέτουν ἀδιάκοπα ἐντροπία, δηλαδὴ ἀταξία, ἡ ὁποία μέσα στὸ φυσικὸ κόσμο τείνει συνεχῶς σ' ἓνα μέγιστο. Ὄταν τὸ σύμπαν περιέλθει στὴ μέγιστη ἀταξία, τότε θὰ διαμορφωθεῖ μιὰ ἀπόλυτη ἰσορροπία, δηλαδὴ μιὰ πλήρης ἀκίνησία, ποὺ λέγεται θερμικὸς θάνατος, γιὰτὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὸν τίποτε δὲν θὰ εἶναι δυνατόν νὰ συμβεῖ.

Ἡ μεταφυσικὴ ἐπέκταση τοῦ δευτέρου νόμου τῆς θερμοδυναμικῆς ὁδηγεῖ στὴν παραδοχὴ, ὅτι ὁ κόσμος δημιουργήθηκε σὲ κάποια ὀχι ἀπείρως ἀπομακρυσμένη ἐποχὴ καὶ χαρακτηρίζονταν ἀπὸ τὴν τέλεια τάξη, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ μέγιστο τῶν ἀνισοτήτων. Ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς γέννησής του βαδίζει μὲ μεγαλύτερη πιθανότητα πρὸς τὸ τέλος του, παρὰ πρὸς τὴν ἐπάνοδό του στὴν ἀρχικὴ του κατάσταση, δηλαδὴ στὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου.

Ὁ ἔντιγγκτον δὲν ἱκανοποιεῖται μὲ τὴν ἰδέα τῆς ἀναστροφῆς καὶ προτιμᾷ, ὅπως λέγει ὁ Ράσσελ, νὰ στοχάζεται πῶς τὸ παγκόσμιο δρᾶμα θὰ παιχθεῖ μιὰ μόνο φορὰ, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι πρέπει νὰ καταλήξει σὲ αἰῶνια ἀνία, στὴ διάρκεια τῆς ὁποίας ὅλο τὸ ἀκροατήριον θὰ ἀρχίσει σιγὰ - σιγὰ νὰ κοιμᾶται. Τὸ σύμπαν ἀπαλείφει τὶς διαφορὰς καὶ καταργεῖ τὴν τάξη, ὥσπου νὰ φτάσει σ' ἓνα ἀκίνητο νεκρὸν κόσμον. Οἱ προηγούμενες σκέψεις μπορεῖ νὰ θεμελιώνονται σ' ἓνα νόμο στατιστικὸ, ὁ ὁποῖος κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸ στοιχεῖο τῆς πιθανότητος, δὲν εἶναι ὅμως καθαρὴ ἐπιστημονικὴ θεωρία, γιὰτὶ δὲν ἐπιδέχεται καμμιά πειραματικὴ ἐπαλήθευση ἢ ἀπόρριψη, δηλαδὴ εἶναι μιὰ μεταφυσικὴ λύση ἐνὸς «ὑπερβατικοῦ»⁽³⁾ προβλήματος, εἶναι ἓνα μεταφυσικὸ συμπλήρωμα τοῦ ἐπιστητοῦ, ποὺ ἔχει τὶς ρίζες

3) Πρόβλημα, ποὺ ξεπερνᾷ κάθε εἶδους ἐμπειρία.

του στα φαινόμενα μιᾶς πεπερασμένης ἐμπειρίας. Μπορεῖ σήμερα τὰ ἐπιστημονικὰ ξεκινήματα τῶν μεταφυσικῶν συμπληρωμάτων τῶν ἀρχαίων ἢ καὶ παλαιότερων φιλοσόφων νὰ φαίνονται ἀπλοϊκά, ἔχουν ὅμως τοὺς ἴδιους χαρακτῆρες καὶ τὴν αὐτὴ ἐνότητα σκέψης μὲ τὴν μεταφυσικὴ ἐπιστῆμη ὧλων τῶν ἐποχῶν. Ἡ ἐπιστημονικὴ προέκταση στὸ χωρὸ τῆς μεταφυσικῆς πέρασε ἀπὸ διαφορετικὲς κοσμοθεωρήσεις, ἀνάλογες μὲ τὶς ἐπιστημονικὲς ἀντιλήψεις τῶν διαφόρων ἐποχῶν, πάντοτε ὅμως ὑπάρχει λογικὸς σύνδεσμος ἐπιστημονικῆς γνώσης καὶ μεταφυσικοῦ στοχασμοῦ.

* * *

Ἡ θεωρία τῶν κβάντα προσφέρεται γιὰ μεταφυσικὲς προεκτάσεις, γιὰτὶ σκορπίζει τὴν ἀμφιβολία στὴν καθολικότητα τῆς αἰτιότητας. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ στηριχθεῖ στὴν κβαντοθεωρία καὶ νὰ ὑποστηρίξει πῶς τὰ ἄτομα ἔχουν κάποια μορφή ἐλευθέρης βούλησης, ὥστε νὰ μὴν ὑπόκεινται σὲ αὐστηροὺς αἰτιοκρατικούς νόμους. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀβεβαιότητας, ὅπως ἔχουμε δεῖ σὲ προηγούμενα ἄρθρα, κλονίζει τὴν αἰτοκρατία καὶ παρουνισιάζει τὸν κόσμον ἀπαλλαγμένο ἀπὸ κάθε ντετερμινισμό. Ὁ Ἐντιγκτον προσπαθεῖ μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀβεβαιότητας νὰ ἀποκαταστήσει τὸ κύρος τῆς ἐλευθέρης βούλησης στὸν κόσμον. Ἡ θεώρηση τῆς βούλησης, σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις τοῦ Ἐντιγκτον, εἶναι τόσο ἀόριστη, ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατος ὁ καθορισμὸς συνείδησης τῶν σωματιδίων, πράγμα ποὺ ἐπιτρέπει σὲ κάθε σκεπτόμενο, παρ' ὅλο τὸ κύρος τοῦ ἐρευνητῆ Ἐντιγκτον, νὰ ἀμφιβάλλει γιὰ τὶς παραδοχὲς τῶν μεταφυσικῶν στοχασμῶν τοῦ μεγάλου διανοητῆ.

Τὰ φαινόμενα τοῦ μικρόκοσμου εἶναι τόσο ἐλάχιστα γνωστά, ὥστε οἱ φιλοσοφικὲς ἐπεκτάσεις πρέπει νὰ γίνονται μὲ δισταγμὸ, χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ σημαίνει, ὅτι ὑποχρεώμαστε νὰ δεχθούμε τὸν δογματικὸ ἀποκλεισμό τους. Ὄταν μελετοῦμε τὸν μικρόκοσμον, πρέπει νὰ ἀπαλλαγούμε ἀπὸ τὴν κλασσικὴ θεώρηση τῆς αἰτιότητας, ποὺ στηρίζεται σὲ μιὰ ἀπόλυτη διαδοχὴ γεγονότων. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἀποδείχνει τὴν ὑπαρξὴ ἐλευθέρων βουλήσεων, οἱ ὁποῖες διαμορφώνουν κατὰ περίπτωσιν τὰ συμβάντα. Οἱ ἐννοίες τῆς ἐλευθέρης βούλησης καὶ τῆς συνείδησης εἶναι στενὰ συνδεδεμένες, καί, ὡς γνωστόν, ὁ κοινὸς φορέας τους εἶναι ἡ μονάδα ζωῆς· συνεπῶς ὁποιαδήποτε ἄλλη θεώρησή τους εἶναι σχηματικὴ καὶ χωρὶς ἐμπειρικὴ ἐπαλήθευση.

Οἱ ἐκδηλώσεις τοῦ μικρόκοσμου, ποὺ προσφέρονται γιὰ τὴ διαμόρφωση κάποιας ἐννοίας βούλησεως, εἶναι ἀνεπαρκεῖς καὶ ἀπροσδιόριστες. Δὲν πρέπει νὰ ἀγνοοῦμε πῶς στὸν κόσμον τῶν σωματιδίων ὁ τρόπος ἐκδήλωσής τοῦ γεγονότος εἶναι τελείως διαφορετικὸς ἀπὸ αὐτὸν ποὺ γνωρίζουμε, γιὰτὶ τὸ τυχαῖον εἶναι τὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὸ ὁποῖον γίνονται τὰ φυσικὰ σύμβολα ἐκφράσεως. Ἡ φύση δὲν εἶναι μιὰ ἀπλὴ ὑπόθεση, ἀλλὰ πολὺ πρὸς μπερδεμένη ἀπὸ ὅ,τι ἀφελῶς δέχονται οἱ ἐρευνητὲς τῆς ἐφαρμοσμένης τεχνολογίας. Ὁ Ράσσελ λέγει: «Τὸ σύμπαν εἶναι ὅλο κηλίδες καὶ ἄλματα· δίχως ἐνότητα, δίχως συνέχεια ἢ δίχως συνοχὴ ἢ τάξιν. Στὴ μεταφυσικὴ ἡ πίστις μου εἶναι σύντομη καὶ ἀπλή. Σκέπτομαι, ὅτι ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ ψευδαῖσθησις, ἀλλὰ, ἂν ὑπάρχει, συνίσταται ἀπὸ γεγονότα κομματιαστά, σύντομα, μικρὰ καὶ τυχαῖα. Τάξιν, ἐνότητα καὶ συνέχεια εἶναι ἀνθρώπινες ἐπινοήσεις, ὅπως ἀκριβῶς οἱ κατάλογοι καὶ οἱ ἐγκυκλοπαιδεῖες... Ἀλλὰ οἱ ἀνθρώπινες ἐπινοήσεις μποροῦν, μέσα σὲ ὁρισμένα ὅρια, νὰ κυριαρχήσουν πάναν στὸν ἀνθρώπινον κόσμον μας καὶ στὴν πορεία τῆς καθημερινῆς μας ζωῆς, μποροῦμε μὲ ὠφέλειά μας, νὰ λησμονήσουμε τὸ βασίλειον τοῦ χάους καὶ τῆς αἰώνιας νύχτας, ποὺ μᾶς περιβάλλει». Ὁ στοχασμὸς τοῦ διανοητῆ Ράσσελ κρύβει μιὰ σοβαρὴ ἀντίφασις, ἡ ὁποία γίνεται φανερὴ ἀπὸ τὸ ἐρώτημα: Πῶς εἶναι δυνατὸν μιὰ φανταστικὴ τάξιν, ποὺ ἐκφράζει ἐνότητα καὶ συνέχεια, στηριγμένη σ' ἓνα ἀβυσσαλέον χάος, νὰ μᾶς προσφέρει κυριαρχία καὶ ἰσχύ στὸν ἀνθρωποκεντρικὸν μας κόσμον; Ἐτοί ἢ παραπάνω σκεπτικιστικὴ ὑπόθεση φαίνεται τελείως ἀπίθανη.

Ἡ πίστις στὴν ἐλευθερίαν τῆς βούλησης δὲν εἶναι πράγμα ὀδυνηρὸ, ἀντιθέτως ὁ κλονισμὸς τῶν θεμελίων τοῦ ντετερμινισμοῦ καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ σκεπτικισμοῦ μὲ ὁποιοδήποτε

ποτε τρόπο ὑποσκάπτουν τὸ κύρος τῆς ἐπιστήμης καὶ ὁδηγοῦν σ' ἓνα ἐπιστημονικὸ μηδενισμό. Ἡ ἀντικατάσταση τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ πίστη προσέφερε τουλάχιστον τὴν ἀνθήση τῆς τεχνικῆς καὶ τὴν προσέγγιση τοῦ φαινομένου, ἐνῶ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐπιστημονικοῦ σκεπτικισμοῦ σπρώχνει σὲ πνευματικὸ ἀδιέξοδο μὲ ἐπιστροφή στὴ δεισιδαιμονία. Ἡ φύση εἶναι μπροστὰ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος προηγεῖται τῆς γνώσης. Αὐτὴ ἡ σειρά μᾶς πληροφορεῖ, γιὰ ποῖο λόγο θὰ ἔχουμε πάντοτε δυσκολίες στὰ διάφορα ἐπίπεδα μελέτης τῆς φυσικῆς παρουσίας. Τὸ ξέκομμα κάποιου μέρους τῆς φύσης, ποὺ τὸ χαρακτηρίζουμε σὰν ἀντικείμενο ἔρευνας, ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο κόσμο εἶναι αὐθαίρετο. Εἶναι ἓνας δικός μας ἰδιαίτερος τρόπος, ποὺ ρωτᾶμε τὴ φύση γιὰ τὸ πῶς λειτουργεῖ. Τίποτε ὅμως δὲν τὴν ἀναγκάζει νὰ ἀπαντήσῃ στὸ δικό μας ἐρώτημα. Ἐμεῖς εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ βροῦμε τὴν κατάλληλη μέθοδο ἐπικοινωνίας. Οἱ ἐκδηλώσεις τῆς φύσης μᾶς φαίνονται παράδοξες, γιὰ τὸν τρόπο ποὺ ρωτᾶμε εἶναι ἀκατάλληλος καὶ ἀδέξιός. Εἶναι ἀλήθεια πῶς ἡ φύση μᾶς μαθαίνει συνεχῶς τὴ γλῶσσα της, ὅχι ὁμῶς ὁλόκληρη, ἀλλὰ μὲ μιὰ ἱεραρχημένη διαδοχὴ. Ἔτσι οἱ μεγάλες δυσκολίες καὶ παρανοήσεις συσσωρεύονται στὰ σημεῖα διαδοχῆς, γιὰ τὸ τότε ὁ τρόπος συνειδητοποίησης καὶ κατανόησης τοῦ φυσικοῦ φαινομένου εἶναι ἀσυνεχῆς καὶ διακοπτόμενος. Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο τὸ ὄργανο ἐπικοινωνίας μὲ τὴ φύση εἶναι ἀδιαμόρφωτο ἢ ἀνύπαρκτο καὶ χρειάζεται ἀγῶνας τόσο γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴν συνήθεια ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀναζήτησι νέας μορφῆς σκέψης.

* * *

Φαίνεται πολὺ δύσκολο νὰ δεχθεῖ κανεὶς πῶς ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία κινεῖται παράλληλα μὲ τὴν ἱστορία τῆς φύσης. Πῶς εἶναι δυνατόν ἡ ζωὴ τοῦ ἐλλόγου ὄντος νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὴν παθητικὴ παρουσία τοῦ νεκροῦ ἀντικειμένου; Τὸ πανάρχαιο βιβλίον τοῦ κόσμου, ποὺ οἱ σελίδες του χάνονται στὸ παρελθόν, γράφτηκε χωρὶς τὴν συνειδητὴ γνώση τῶν γεγονότων. Ἀντίθετα ἡ ἱστορία τῆς ζωῆς καὶ ἰδιαίτερα τῆς νόησης συνίσταται ἀπὸ τὴν ἀνάμνηση μιᾶς σχετικῆς ἐλάχιστης διαδρομῆς τοῦ κόσμου, τοῦ ὁποῖου φωτίζει τὴν ὑπαρξή. Ποιὰ ἔννοια μπορεῖ νὰ ἔχει ὁ κόσμος χωρὶς τὴ συνείδηση; Ὁ κόσμος μεταβάλλεται καὶ προσφέρει γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἡ συνείδηση ταξινομεῖ σὲ διαδοχὴ, ποὺ γεννᾷ τὸ χρόνο. Ἡ φύς μπορεῖ νὰ ὑπάρχει καὶ νὰ πορεύεται ἀνεξάρτητα.

— Ποιὰ εἶναι ὁμῶς ἡ ἐκδήλωσή της, χωρὶς τὴν νόηση; Τὴ κρύβει αὐτὴ ἡ ὑπαρξή;

— Μόνο τὴν πιθανὴ γέννηση συνείδησης. Τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι προσιτὸ στὸν ὀρθὸ λόγο. Ἔτσι τὸ μοναδικὸ σχῆμα ποὺ ταιριάζει στὸν κόσμο, εἶναι ἡ ἀναγκαία παραδοχὴ τῆς συνύπαρξης τῆς φυσικῆς ἐκδήλωσης καὶ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Μετὰ ἀπὸ τὴ διαπίστωση μιᾶς τόσο πρωταρχικῆς σχέσης ἀνάμεσα στὴν ἑλλογὴ ζωὴ καὶ τὴν ὑπαρξή τοῦ σύμπαντος εἶναι ἐπιτακτικὴ ἡ συγκριτικὴ μελέτη τοῦ ἀνθρώπινου καὶ φυσικοῦ «γίνεσθαι». Ἀναζητήσις αὐτοῦ τοῦ εἶδους φέρνουν τὴ νόηση κοντὰ στὶς κατηγορίες τῶν φυσικῶν συμβάντων, γιὰ τὴν ἑξελικτικὴ πορεία ὑπακούει στὴν ἀναγκαιότητα τῆς προσαρμογῆς στὴ φυσικὴ λειτουργία. Ἡ λογικὴ συνεχῶς διαμορφώνεται ἀπὸ τὴν νόηση μὲ βάση τόσο τὸ φαινόμενο ὅσο καὶ τὴν πρακτικὴ ἐπαλήθευση. Ἡ ἀξιοματικὴ θεμελίωση τῆς λογικῆς, ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε ὑπόθεση, εἶναι προσαρμοσμένη στὸ φυσικὸ συμβάν μὲ ἀπόλυτὴ ἀκρίβεια, ὥστε ὁ Ἑγελος νὰ πιστεύει, ὅτι τὸ λογικὸ εἶναι καὶ ἀληθινὸ. Ἡ ταύτιση τῆς πραγματικότητος καὶ τοῦ λογικοῦ εἶναι ἀξίωμα, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐρμηνευτεῖ μὲ τὴν προσεγγιστικὴ προσαρμογὴ τοῦ λογικοῦ ὁργάνου στὸ ὑπερβατικὸ γίνεσθαι. Τὸ λογικὸ σχῆμα τοῦ κόσμου γοήτευσε τὴ νόηση τόσο πολὺ, ὥστε οἱ μεγάλοι στοχαστὲς τοῦ ἔδωσαν προεκτάσεις στὸ μεταφυσικὸ χωρὸ ἢ ἀκόμα τὸ ταύτισαν μὲ αὐτόν.

Οἱ σχέσεις λογικῆς καὶ ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος εἶναι τόσο πολύμορφες καὶ βαθιεῖς, ὥστε πάντοτε θὰ ἀπασχολοῦν τὴν σκέψη καὶ θὰ ἀποτελοῦν τὴν ἀστείρευτὴ πηγὴ ἀλήθειας. Ἡ θεώρηση τοῦ κόσμου ἀσφαλῶς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν νόηση, ἀλλὰ καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος διαμορφώθηκε ἀπὸ τὰ συμβάντα, ποὺ συνθέτουν τὸν κόσμο. Μποροῦμε νὰ ἀμφισβητήσουμε τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἑγελου, πῶς οἱ νόμοι τῆς διάνοιας εἶναι οἱ ἴδιοι μὲ τοὺς φυσι-

κοὺς καὶ ὅτι χωρὶς τὴν ἐμπειρία θὰ μπορούσαμε νὰ φτάσουμε στὴν ἀντικειμενικὴ γνώση. Ἡ ἐπιστημονικὴ ὁμῶς μελέτη τῶν πραγμάτων μᾶς ὑποχρεώνει νὰ δεχθοῦμε, πῶς ἡ λογικὴ καὶ γενικότερα ἡ νόηση γεννήθηκαν ἀπὸ τὴν προσαρμογὴ τῆς ζωῆς στὸ φυσικὸ γεγονός. Ὁ ἄνθρωπος μιμεῖται καὶ ἐκμεταλλεύεται τὴ φύση. Μὲ κανένα τρόπο δὲν μπορούμε νὰ φανταστοῦμε πῶς τὰ γεγονότα, ποὺ συνθέτουν τὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ φυσικὸ συμβάν. Δὲν εἶναι ὑπερβολή, νὰ ἀναζητήσουμε ἀντιστοιχίες μεταξὺ τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας καὶ τῆς πορείας τοῦ κόσμου. Ἀσφαλῶς τὰ σύμβολα τοῦ φυσικοῦ φαινομένου δὲν ταυτίζονται μὲ αὐτὰ τοῦ κοινωνικοῦ, οὔτε οἱ ἀντιστοιχίες διαδίκαιων εἶναι σαφεῖς καὶ συγκεκριμένες· γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ διεισδύσουμε σ' αὐτὸ τὸ εἶδος μελέτης, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὴν μορφολογία τῶν πραγμάτων καὶ νὰ περιοριστοῦμε σὲ λειτουργικοὺς ἰσομορφισμοὺς, οἱ ὁποῖοι ἔχουν λιγότερο μαθηματικὸ ἢ ἐπιστημονικὸ χαρακτῆρα καὶ περισσότερο φιλοσοφικὸ στοχασμό. Ὡς δοῦμε μὲ ποῖο τρόπο ὁ Ράσσελ μεταφράζει τὸ δεύτερο νόμο τῆς θερμοδυναμικῆς στὴ γλώσσα τοῦ ἱστορικοῦ καὶ κοινωνικοῦ φαινομένου. Στὸ βιβλίο του «*Ἡ Ἐπιστῆμη καὶ ὁ ἄνθρωπος*» γράφει: «... Ὁ νόμος αὐτὸς λέγει σὲ γενικὲς γραμμές, ὅτι τὸ σύμπαν τείνει πρὸς τὴν δημοκρατία καὶ ὅτι, ὅταν ἐπιτυχάνεται αὐτὴ ἡ κατάστασις, δὲν μπορεῖ νὰ κάνει τίποτε περισσότερο. Φαίνεται πῶς ὁ κόσμος δημιουργήθηκε σὲ κάποια ὄχι ἀπείρως μακρινὴ ἐποχὴ καὶ εἴχε τότε πολὺ περισσότερες ἀνισότητες ἀπὸ ὅ, τι σήμερα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν στιγμή τῆς δημιουργίας βαδίζει πρὸς τὸ τέλος του, ἐκτὸς ἂν ἀκολουθήσει κάποια ἀντίστροφη πορεία». Ἀσφαλῶς ἡ ἐννοία τῆς «δημοκρατίας» ποὺ φαντάζεται ὁ Ράσσελ γιὰ τὸν κόσμο, δὲν ταυτίζεται μὲ καμμία ἀπὸ αὐτὲς ποὺ διαμορφώνονται στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία. Εἶναι ἓνα σχῆμα λόγου, ποὺ μεταφράζει τὴν ἐντροπιά τοῦ σύμπαντος μὲ σύμβολα κοινωνικά, δηλαδὴ δέχεται πῶς ἡ ἰσοπεδωτικὴ τάση, τόσο στὴν κοινωνία ὅσο καὶ στὴ φύση, ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἀκίνησιν καὶ τὸ θάνατο. Ὁ δεύτερος νόμος τῆς θερμοδυναμικῆς, ὅπως εἶδαμε, μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ὑποθέσουμε, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ χρόνου ταυτίζεται μὲ τις μεγαλύτερες ἀνισότητες τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου καὶ ὅτι ἡ πορεία πρὸς τὴν ἀπόλυτη ἰσότητα ὁδηγεῖ στὸ τέλος του.

Αὐτὴ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια, πῶς μεταφέρεται στὴν ἱστορικὴ εξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου; Ὑπάρχουν ἀντιστοιχίες ποὺ θεμελιώνονται ἱστορικά; Μήπως ἡ ἰσοπέδωση τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ὁδηγεῖ στὴν παρακμὴ του; Μήπως ἡ διόγκωση τῆς ἀνθρώπινης μάζας σὲ βάρος τῆς ἐλεύθερης προσωπικότητος εἶναι γιγαντισμὸς μιᾶς «κοινωνικῆς ἐντροπίας»;

Αὐτῶν τῶν ἐρωτημάτων μόνο ἡ ἱστορικὴ μελέτη μπορεῖ νὰ προσεγγίσει τὴν ἀπαντήσιν, πράγμα ποὺ δὲν εἶναι καθόλου εὐκόλο, γιατί δὲν ὑπάρχουν ἐπιστημονικοὶ νόμοι, ποὺ νὰ ἐξηγοῦν αἰτιοκρατικὰ τὶς κοινωνικὲς μεταβολές. Ἡ «πόλις» τῶν Ἀθηναίων εἶναι παράδειγμα τέλει δημοκρατίας καὶ συγχρόνως ἀποθέωση τῆς ὀλοκληρωμένης ἐλεύθερης προσωπικότητος, δηλαδὴ στὰ χρόνια τοῦ Περικλῆ ἡ «κοινωνικὴ ἐντροπία» περιορίζεται στὰ ὅρια τῆς ἀνυπαρξίας. Ἀντίθετα οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς σύγχρονες κοινωνίες τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ διαστήματος προχωροῦν στὸ μαρασμό τῆς μαζοποίησης, δηλαδὴ στὴν ἀπεριόριστη αὐξηση τῆς «κοινωνικῆς ἐντροπίας», ἡ ὁποία, ἂν δὲν περιοριστεῖ, μᾶς ὁδηγεῖ σὲ μιὰ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ παρακμὴ. Ὡπως στὴ φύση ὁ δεύτερος νόμος τῆς θερμοδυναμικῆς ἐκφράζει πιθανότητα καὶ δὲν ἀποκλείει τὴν ἀντιστροφή τῶν φαινομένων, ἔτσι καὶ στὴν κοινωνία μπορούμε νὰ ἐλπίζουμε στὴν ἀποτελεσματικὴ ἀντίστασις τῆς ἐλεύθερης προσωπικότητος. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀβεβαιότητος στὸ μικρόκοσμο ὁδήγησε τὸν Ἐντγκιν στὴν ὑπόθεσις ἑνὸς εἶδους βούλησης τῶν σωματιδίων, πρᾶγμα ποὺ εἶναι δυνατόν νὰ ἀμφισβητήσουμε· μὲ κανένα ὁμῶς τρόπο δὲν μπορούμε νὰ κάνουμε τὸ ἴδιο γιὰ τὶς ἐλεύθερες προσωπικότητες, γιατί ἡ διαφοροποίησή τους ἀπὸ τὸ ἄμορφο πλῆθος εἶναι ἡ ἀνεξάρτητη βούλησις, ποὺ δὲν ἐπιτρέπει νὰ λειτουργήσῃ ὁ νόμος τῆς μάζας. Ἐστὶν στὴ φυσικὴ εξέλιξη τῆς κοινωνίας ἰσχύει ἡ ἀρχὴ τῆς αξιολογικῆς ἐπιλογῆς, τὴν ὁποία ἐπιβάλλει ἡ ἐλεύθερη βούλησις τοῦ ἀτόμου, ποὺ ἀντιστρατεύεται τὴν ἰσοπεδωτικὴ ροπὴ τῆς «κοινωνικῆς ἐντροπίας».

ΓΡΗΓ. ΦΙΛ. ΚΩΣΤΑΡΑΣ

(του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν)

Πυρφόρος ἀξιῶν τὸ Εἰκοσιένα

«Διοτίμα! Δὲν θὰ ἤθελα νὰ ἀνταλλάξω τὴν αὐξουσα αὐτὴ εὐτυχία οὔτε μὲ τὴν ὁμορφότερη περίοδο ζωῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Καὶ ἡ πιὸ μικρὴ ἀπὸ τὶς νίκες αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνα μοῦ εἶναι πιὸ ἀγαπητὴ ἀπὸ τὸν Μαραθῶνα, τὶς Θερμοπύλες καὶ τὶς Πλαταιές».

(Χαίλντερλιν')

1. Ἡ πολυδύνη κυοφορία

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ '21 εἶναι μέγιστο γεγονός. Γιατί, ἀπὸ τὴν ἄβυσσο μιᾶς πολυαἰώνης δουλείας, ἀ' ἔβασε ξανὰ τὴν Ἑλλάδα ἐπάνω στὴ Σκηνὴ τῆς Ἱστορίας καὶ χάρισε στὸ λαό τῆς τὴν ἐθνικὴ του ὄντοτητα. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ 25η Μαρτίου 1821 εἶναι ἡ γενέθλια ἡμέρα τῆς πολιτικῆς μας ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ὅτι ἀνέτειλεν αὐτὴ, *«ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος»* καὶ ὁ Ἑλληνισμός, ὅστερα ἀπὸ μακρόχρονη καὶ πολυδύνη κυοφορία μέσα στὴν ἀκατάλυτη ψυχὴ τοῦ Γένους.

*

Ἡ ἡφαιστειακὴ ἔκρηξη αὐτῆς τῆς ψυχῆς μετουσίωσε σὲ ἀδυσώπητο, τιμωρὸ ξίφος τὶς βαρεῖες ἀλυσίδες τῆς δουλείας, γιὰ νὰ ἐκπηδήσῃ ἔτσι ἡ Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς μυστικούς κόλπους τοῦ ἱστορικοῦ Γίγνεσθαι καὶ νὰ γίνῃ ἀπὸ *«Δεσμῶτις»* *«Λυομένη»* καὶ πάλι *«Πυρφόρος»*?! Πυρφόρος ἀτίμητων ἀξιῶν ἡ ἡμέρα αὐτὴ φανέρωσε τὴν ἀγέραστη δύναμη τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων, ποὺ αἰῶνες τώρα γεωργοῦσε τὸν πανανθρώπινο πολιτισμό, ὑπηρετοῦσε τὴν ἐλεύθερη Ζωὴ καὶ κοινωνοῦσε τὸν Ἄνθρωπο μὲ τὴν οὐράνια δρόσο τῆς Γνώσεως, τῆς ἠθικῆς Ἰδέας καὶ τῆς Ἀρετῆς.

Ἰδού, τὶ ἐορτάζομε *σήμερον*: τῆς *σωτηρίας* ἡμῶν τὸ *κεφάλαιον*...

*

Ἀλλὰ ἡ ἐθνικὴ μας σωτηρία δὲν ἐπισυνέβη αὐτόματα. Οἰκοδομήθηκε μὲ πνεῦμα καὶ μὲ αἷμα καὶ σπινθήριζε σὲ διαιώνια ἐτοιμασία τῶν συνειδήσεων. Τὶς ὅποιες σφυρηλάτησαν ἀθόρυβα, πρὶν ἀπὸ τὸν ἔνοπλο ἀγῶνα, μὲ τὴν εἰρηνικὴ καὶ φωτισμένη πνευματικὴ τοὺς ἐπανάσταση οἱ πρωτομάστορες καὶ πρωτομάρτυρες τοῦ Εἰκοσιένα, οἱ Διδάσκαλοι τοῦ Γένους καὶ ἡ Ἐκκλησία. Βιβλία, Μοναστήρια καὶ κρυφὰ Σχολεῖα μεταλάβαιναν τοὺς σκλαβωμένους μὲ τὰ προγονικὰ νάματα, μὲ τὴ θεία κοινωνία τῆς ἐλληνικῆς μας παραδόσεως καὶ παιδείας· ξερίζωναν ἔτσι ἀπὸ τὶς ψυχές τους τὴ δουλεία καὶ τὸ σκότος· σμίλευαν σ' αὐτὲς τὸ ποθεῖνὸ ἀγαλμα τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ Παναγία, βρεφοκρατοῦσα, ἦταν *«πάντων τῶν χριστιανῶν τὸ καταφύγιον»* καὶ κάτ' ἀπὸ τὸ παρήγορο βλέμμα τῆς τὸ Γένος δλόκληρο γονάτιζε σὲ μιὰ τραγικὴ μεγαλειώδη σκηνὴ ἀνάβοντας τὸ καντήλι τῆς Ἑλπίδας σὲ μιὰν ἐθνικὴ ἀναγέννηση. Πίστη στὴ θρησκεία καὶ πόνος στὴν πατρίδα ἔγιναν γιγάντειος πόθος ἐλευθερίας, λαχτάρα *«γιὰ τὴ νίκη ἢ τὴ θανή»!*

2. Ἀντρεωμένη ἐλευθερία καὶ θεομίσητη διχόνοια

Ἡ θεία φλόγα τῆς ἐλευθερίας πυρπόλησε ὅλες τὶς καρδιές. Ἐγινε καθολικὸ αἷτημα, κατηγορηματικὴ προσταγή, χρέος: «*Ξύπνα, ἡ Ἑλλάδα ξύπνησε! Ξύπνα, ὦ ψυχὴ καὶ σύ*», σάλπιξε ὁ Βῦρων στὸ Μεσολόγγι. Τί θὰ κατάρθωνε, τάχα, ἡ φλογισμένη καρδιά τοῦ μαρτυρικοῦ Παπαφλέσσα ἢ ἡ στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ πολεμάρχου Κολοκοτρώνη, ἂν δὲν εἶχε ποτισθῇ μὲ τὸ πρόσταγμα τῆς ἐλευθερίας κάθε ἐλληνικὴ ψυχὴ; Ὅλα τὰ προηγούμενα κινήματα, ἐπειδὴ ἦταν καὶ διεσπασμένα, ἔδρεψαν αἶμα μόνο καὶ δάφνες.

Ὅμως ἀπὸ τὰ κόκκαλα τῶν Ἑλλήνων μαζί μὲ τὴν ἀνδρειωμένη Ἑλευθερία βγῆκε καὶ ἡ θεομίσητη Διχόνοια ποὺ παραλίγο νὰ θρυμματίσῃ μὲ τὸ «δολερὸ τῆς σκῆπτρου» τὸν Ἀγῶνα καὶ τὸν Ἑλληνισμό. Ὁ Δ. Σολωμὸς τὴν ἐξορκίζει, ἐνῶ ὁ μεγαλήτορος ψάλτης τῆς πατρίδας, ὁ Ἀ. Κάλβος, μὲ στίχους ὅλο εὐγένεια καὶ ἦθος — στίχους κεραυνούς — θέλει νὰ κάψῃ τὸ δένδρο τῆς διχόνοιας ποὺ θάλλει ἀνάμεσά μας: «*Μεγάλῃ, τρομερῇ / μὲ τὰ πτερὰ ἀπλωμένα, / καθὼς ἀετὸς ἀκίνητος / κρέμεται 'ς τὸν ἀέρα / ψηλὰ ἡ Διχόνοια*»³.

Αὐτὸν τὸν ἀχόρταγο ἀετὸ, ποὺ κατατρώγει τὰ σπλάχνα τοῦ «Ἐθνους», τὸν ταῖζομε σήμερα μὲ τὴν ἀνιστόρητη ἐρμηνεία — ἀνόσια νοθεΐα — τοῦ νοήματος τοῦ '21, μὲ τὴν εἰσαγωγή ἀλλόκοτων δαιμονικῶν καὶ μεθόδων στὴν νεοελληνικὴ ζωὴ, μὲ τὴν ἐκούσια παραπλάνηση καὶ παραποίηση τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας, μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἀλωση τῶν συνειδήσεων, μὲ τὴν ἀρχομανῆ, ἐξουσιαστικὴ καὶ ἀνελεύθερη νοοτροπία, μὲ ὅλα δηλ. ἐκεῖνα ποὺ συνιστοῦν ἀπειλὴ γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐλευθερία καὶ τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία — *ματωμένα ἀγαθὰ τῆς 25ης Μαρτίου 1821...*

3. Κριτήρια τοῦ γνήσιου ἑορτασμοῦ

Τὸ πανάρχαιο Εἰκοσιένα μᾶς ἔδωσε βέβαια τὸν γλυκὸ του καρπὸ, τὴν Ἑλευθερία. Καὶ ἐμεῖς τὴν γευόμαστε. Δὲν πρέπει, ὅμως, σὰν ἄλλοι Λωτοφάγοι νὰ χάσουμε τὴν ἱστορικὴ μας μνήμη καὶ νὰ ἀσεβήσουμε, ἔτσι, πρὸς τοὺς ἀδάμαστους τουρκομάχους, τοὺς ἀτρόμητους ναυμάχους, τοὺς ἀνυπότακτους μαχητὲς τῆς ἐθνικῆς μας σωτηρίας. Αὐτοὺς μεγαλύνουμε. Ὅσους μᾶς ἐλευθέρωσαν, αὐτοὺς εὐλογοῦμε. Εὐγνωμονοῦμε, ὅσους ἔπесαν κατὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ πολυάθλου χρέους. Μνήμη, ἀλλωστε, καὶ εὐγνωμοσύνη εἶναι τὰ δείγματα ἐνὸς ζωτικοῦ λαοῦ καὶ τὰ γνωρίσματα τοῦ ἱστορικοῦ του δυναμισμοῦ. Λαοὶ ἀμνήμονες ἱστορικὰ καὶ ἀγνώμονες ἐθνικὰ ὀδηγοῦνται στὸν ὄλεθρο ἢ τὸν ἐξανδραποδισμό. Γι' αὐτὸ οἱ Ἕλληνες ὀφείλουμε στὸ '21 μνημόσυνο καὶ γνήσιο ἑορτασμό.

*

Ποιὰ εἶναι, τώρα, τὰ κριτήρια ἐνὸς γνήσιου ἑορτασμοῦ; Πῶς θὰ βεβαιωθοῦμε ὅτι ἀληθῶς ἑορτάζουμε; Ἄν ἡ συγκίνησή μας εἶναι σεισμικὴ, ἂν εἶναι ἐκεῖνο τὸ παιδικὸ καὶ ἅγιο βίωμα τῶν σχολικῶν μας χρόνων, ὅταν ἀνεμίζομε τὶς σημαῖες τῆς ἀγνότητας καὶ τῆς Ἑλλάδας στὶς *γαλανόλευκες συνειδήσεις* μας. Μὴ τέτοια συγκίνηση πρέπει νὰ μᾶς ἐφαρπάζει στὰ φτερά της καὶ νὰ μᾶς ξενοδοχῇ στοὺς ἱεροὺς τόπους καὶ χρόνους τῆς Παλιγγενεσίας. Ψηλαφοῦμε ἐδῶ τὴν μεγαλωσύνη της καὶ ἐπιψαύομε τὶς ἀθλιότητες ποὺ ἀπειλήσαν θανάσιμα νὰ τὴν παγιδεύσουν. Ἀντλοῦμε ἔτσι μερικὰ ὑποδείγματα ἠθικῆς στάσεως καὶ ζωῆς καὶ κοινωνοῦμε μὲ τὶς πολύτιμες ἀξίες ποὺ κομίζει.

*

Ἄλλὰ τὸ βῆσιτο κριτήριον τοῦ πιδ γνήσιου ἑορτασμοῦ εἶναι ἡ ἐπίγνωσις τῆς νεοελληνικῆς εὐθύνης ἀπέναντι στὴν ἀναστάσιμη ἐκείνη ἡμέρα ποῦ θήλασε τὴν αἱμάσσουσα ἐλευθερία τῆς ἀπὸ τὸ προγονικὸ τῆς παρελθόν, «ἀπ' τὰ κόκκαλα τῶν Ἑλλήνων»⁴. Φοβερὸ πρᾶγμα εἶναι τὸ ἱστορικὸ βάρος, μὲ τὸ ὁποῖο φορτώνονται οἱ συνειδήσεις μας.

Ἄν τὸν ἔραστη τῆς ἐθνικῆς τοῦ ἀνεξαρτησίας ἐπαναστατημένο ἑλληνικὸ λαὸ τὸν ὑβρίζουμε ὀνομάζοντάς τον ταξικὸ ἐπαναστάτη, βεβηλώνουμε καὶ στρεβλώνουμε τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια καὶ δὲν ἐπιτρέπομε νὰ ἀκουσθῇ καθαρὸς ὁ φθόγγος καὶ τὸ ἦθος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

4. Τὸ σωτήριο ἄγγελμα

Ὅμως ἡ ἀλήθεια κρύβει ἀνυπολόγιστη δύναμη. Καὶ ἀποτελεῖ τὴ μυστικὴ πηγὴ τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως καὶ ἀρετῆς. Οὐσία πάντως καὶ περιουσία τῆς ψυχῆς τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821 ὑπῆρξεν ἡ πολεμικὴ ἀρετὴ. Ὑποσκάπτοντας τὴν ἀλήθεια κλονίζουμε τὰ θεμέλια τοῦ ἔθνους καὶ ἀποδυναμώνουμε τὴν ρωμαλέα συνειδησίη του. Ἐκπορθοῦμε τὴν ἀρετὴ του καὶ ἐκπορνεύουμε τὴν ἱστορικὴ του μνήμη. Διχάζουμε τὸν λαὸ καὶ τοῦ ἐτοιμάζουμε τὸ ὀστεοφυλάκιο στὸ κοιμητήρι τῆς Ἱστορίας.

Ἄλλὰ τὸ βῆσιτο ἀγώνισμα σήμερα εἶναι νὰ φυλάξουμε τὰ ματωμένα ἀγαθὰ τοῦ Εἰκοσιένα ποῦ μὲ ἀγῶνες σκληροῦς, ἀδυσώπητους ἀγῶνες, ἀγῶνες πολυαίμακτους ἐκερδίσουμε. Πρὸς τοῦτο ἐπιβάλλεται νὰ ἀπολακτίσουμε τὴν ἀπερισκέψια καὶ τὴν ἠθικοπολιτικὴ ἀνευθυνότητα, νὰ ἀποκαταστήσουμε πλήρως τὴν ἐθνικὴ ἐνότητα, νὰ ἀποτρέψουμε τὶς ρωγμὲς ποῦ ἀπειλοῦν τὶς ρίζες τῆς Ἑλλάδας πλέον.

*

Ἰδοῦ, τὸ σωτήριο ἄγγελμα τοῦ Εἰκοσιένα: Νὰ ἐργασθούμε μὲ σύννοια, ὥστε νὰ διατηρήσῃ ὁ λαὸς μας καὶ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἐλευθερίαν του. Νὰ διαφυλάξῃ τὴν κοινωνικὴ του γαλήνη καὶ νὰ φρουρήσῃ τὴν ἱστορικὴ του ἀλήθεια. Νὰ ἀντιδράσῃ στὰ ψεῦδη, τὴν ἀπάτη καὶ τὴν κακοήθεια, ποῦ:

- ὑμνολογεῖ τὸ πνεῦμα καὶ ἐννοεῖ τὸ σκλαβωμένο πνεῦμα·
- δοξάζει τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἐννοεῖ τὴν σκλαβωμένη ἐλευθερίαν·
- κόπτεται γιὰ τὴν δημοκρατία καὶ ἐννοεῖ τὸν πιδ στυγνὸ ὀλοκληρωτισμό·
- προπαγανδίζει τὴν εἰρήνην καὶ ἐτοιμάζεται γιὰ ὀλέθριον πόλεμον.

Αὐτὸ εἶναι τὸ χρέος ὅλων μας σήμερα. Διαφορετικὰ δὲν λειτουργοῦμε μὲ σέβας στὸ ναὸ τῆς ἠθικῆς μας Παλιγγενεσίας· διαφορετικὰ τὸ φῶς, ἡ φεγγοβολή ποῦ στολίζει τὴν ἐλευθερίαν τῆς⁵, θὰ σβύσῃ...

Τότε θὰ ἔχῃ σίγουρα ἀρχίσει γιὰ τὴν ἐλεύθερη δημοκρατούμενη πολιτεία μας ἡ προθεσμία ἀγχόνης!

Σημειώσεις

1. Hölderlin, F., *Hyperion oder der Eremit in Griechenland*. München, 1963, σ. 105.
2. Τίτλος τραγωδίας τοῦ Αἰσχύλου.
3. Κάλβου, Ἄνδρ., *Τὸ φάσμα*, στρ. 15.
4. Σολωμοῦ, Δ., *Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν*, στρ. 2.
5. Ὅπ. παρ., στρ. 94.

Η ΕΤΗΣΙΑ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΟΥ «ΔΑΥΛΟΥ»

Ὁ «Δαυλός» ἔχει ἀναγγεῖλει ἀπὸ τὸ προηγούμενο τεῦχος του, ὅτι καθιερώνει ὡς «θεσμὸν» τὴν Ἑτήσια Ἀνθολογία Ἀνέκδοτης Σύγχρονης Ποιήσεως, ποὺ θὰ ἐκδίδεται στὸ τέλος κάθε χρόνου, μὲ ἐπίλεκτα, ἀδημοσίευτα ὑποχρεωτικῶς, ποιήματα ζώντων ποιητῶν.

Ἐπενθυμίζομε τοὺς ὅρους συμμετοχῆς στὴν κρίση τοῦ 1986:

- Ἀριθμὸς ὑποβαλλομένων ποιημάτων ὄχι μεγαλύτερος τῶν τριῶν.
- Ἀπαραιτήτως, γραπτὴ δήλωση τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητῆ ὅτι τὰ ἀποστέλλόμενα πρὸς κρίσιν ποιήματά του δὲν δημοσιεύθηκαν καὶ δὲν θὰ δημοσιευθοῦν μέχρι τέλους τοῦ 1986.
- Αὐτοβιογραφικὸ σημείωμα, διατυπωμένο σὲ α' πρόσωπο, ὄχι μεγαλύτερο τῶν 10 σειρῶν γραφομηχανῆς.
- Λήξη προθεσμίας ὑποβολῆς: 30 Σεπτεμβρίου 1986.

Τὰ ποιήματα, οἱ δηλώσεις καὶ τὰ αὐτοβιογραφικὰ πρέπει νὰ ἀποστέλλονται στὴ διεύθυνση: Δημ. Ι. Λάμπρου, Ἀχιλλέως — Μουσῶν 51, 175 62 (Π. Φάληρο), μὲ τὴν ἐνδειξὴ «Γιὰ τὴν Ἀνθολογία τοῦ ΔΑΥΛΟΥ».

•

Ἡ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ τοῦ «Δαυλοῦ» 1986, ποὺ κυκλοφόρησε πρὶν ἀπὸ ἓνα μῆνα, διατίθεται στὰ βιβλιοπωλεῖα:

- ΑΘΗΝΑ: — «Τῆς Ἑστίας», Σόλωνος 60, τηλ. 3615077.
— «Δωδώνη», Ἀσκληπιοῦ 3, τηλ. 3637973.
— Σιδέρη, Σταδίου 44, τηλ. 3229638.
— «Πύρινος Κόσμος», Ἱπποκράτους 16, τηλ. 3602883.
— «Χνάρι», Ἀκαδημίας καὶ Κιάφας 5, τηλ. 3605493.
— «Πρωτοπορία», Γραβιάς 7, τηλ. 3601591.
— Κ. Νικολάκη, 3ης Σεπτεμβρίου 91 (ἐναντι ΟΤΕ).
ΠΕΙΡΑΙΑΣ: — «Πειραϊκὴ Φωλιά τοῦ Βιβλίου», Γ. Σωτηρόπουλος, Κολοκοτρώνη 90, τηλ. 4125377.
ΘΕΣ/ΝΙΚΗ: — Παναγιώτη Ραγιᾶ, Τσιμισκῆ 41, τηλ. 264.420.
ΠΑΤΡΑ: — «Παμβλιεμπορικὴ», Κανακάρη 178, τ. 270950.
ΗΡΑΚΛΕΙΟ: — Μανώλη Μουδατσάκη, Ἑβανς 4, τηλ. 283587.

• ΤΙΜΗ ΑΝΤΙΤΥΠΟΥ ΔΡΧ. 480

Στὴν Ἀνθολογία Ἀνέκδοτης Σύγχρονης Ποιήσεως 1986 συμπεριλαμβάνονται τὰ χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς ἀδημοσίευτης ποιητικῆς παραγωγῆς ἑκατὸ (100) ζώντων ποιητῶν μας. Διαδῶστε τὴ σύγχρονη ἐλληνικὴ ποίηση κάνοντας δῶρο στοὺς φίλους ἀντίτυπα τῆς ΑΝΘΟΛΟΓΙΑΣ ΑΝΕΚΔΟΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ 1986.

Ἀπεσταλμένοι τῆς χώρας τῶν Κεφτιοῦ (Κρήτης) καὶ τῶν «Νήσων τῆς Θαλάσσης» (Αἰγαίου) φέρουν δῶρα στὴν Αἴγυπτο. (Τοιχογραφία τοῦ τάφου τοῦ φαραῶ Rekhamarê).

ΗΛΙΑΣ Λ. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

Μεγάλης σημασίας αποδείξεις γιὰ τὴν καταγωγή τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ πολιτισμὸ

Ἐπιβεβαιώνουν: *Θεογονία*, Ὅμηρος, Ἡσίοδος, Ἡρόδοτος, Μανέθων

Ἡ *Θεογονία* δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα «Αἴγυπτος». Κατὰ τὴ *Θεογονία* ἐκ τοῦ Κάδμου καὶ τῆς Ἀρμονίας γεννήθηκαν ἡ Ἰνώ καὶ ἡ Σεμέλη. Ἡ Σεμέλη «τέκε φαίδιμον υἱὸν / μειχθεῖς» ἐν φιλότῃ, Διώνυσον πολυγηθέα / ἀθάνατον, θνητὴ» [= ἡ Σεμέλη γέννησε ἔνδοξο υἱὸ ἐκ τοῦ ἐρωτικοῦ δεσμοῦ τῆς (μὲ τὸν Δία), τὸν ἀθάνατο καὶ πολύχαρο Διόνυσο, ἡ θνητὴ (στίχ. 940-442)]. Ἡ ἀναφορά αὕτῃ τῆς *Θεογονίας*, ὅπως θὰ δοῦμε, ἔχει μεγάλη ἱστορική σημασία γιὰ τὴν Αἴγυπτο. Ἡ *Θεογονία* κατονομάζει ὁμῶς τὸν ποταμὸ Νεῖλο, ὅταν ὁμιλεῖ γενικὰ γιὰ τοὺς ποταμοὺς ποὺ ἔχει καταγράψει: «Τηθὺς δ' Ὀκεανῷ ποταμοὺς τέκε δινήεντας / Νεῖλον...» (στίχ. 337-338). Ὁ Διόνυσος ὁ χρυσομάλλης — συνεχίζει ἡ *Θεογονία* — ἔκανε σύζυγόν του τὴν ξανθὴ Ἀριάδνη, τοῦ Μίνωα τὴν κόρη: «Χρυσοκόμης δὲ Διώνυσος ξανθὴν Ἀριάδνην, / κούρην Μίνωος, θαλερὴν ποιήσας ἄκοιτιν» (στίχ. 947-948).

Μετὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀναφορὲς τῆς *Θεογονίας* θὰ ἀναφερθῶ καὶ στὸν Ὅμηρο, ποὺ ὁμιλεῖ καὶ αὐτὸς περὶ τοῦ μεγάλου ποταμοῦ Νείλου καὶ τὸν ἀποκαλεῖ Αἴγυπτον, ὅπως καὶ τὴ χώρα δλόκληρη. Ἡ πρώτη ἀναφορὰ γίνεται στὴν *Ὀδύσσεια* (δ, 475-478). Σ' αὐτὴν ὁ Μενέλαος ἀφηγεῖται στὸν Τηλέμαχο ὅτι ὁ «ἀθάνατος Πρωτεὺς Αἰγύπτιος», ποὺ γνωρίζει ὅλα τὰ βάθη τῶν θαλασσῶν καὶ εἶναι προσταζόμενος τοῦ Ποσειδῶνα, τοῦ εἶχε ὑποδείξει: Ἄν θέλεις νὰ ἐπιστρέψεις στὴν πατρίδα σου καὶ νὰ ξαναδεῖς τοὺς ἀγαπημένους σου φίλους, πρέπει: «Αἰγύπτιοιο Διυπετέος ποταμοῖο, / αὐτὶς ὕδωρ ἔλθης, ῥέξεις θ' ἱερὰς ἐκατόμβας ἀθανάτοισιν θεοῖσι...» κ.λ.π. Ἡ δευτέρη ἀναφορὰ γίνεται στὴν *Ἰλιάδα* (I 381-384). Κατ' αὐτὴν ὁ Ἀχιλλέας ἀποκρίνεται στὸν Ὀδυσσεά καὶ μετὰ τὶς ἐξηγήσεις ποὺ τοῦ δίνει γιὰ τὸν θυμὸ του, ποὺ τὸν κρατᾷ μακριὰ ἀπ' τὴν μάχη, ἀναφέρει πὺς δὲν θὰ ξαναπολεμήσει, κι ἂν ἀκόμη στὰ δῶρα ποὺ τοῦ προσφέρει ὁ Ἀγαμέμνων, τοῦ Ἀτρέα ὁ γιός, συμπεριλάβει καὶ τοὺς θησαυροὺς ποὺ ὑπάρχουν στὰ παλάτια, στὶς Αἰγυπτιακὲς Θῆβες μὲ τὶς ἐκατὸ πύλες, ποὺ ἀπὸ κάθε πύλη μπορεῖ νὰ βγοῦν διακόσιοι ἄνδρες μὲ ἄλογα καὶ ἄρματα [οὐδ' ὅσα Θῆβας / Αἰγυπτίας, ὅθι πλείστα δόμοις ἐν κτήματα κεῖται / αἶθ' ἐκατόμυλοι εἰσι, δικήσοιοι δ' ἂν' ἐκάστας / ἄνδρες ἐξοικνεῦσι σὺν ἱπποῖσιν καὶ ὄχεσφιν].

Θὰ ἐξετάσω ἀμέσως τὴν ἀναφορὰ τοῦ Ὁμήρου στὸν Νεῖλο ποταμὸ. Αὕτῃ ἡ ἀναφορὰ ἔχει σπουδαία ἱστορική σημασία. Ὁ Ὅμηρος στὰ ἔπη του δύο μόνο ποταμοὺς ἀποκαλεῖ «Διυπετεῖς». Ἄς δοῦμε τὸ λόγο. Ἡ δόκιμος ἐρμηνεία ἔχει δεχθεῖ ὅτι ἡ λέξη «Διυπετεῖς» εἶναι σύνθετη ἀπὸ τὴ ρίζα τῆς λέξης *Δίας* καὶ τὸ *πίπτω*. Ὁ Ζεὺς, λέγουν, ἀπεκαλεῖτο καὶ *δμβριος*, ἰδιότητα ποὺ σημαίνει τὸν ἐφοδιασμὸ μὲ νερὸ τῶν ποταμῶν. Ἔτσι τὸ «Διυπετεῖς»

θεωρήθηκε ένα «ποιητική άδεια» κοσμητικό επίθετο τών ποταμών. Ἡ ἐρμηνευτική αὐτή θέση εἶναι καὶ ἐσφαλμένη καὶ μᾶς στερεῖ τὴν σημαντικότετη ἱστορικὴ πλευρὰ τῆς λέξεως. Κατ' ἀρχὴν, ὅπως ἤδη ἀνέφερα, ὅλοι οἱ ποταμοὶ δὲν ὀνομάζονται ἀπὸ τὸν Ὅμηρο «Διυπετεῖς», πρᾶγμα ποὺ δὲν ἐπιτρέπει νὰ συναγάγουμε τὸ συμπέρασμα ὅτι «ὄμβριος» καὶ «Διυπετής» εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα. Ἐν συνεχείᾳ, τὸ *πίπτω*, παρ' ὅλον ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ πίπτει κάποιος ἐξ οὐρανοῦ, γιὰ τὴν πίπτει, ὡς γνωστὸν, κανεὶς καὶ στὸ νερό, βουτώντας, ἔχει κοινὴ ρίζα μὲ τὸ «πετώ». Ἡ κοινὴ ρίζα εἶναι *ΠΕΤ*. Τὸ κολύμπι μοιάζει σὰν πέταγμα πουλιῶν. Ὁ ἀνθρώπος κολυμπώντας δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι πετᾷ. Ὁ Πρωτέας ἐδῶ ὑποδεικνύει στὸν Μενέλαο νὰ ἐξαγνιστεῖ στὰ νερὰ τοῦ πλωτοῦ (*νεῖος* - *ναῦς*) καὶ ἡρεμου (*λεῖος* = ἡσυχος) ποταμοῦ, ποὺ σ' αὐτὸν κολύμπησε καὶ ὁ Δίας. Θὰ δοῦμε τοὺς λόγους τῆς παρουσίας τοῦ Διὸς στὴν Αἴγυπτο ἐν συνεχείᾳ.

Ὁ Ἡρόδοτος ποὺ ἐπισκέφθηκε καὶ περιηγήθηκε τὴν Αἴγυπτο, μᾶς δίνει σπουδαῖες πληροφορίες, ἀπὸ τίς ὁποῖες μικρὸ μόνο μέρος θὰ χρησιμοποιήσω ἐδῶ. Οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ *Δαυλοῦ* μποροῦν νὰ ἀνατρέξουν στὶς σελίδες τῆς Ἱστορίας του *[βιβλίο Εὐτέρπη]* καὶ ν' ἀπολαύσουν τὴν μαγεία αὐτῆς τῆς περιγραφῆς. Ὁ Ἡρόδοτος, λοιπόν, *ἐμμέσως*, μᾶς βεβαιώνει ὅτι «Διυπετής» δὲν θὰ λεγόταν ποτὲ στὴν Αἴγυπτο ὁ Νεῖλος μὲ τὴν σημασία τοῦ ὄμβριος. Γράφει: «Δυστυχῶς δὲ μπόρεσα νὰ πληροφορηθῶ γιὰ ποῖο λόγο ὁ Νεῖλος παρουσιάζει φυσικὰ φαινόμενα ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποταμούς»: «ὅτι κατέρχεται μὲν ὁ Νεῖλος πληθύνων ἀπὸ τροπέων τῶν θερινῶν ἀρξάμενος ἐπ' ἑκατὸν ἡμέρας, πελάσας δὲ εἰς τὸν ἀριθμὸν τούτων τῶν ἡμερῶν ὀπίσω ἐπέρχεται ἀπολείπων τὸ ρέεθρον, ὥστε βραχὺς τὸν χειμῶνα ἅπαντα διατελεῖ ἐὼν μέχρις οὗ αὐτὶς τροπέων τῶν θερινῶν». Συνεχίζει δὲ λέγοντας ὅτι κατέβηκε σ' ὅλο σχεδὸν τὸ μήκος τοῦ ποταμοῦ, γιὰ νὰ κάνει τίς δικές του διαπιστώσεις, καὶ ἔφθασε μέχρι τῆ μεγάλης μητρόπολιν τῶν Αἰθιόπων, τῇ Μερὸν, ποὺ οἱ κάτοικοί της λατρεύουν ὡς μόνους θεοὺς τὸν Δία καὶ τὸν Διόνυσο καὶ ὅπου ὑπάρχει καὶ Μαντεῖο τοῦ Διός, ἀλλὰ οὐδεὶς μπόρεσε νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ περὶ τῶν πηγῶν τοῦ Νείλου, ὁ ὁποῖος ἐν πάσῃ περιπτώσει «*ῥεῖ ἀπὸ ἐσπέρας τε καὶ ἡλίου δυσμέων*».

Μετὰ ἀπ' αὐτὴν τὴ μαρτυρία τοῦ Ἡροδότου, ποὺ ἐγινε μετὰ ἀπὸ χιλιετίες ἀπὸ τὴν Διὸς ἐποχὴ, τὸ ὅτι ὁ Νεῖλος συνέχισε νὰ προβληματίζει, παρουσιάζοντας φαινόμενα ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποταμούς, ἐπιβεβαιώνει νομίζω τὴν ἐρμηνευτικὴ θέση ποὺ ἔλαβα καὶ ἡ ὁποία ἀποκαλύπτει τὴν ἱστορικὰ σημαντικὴ πλευρὰ τῆς λέξεως «Διυπετής». Ἡ λέξη μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Δίας ἐπισκέφθηκε τὴν Αἴγυπτο καὶ κολύμπησε στὸ Νεῖλο ποταμὸ.

Ἀς δοῦμε ὅμως τι ἄλλα σημαντικὰ, ἐκ τῶν πολλῶν ἀξιόλογων ποὺ ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει, γιὰ τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον μας, ἀποκαλύπτει τὸ ταξίδι τοῦ αὐτοῦ. «Οἱ Αἰγύπτιοι — μᾶς λέγει ὁ Ἡρόδοτος — πιστεύουν ὅτι τὰ ἀρσενικὰ βόδια, οἱ ταῦροι, ἀνήκουν στὸν Ἐπαφο καὶ ἐπιτρέπεται νὰ τὰ θυσιάζουν. Τὰ θηλυκὰ ὅμως ἀνήκουν στὴν Ἰσιδα καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὰ θυσιάζουν» [*τὸ γὰρ Ἰσιος ἀγαλμα ἐὼν γυναικῆιον βούκερὼν ἐστί, κατὰ περ Ἑλλήνες τὴν Ἰοῦν γράφουσι*].

Θὰ ἐξετάσω ἀμέσως αὐτὴ τὴν πληροφορία τοῦ Ἡροδότου. Κατὰ τίς πανάρχαιες Ἑλληνικὲς παραδόσεις ὁ Ἐπαφος εἶναι ἐκ κλεψιγαμίας τέκνο τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἰοῦς. Ἡ Ἰὼ ὑπῆρξε ἱέρεια τῆς Ἥρας καὶ ἦταν κόρη τοῦ Ἰναχου, τοῦ βασιλέως τοῦ Ἀργούς. Ἡ Ἥρα ἐξοργίσθηκε μὲ τὴν Ἰὼ καὶ τὴν καταράστηκε νὰ γίνεταί ἀγελάδα, μόλις ὁ Δίας τὴν πλησιάζει γιὰ ἐρωτικὴ ἐπαφὴ. Ὁ Δίας γιὰ νὰ προστατέψῃ τὴν Ἰὼ, τὴν φυγάδευσε στὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου. Ἐκεῖ ἡ Ἰὼ, κάτω ἴσως καὶ ἀπὸ τὴν προστασία Κουρητῶν, ὅπως ἄλλοτε ἡ Ρέα, γέννησε τὸν Ἐπαφο. Ὁ Δίας πρὸς χάριν τῆς Ἰοῦς καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἐπαφου τὸν ἀναγνώρισε ὡς ἀνεξάρτητο βασιλεῖα τῆς κοιλάδας τοῦ Νείλου. Ἡ χώρα αὐτὴ ἡ χαμηλὴ, χωρὶς βουνά, ἡ ὑπτιος, ἡ κάτω τοῦ *Αἰγαίου* ὄρους (τῶν κατάφυτων βουνῶν τοῦ Λασηθίου, ὅπως ἀνέφερα στὴν πραγμάτευση τῆς γέννησης τοῦ Δία = βουνῶν ποὺ τὰ ἐβοσκαν χιλιάδες αἰγες) ὀνομάστηκε *Αἰγ-υπτι(ι)ος*.

Ὁ Ἐπαφος σὰν ἐγινε βασιλεὺς τῆς κοιλάδας τοῦ Νείλου, ἔχτισε μία πόλη ποὺ ὀνό-

μασε «Μέμφιδα» (ἡ λέξις πρέπει νὰ ἔχει παραχθεῖ ἀπὸ τὸ ρῆμα «μέμφομαι», ποὺ σημαίνει ψέγω, κατηγορῶ). Πῶς ὁμως γεννήθηκε ἡ «περὶ ταύρων» παράδοση τόσο στὸν Ἑλληνικὸ ὅσο καὶ στὸν Αἰγυπτιακὸ χῶρο; Πράγματι αὐτὴ ἡ παράδοση ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν Μινωϊκὴ Κρήτη. Κατ' ἀρχὴν τὰ περὶ τοῦ τέρατος Μινωταύρου εἶναι πράγματι ἀποκυήματα φαντασίας τῶν ποιητῶν. Ὁ Πausanias [Κορινθιακά, 31] λέγει:

«Στὴν ἀγορὰ τῆς Τροιζήνης ὑπάρχει ναὸς καὶ ἀγάλμα τῆς Ἀρτέμιδος Σωτείρας. Ἰδρυτὴς τοῦ ναοῦ ὑπῆρξε ὁ Θησεύς, ὁ ὁποῖος καὶ ὠνόμασε Σώτειραν τὴν θεά, ὅταν ἐπέστρεψε ἀπ' τὴν Κρήτη, ὅπου εἶχε νικήσει τὸν Ἀσπερίωνα, τὸν υἱὸ τοῦ Μίνως. Ἀπ' ὅλα τὰ κατορθώματά του θεώρησε αὐτὸ ὡς τὸ σημαντικώτερο. Ὅχι γιὰ τὸ Ἀσπερίων ὑπῆρξε ὁ περισσότερο ἀνδρείος ἀπὸ τοὺς πολεμιστὲς ποὺ ἀντιμετώπισε ἕως τότε. Ἀλλὰ γιὰ τὴ δύσκολία νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὸν Λαβύρινθο (ἀνάκτορα τῆς Κνωσοῦ) καὶ νὰ φύγουν χωρὶς νὰ τοὺς ἴδῃ κανεὶς μετὰ τὴν τέλειση τοῦ ἔργου (γιὰ τὸ ὁποῖο εἶχαν ἔλθει στὴν Κρήτη), θεώρησε τοὺς λόγους (τῆς σωτηρίας των) ὡς πρόνοια θεῶν, καὶ αὐτὸς ὁ Θησεύς νὰ διασωθεῖ καὶ οἱ σύντροφοί του ἐπίσης».

Αὐτὸς λοιπὸν δ' Ἀσπερίων, ἐκλήθη Μινώ-ταυρος. Ὁ Αἰγύπτιος ἱστορικὸς Μανέθων, ποὺ ἔζησε ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Πτολεμαίων Α' καὶ Β' καὶ συνέγραψε στὰ Ἑλληνικὰ (σὲ τρία βιβλία) τὴν ἱστορία τῆς Αἰγύπτου μὲ τίτλο «Αἰγυπτιακά», ποὺ δυστυχῶς ἐξαφανίσθηκε καὶ αὐτὴ κατὰ τὸν ἴδιο μυστηριώδη τρόπο ποὺ ἐξαφανίσθηκε καὶ ἡ *Περίγησις* τοῦ Πausanias (Μικρᾶς Ἀσίας, Συρίας, Φοινίκης, Παλαιστίνης, Αἰγύπτου, Λιβύης, Ἰταλίας κ.λ.π.), κατὰ τὰ ἐξ ἀντιγραφῆς λατίνων συγγραφέων διασωθέντα ἀποσπάσματα ἐκ τῆς ἱστορίας του, μᾶς δίδει μιὰ πολὺ σημαντικὴ πληροφορία: «Στὴν Μέμφιδα ἱερὸν ζῶον — λέγει ὁ Μανέθων — ἦταν ὁ περίφημος βοῦς Ἄπις. Εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν γλῶσσαν ὁ Ἄπις ἐκαλεῖτο Χ-άπι. Καὶ τούτου τοῦ βοῦς ἡ λατρεία καὶ τοῦ λευκοῦ ταύρου τῆς Ἡλιουπόλεως τοῦ λεγομένου Μνεῦϊος καὶ τοῦ τράγου τῆς Μένδης, εἰσῆχθησαν στὴν Αἴγυπτο ὑπὸ τοῦ Καχάου ἥτοι τοῦ "ταύρου τῶν ταύρων", τοῦ ἄλλως λεγομένου "κατέχω"». (*Παγκόσμιος Μυθολογία* Ἡ.Ι. Οἰκονομόπουλου, 1900). Πρέπει νὰ συμπληρώσω ὅτι ὁ Μανέθων ὑπῆρξε καὶ ἀρχιερεὺς καὶ γραμματεὺς στὸ ναὸ τοῦ Φθᾶ ἐν Μέμφιδι, ποὺ λέγουν ὅτι ἔκτισε ὁ βασιλεὺς Ψαμμίτιχος δ' Α'. Ὁ Φθᾶ ἔφερε κεφαλὴν ταύρου. Φθᾶ, κατὰ τοὺς Ἕλληνες, ἦταν ὁ Ἡφαίστος.

Ποιὸς ὁμως μπορούσε νὰ ὀνομάζεται «ταῦρος τῶν ταύρων»; Φαίνεται ὅτι ἡ λέξις «ταῦρος» εἶχε διπλὴ σημασία. Εἶναι φανερό ὅτι τὸ ζῶο αὐτὸ θαυμάστηκε πάντοτε γιὰ τὴν δύναμή του, τὴν ὁμορφίαν του ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀγρῶν καὶ γιὰ τὴ γονιμοποιὸ ἱκανότητά του. Εἶναι ἐπίσης γεγονὸς ὅτι ὁ ἰσχυρότερος ταῦρος, ὅπως καὶ ὁ κριδὸς καὶ ὁ τράγος, γίνονται πάντοτε ἀρχηγοὶ τῆς ἀγέλης. Ἄς μὴ λησμονοῦμε ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου ξεκινᾷ μὲ τοὺς κτηνοτρόφους βοσκούς καὶ βουκόλους. Εἶναι λοιπὸν εὐκόλο νὰ συμπεράνουμε ὅτι γιὰ πολλὰ θέματα οἱ παρατηρήσεις των καὶ οἱ παρομοιώσεις τῆς γλώσσας των θὰ ἐπηρεάζονταν ἀπὸ τὰ ζῶα ποὺ ἔτρεφαν¹.

1. Μετὰ ἀπὸ χιλιετίες δ' Ἀλέξανδρος παρουσιάζεται μὲ βασιλικά διακριτικὰ κέρατα κριοῦ.

Φαίνεται ὅτι στὴν Κρήτη ἰδιαίτερα «ταῦροι» ὀνομάζονταν καὶ οἱ βασιλεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων πρῶτος στὴν περίοδο τοῦ Διὸς ἦταν ὁ Μίνως. Ὁ ἐκάστοτε ὁμως «ταῦρος τῶν ταύρων» βασιλεὺς ἐπὶ ἑννέα ἔτη. Ὁ Ὅμηρος (*Ὀδύσσεια*, τ 178-179) μᾶς λέγει: «*Τῆσι δ' ἐνὶ Κνωσὸς μεγάλη πόλις, ἔνθα τε Μίνως ἐννέωρος βασιλεὺς Διὸς μεγάλου ὀδυσσέως*». Αὐτὸς δ' «*Διὸς μεγάλου ὀδυσσέως*», ὁ σύντροφος καὶ φίλος τοῦ Διὸς, ἴσως, εἶναι ἐκεῖνος ποὺ πρὸς τιμὴν του καθιερώνει ἕκτοτε (ὁ Δίας) τὸ ὄνομα τοῦ Μίνως νὰ γίνῃ καὶ ὄνομα τοῦ ἐκάστοτε «ταύρου τῶν ταύρων», ὅπως ἀποκαλεῖ τοὺς κατέχοντες τὴν Αἴγυπτο ἢ τὸν Μίνωα καὶ ὁ Θουκυδίδης (*Ἱστοριῶν*, Α. 4) τὸν θεωρεῖ ἱστορικὸ πρόσωπο, ποὺ ἀπέκτησε μεγάλη ναυτικὴ δύναμη, κυριάρχησε ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀπώκισε πολλὰς νήσους ἐγκαταστήσας υἱούς του ὡς ἡγεμόνες. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (*Πολιτικά*, Β' 10) θεωρεῖ τὸ πρόσωπο τοῦ Μίνως ἱστορικόν, καὶ μάλιστα ἐπιλέγει ὅτι «φαίνεται ὅτι λόγῳ τοῦ καταλλήλου τῆς θέσεώς τῆς ἢ Κρήτης ἦταν προωρισμένη νὰ κυριαρχεῖ ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων» διότι ἐκτείνεται ἐπὶ τῆς

θαλάσσης, στὰ παράλια τῆς ὁποίας ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔχουν ἐγκατασταθεῖν. Τέλος καὶ ὁ Πausanias (Ἀττικά, 27) μᾶς ὁμιλεῖ γιὰ τὸν «ταῦρον» ποῦ ἔστειλε ὁ Ποσειδῶνας στὸν Μίνωα. (Ἄς ἐρμηνεύσουμε μόνοι μας τὰ λεπτὰ νοήματα τοῦ μύθου: Ὁ Ποσειδῶνας ἀποκαλεῖτο καὶ Ταῦρος. Ὁ Ποσειδῶνας εἶχε στὶς προσταγὰς τοῦ τὸν πρῶτο βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, τὸν Πρωτέα, καὶ ἀργότερα καὶ ὁ Βούσιρις θεωρήθηκε «παιδί» τοῦ Ποσειδῶνα). Λέγει λοιπὸν ὁ μῦθος, ὅτι αὐτὸς ὁ ταῦρος ποῦ βγῆκε διὰ θαλάσσης στὴν Κρήτη, κατέστρεφε τὴν χώρα τῶν Κρητῶν καὶ τὴν εὐρισκόμενη πλησίον τοῦ ποταμοῦ Τεθρίνος. Ὁ Μίνως ἀνέθεσε στὸν Ἡρακλῆ τὴ σύλληψη καὶ μεταφορὰ τοῦ «Ταύρου» στὴν Πελοπόννησο. (Ὁ Ἡρακλῆς βέβαια δὲν ἔπαιρνε ἐντολὰς ἀπὸ τὸν Μίνωα, ἀλλὰ μόνο ἀπὸ τὸν Εὐρύσθεα. Ἐπομένως ὁ Μίνως τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡρακλῆ δὲν εἶναι ὁ Μίνως τοῦ Διὸς «δαριστῆς». Ὅπως ἀποδεικνύεται, ὁ τίτλος τοῦ «Μίνως» ὡς τοῦ «ταύρου τῶν ταύρων» εἶχε πλέον καθερωθεῖ σὰν θεσμός).

Ὁ Ἡρακλῆς — συνεχίζει ὁ μῦθος — ἔφερε τὸν ταῦρο τῆς Κρήτης στὸ Ἄργος. Ὁ ταῦρος ὅμως διέφυγε καὶ διὰ τοῦ ἰσθμοῦ εἰσέρχεται στὴν Ἀττικὴ καὶ φθάνει στὸν δῆμο τοῦ Μαραθῶνος. Τότε βασιλιάς τῆς Ἀθήνας ἦταν ὁ Αἰγέως. (Πρέπει μεταξὺ Αἰγέως καὶ Μίνως νὰ ὑπῆρχε ἀντιζηλία, γιὰτὶ καὶ οἱ δύο πρέπει νὰ ἔθεταν ὑποψηφιότητα γιὰ τὴ θέση τοῦ Εὐρύσθεως, ποῦ φαίνεται ὅτι ἦταν πολὺ γέρος ἢ ἔφθανε στὸ τέλος τῆς θητείας του ὡς πρῶτου μεταξὺ Ἰσων). Αὐτὸς ὁ «Ταῦρος τοῦ Μαραθῶνος», ἐφόνευσε τὸν υἱὸ τοῦ Μίνως, ὅταν ἐπισκέφθηκε τὴν Ἀθήνα χάριν ἀγώνων. Ὁ Μίνως θεώρησε ὑπεύθυνον τὸν Αἰγέα, ἐξεστράτευσεν διὰ πλοίων καὶ ἀπέκλεισε τὴν Ἀθήνα ἀπειλώνοντας τὴν μὲ σφαγὴ. (Ἴσως αὐτὴ ἡ ἀνικανότητα ἢ ἡ ἠθελήμενη ἐνέργεια τοῦ Αἰγέα νὰ ἦταν καὶ ἡ αἰτία ποῦ ὁ Μίνως ἀνεδείχθη, διὰ τῶν Δελφῶν, στὴν πρώτη θέση μεταξὺ τῶν βασιλέων, ὅταν ὁ Εὐρύσθεας ἀπέθανε ἢ τελείωσε τὴ θητεία του. Πάντως ἀργότερα ὁ Θησεύς ἱκανοποιῶντας τὸν Μίνωα ἐφόνευσε τὸν «ταῦρο τοῦ Μαραθῶνος»).

Ἄς ἐπανελθoυμε ὁμοῦ στὸν Ἡρόδοτο (Εὐτέρπη 4 καὶ ἐφεξῆς). Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς Αἰγύπτου τὸ πρῶτο ἱστορικὸ πρόσωπο ὑπῆρξε ὁ βασιλεὺς Μίνα. Ἐπιβεβαίωση αὐτῆς τῆς πληροφορίας ἔγινε, ὅταν στὶς ἀνασκαφὰς στὸ ναὸ τοῦ Φθᾶ τῆς Μέμφιδας βρέθηκε ἐπιγραφή ποῦ ἔλεγε «Φθᾶ ὁ Μήνης» (Φθᾶ, ὅπως εἶπαμε, ἦταν ὁ θεὸς Ἡφαιστος, θεὸς τοῦ σιδήρου). Ὁ Μήνης ἢ Μίνα εἶναι ἐκεῖνος ποῦ συνένωσε τὰ δύο βασίλεια τῆς Αἰγύπτου καὶ ἀποξήρανε τὰ ἔλη γύρω ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Μέμφιδας, προκειμένου νὰ χρησιμοποιοῦσιν αὐτὴν ἐκ νέου ὡς πρωτεύουσα: «Ἐπὶ τοῦτου, πλὴν τοῦ Θηβαϊκοῦ νομοῦ, πᾶσαν Αἰγυπτὸν εἶναι ἔλος, καὶ αὐτῆς εἶναι οὐδὲν ὑπερέχον τῶν νῦν ἐνεργεθῶν λίμνης τῆς Μοίριος ἐόντων, εἰς τὴν ἀνάπλους ἀπὸ θαλάσσης ἐπὶ τὰς ἡμερῶν ἐστὶ ἀνὰ τὸν ποταμόν». Τὸν Μήνη οἱ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς, ἀπαριθμῶντας τοὺς ἀπὸ τὸν Μίνα καὶ μετὰ βασιλεῖς καὶ ἀρχιερεῖς μέχρι τοῦ Μοίριδος, «ἀναβιβάζουν στὰ 11.340 ἔτη καὶ ἐπιλέγουν ὅτι στὸ διάστημα αὐτὸ κανεὶς θεὸς δὲν ἐμφανίσθηκε μὲ μορφὴ ἀνθρώπινη». Τὴν ἐπαλήθευση αὐτὴ ὁ Ἡρόδοτος τὴν διαπίστωσε, ὅταν ἐπισκέφθηκε τὴς Αἰγυπτιακὰς Θῆβες:

«Στὸν ναὸ τῶν Θηβῶν Καρνὰκ μοῦ ἔδειξαν — λέγει ὁ Ἡρόδοτος — οἱ ἱερεῖς κολοσσοὺς ξυλίνους τριακοσίους τεσσαράκοντα καὶ ἓνα, ὅσες καὶ οἱ γενεαὶ τῶν ἀνθρώπων. Διότι κάθε ἀρχιερεὺς στήνει στὸν τόπο τοῦτο, ἐν ὅσῳ ἀκόμη ζεῖ, ἓνα ἀγαλμα (ζόανον) γιὰ τὸν αὐτό του· δεικνύοντας σὲ μένα οἱ ἱερεῖς τὰ ἀγάλματα τοῦτα καὶ ἀπαριθμοῦντες μὲ βεβαίωσαν ὅτι τὸ καθένα ἀπὸ τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἦταν υἱὸς ἐνὸς πατρὸς συμπεριλαμβανομένου στὴ σειρά (τὸ ἄζωμα μετεδίδοτο ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν). Ἀρχισαν ἀπὸ τὸ ἀγαλμα αὐτοῦ ποῦ πέθανε τελευταῖος καὶ ἐπέρασαν διόκληρη τὴν σειρά, ἕως οἱ συνεπλήρωσαν τὴν ἀπόδειξιν γιὰ ὅλες τὴς σειρὰς».

Ὅλοι οἱ εἰκονιζόμενοι — τοῦ εἶπαν οἱ ἱερεῖς — στοὺς κολοσσοὺς ἦταν *πι-ρόμι* δηλαδὴ ἀπλοὶ ἄνθρωποι. Αὐτοὶ ὅμως ποῦ βασιλεύσαν στὴν Αἴγυπτο πρὶν αὐτοὺς τοὺς «ἀνθρώπους», ἦσαν, ἔλεγαν, θεοὶ ζῶντες μαζὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅτι ἀπ' αὐτοὺς κάθε φορὰ ἦταν ἓνας ποῦ εἶχε τὴν ἐξουσία. Τελευταῖος βασιλεὺς (θεὸς) τῆς Αἰγύπτου ὁ Ὡρος, υἱὸς τοῦ Ὁσίριος· τὸν Ὡρον οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουν Ἀπόλλωνα. Ὁ Ὁσίρις στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα ὀνομάζεται Διόνυσος. Ἀπὸ δὲ τὸν Διόνυσον μέχρι τοῦ βασιλέως Ἀμάσιος (ὁ Ἀ-

μασις ἔζησε τὴν ἐποχὴ τοῦ Σόλωνος καὶ ὑπῆρξε καὶ φίλος του) ὑπολογίζουν ὅτι ἔχουν περάσει δέκα πέντε χιλιάδες χρόνια. Οἱ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς βεβαιώνουν ὅτι γνωρίζουν ἀσφαλῶς τοὺς ἀριθμοὺς τούτους, γιατί (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ξόανα) πάντοτε ἀριθμοῦν τὰ ἔτη καὶ τὰ καταγράφουν. Γιὰ τοὺς Ἕλληνες — λέγει ὁ Ἡρόδοτος — ὁ Διόνυσος γεννήθηκε ἀπὸ τὴ Σεμέλη, τὴν κόρη τοῦ Κάδμου. Ὁ Ἡρόδοτος μὴ μπορῶντας νὰ πιστέψει αὐτὴ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, ἀποφαίνεται ὅτι ἀπὸ τὴ Σεμέλη μέχρι τῶν ἡμερῶν του πρέπει νὰ εἶναι περίπου 1.600 χρόνια, ἀλλὰ σὰν φοβισμένος ἐρευνητὴς προσθέτει ὅτι «*τούτων ὧν ἀμφοτέρων πάρεστι χρᾶσθαι τοῖσι τις πείσεται λεγομένοισι μᾶλλον*». (Αὐτὴ ἡ στάσις τοῦ Ἡρόδοτου μοῦ θυμισε τὸν ἀποβιώσαντα ἀστρονόμο Κ. Χασάπη, πού, ἐνῶ ἡ θαυμασία μελέτη του ἐπὶ τῶν ὀρφικῶν ὕμνων ἀποδείκνυε τὴν ἀρχαιότητα αὐτῶν εἰς 11.835 ἔτη π.Χ., δέχθηκε ὡς ἔτος τὸ 1.366, «*φοβούμενος* — γράφει ὁ Ι.Δ. Πασσιᾶς — *τὴν ἀγρίαν ἀσφαλῶς ἀντίδρασιν τῶν ξένων δῆθεν "ἐρευνητῶν"*» κ.λ.π.).

«Οἱ Ἕλληνες — συνεχίζει ὁ Ἡρόδοτος — διηγοῦνται περὶ τοῦ Διονύσου ὅτι, μόλις, γεννήθηκε ὁ Ζεὺς τὸν ἔγραψε στὸν μηρό του («*μηρὸν ἐνεργάματο*», ἔκφραση πού ἴσως νὰ σημαίνει τὸν πῆρε πολὺ κοντά του) καὶ τὸν μετέφερε στὴ Νύσσα(;) στὴν Αἰθιοπία».

Ἐπειτα ὁ Ἡρόδοτος ὁμιλεῖ περὶ ἐνὸς λαβυρίνθου μὲ αἰθουσες, πού φθάνουν τὶς τρεῖς χιλιάδες, ἀπείρου κάλλους. Αὐτὸς ὁ λαβυρίνθος εἶναι κτισμένος πλησίον τῆς λίμνης Μοίριος. Εἶναι λίμνη τεχνιτῇ συνδεδεμένη μὲ διώρυγα μὲ τὸν Νεῖλο καὶ ἐντὸς αὐτῆς καὶ στὸ μέσον στέκονται δύο πυραμίδες. (Κατὰ τὸν Μανέθωνα ὁ λαβυρίνθος καὶ ἡ λίμνη ἦταν ἔργα τοῦ Ἀμενεμέτ τοῦ III, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα βρῆκαν στὰ ἐρείπια. Ὁ λαβυρίνθος κατεστράφη καὶ λείψανα αὐτοῦ βρίσκονται πλησίον τῆς σημερινῆς Μπιρκέτ-ελ-Οὐρουν, στὴ φυσικὴ λεκάνη τῆς ὁάσεως Φαγιούμ). Οἱ πυραμίδες ἔξέχουν τῆς λίμνης ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ πενήντα ὀργυεῖς. Ἐπάνω στὴ κάθε μία ὑπάρχει ἕνας κολοσσὸς λίθινος καθισμένος σὲ θρόνο.

«Ὅταν ἐγινε, λέγουν, κύριος ὁλοκλήρου τῆς Αἰγύπτου ὁ Ψαμμίτιχος — προσθέτει ὁ Ἡρόδοτος — διὰ τῆς βοηθείας τῶν Ἰώνων καὶ Καρῶν, πού εἶχε πείσει διὰ πολλῶν ὑποσχέσεων νὰ τὸν συνδράμουν νὰ λάβει τὴν ἐξουσία, ἀνῆγειρε πρὸς τιμὴν τοῦ Ἡφαίστου προπύλαια στὴν Μέμφιν καὶ ἔκτισεν ἀκόμη αὐλὴ πού περιβάλλεται ὑπὸ κίονας μὲ παραστάσεις πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπι. Ὁ Ἀπις — καταλήγει ὁ Ἡρόδοτος — εἶναι ὁ Ἐπαφός».

Μετὰ ἀπ' αὐτὴ τὴ συντομότητα ξενάγηση τοῦ Ἡροδότου στὰ «Αἰγυπτιακά» (πού, ὅπως δηλώσα, τὸ ἐνδιαφέρον μου ἔχει περιορισθεῖ (α) στὴ συσχέτιση βασικῶν ὀνομάτων τῆς πανάρχαιας ἱστορίας τῶν κατοίκων τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου μὲ τὰ ὀνόματα τῶν πρώτων Αἰγυπτίων βασιλέων καὶ (β) στὶς χρονολογήσεις τῶν ἱερέων τῶν Ἑλληνοαἰγυπτιακῶν ναῶν καὶ μαντειῶν πού διέσωσαν διὰ τῆς ἱερᾶς γραφῆς καὶ ἄλλων σημείων (ξόανα) τὰ συμβάντα στὸ εὐρύτερο χῶρο πού ἐπηρέαζε ὁ μέγας ἐπὶ Διὸς πολιτισμός), θὰ δώσω τὸν λόγο στὸν ἐκ Χαιρωνείας τῆς Βοιωτίας ἱερέα καὶ ἐπόπτη τοῦ Μαντείου τοῦ ἐν Δελφοῖς Πλούταρχο. Τὸ ἔργο του «*Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος*», ἀποκαλυπτικὸ τῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Αἰγύπτου σχέσεων, θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ κατανοήσουμε πληρέστερα τὴν ἀρχὴ τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ, πού ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν Διόνυσο (Ὁσίριν), τὸν υἱὸ τῆς Σεμέλης, τῆς κόρης τοῦ Κάδμου, καὶ τοῦ Διός, ὅπως ἡ Θεογονία μᾶς πληροφοροεῖ. Ὁ Πλούταρχος ἀπευθύνεται στὴν πραγματεία του αὐτὴ πρὸς τὴν ἱερεῖα Κλέα, πού ἀφ' ἐνὸς ἦταν προϊσταμένη τῶν ἐν Δελφοῖς Θυιάδων ἱερείων τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου, ἀλλὰ καὶ ὑπῆρξε ἀπὸ κοριτσάκι καθωσιωμένη στὰ Ὀσιριακὰ ἱερὰ καὶ μυημένη στὰ Ὀσιριακὰ μυστήρια καὶ εἶχε γνῶση τῶν ἰδιωτικῶν στολιστηρίων τῶν ἐν Θήβαις τῆς Αἰγύπτου ναῶν. Λέγει:

«Λοιπόν, ὅτι μὲν (ὁ Ὁσίρις) εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Διόνυσον, ποῖος ἄλλος εἶναι πρέπον νὰ γνωρίζει παρὰ ἐσὺ, Κλέα, ἡ ὁποία εἶσαι προϊσταμένη τῶν Θυιάδων στοὺς Δελφοὺς καὶ ἀφιερωμένη ἀπ' τὸν πατέρα σου καὶ τὴ μητέρα σου σὺς ἱεροτελεστίας τοῦ Ὀσίριδος; Ἐὰν δέ, χάριν τῶν ἄλλων, χρειάζεται νὰ παραθέσουμε ἀποδείξεις, ὅσα μὲν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λεχθῶν, ὅς τ' ἀφήσουμε κατὰ μέρος, ὅσα δὲ φανερά τελοῦν οἱ ἱερεῖς κάθε φορὰ πού θάπουν συμβολικῶς τὸν Ἀπιν, ὅταν δηλαδὴ μεταφέρουν τὸ σῶμα του ἐπὶ πλοιαρίου, αὐτὰ βε-

βαίως δὲν ὑπολείπονται ἀπὸ τῆς τελετῆς τοῦ Βάκχου. Καὶ δέρματα μικρᾶς ἐλάφου (νεβρίδος) περιενδύονται καὶ θυρσοὺς βακχικοὺς κρατοῦν καὶ κραυγάζουν καὶ κάμνουν κινήσεις, ὅπως ἀκριβῶς οἱ κατελιγμένοι ἀπὸ τοὺς περὶ τὸν Διόνυσον ὀργιαστικούς ἐνθουσιασμούς. Διὰ τοῦτο καὶ ὑπὸ μορφὴν ταύρου κατασκευάζουν τὸν Διόνυσον πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνας εἰς ἀγάλματα· αἱ γυναῖκες μάλιστα τῶν κατοίκων τῆς Ἡλείας καὶ παρακαλοῦν ὅταν προσεύχονται "ποδὶ βοεῖω τὸν θεὸν ἐλθεῖν πρὸς αὐτάς". Καὶ εἰς τοὺς Ἀργεῖους ὁ Διόνυσος ἐπονομάζεται "Βουγενῆς".

»Κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τῆς βασιλείας του, ὁ Ὅσιρις, διηγούνται, ὅτι ἀπῆλλαξε μὲν ἀμέσως τοὺς Αἰγυπτίους ἀπὸ τὸν πλήρη στερήσεων καὶ ζωώδη βίον, δείξας εἰς αὐτοὺς τὴν καλλιέργειαν καρποφόρων δένδρων καὶ θεσπίσας πρὸς χάριν τῶν νόμους, διδάξας πῶς ν' ἀπονέμουν τιμὰς εἰς τοὺς θεοὺς· ἔπειτα δὲ περιῆλθε δλόκληρον τὴν γῆν, ἐξημερώνων αὐτήν, ὀλιγίστην μὲν ἀνάγκην λαβῶν ἀπὸ ὅπλα, προσελκύνων δὲ τοὺς περισσότερους μὲ πειθῶ καὶ διδασκαλίαν, πού τὰ συνώδευε μὲ μελωδίας καὶ κάθε εἶδους μουσικὴν.

»Προσέτι... ὁ Ἀρίστων, ὅστις ἔχει συγγράψῃ περὶ τῶν ἀποικιῶν τῶν Ἀθηναίων, ἔτυχε νὰ εὑρῇ κάποιον γράμμα τοῦ Ἀλεξάρχου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξιστορεῖτο, ὅτι ὁ Διόνυσος, ὢν υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἴσιδος, ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ὄχι Ὅσιρις ἀλλὰ Ἀρσαφῆς ὑπεμφαινόμενος διὰ τοῦ γράμματος Α, τὸ ὁποῖον ὄνομα σημαίνει τὴν ἀνδρικήν ἱκανότητα. Τὴν αὐτὴν ἐτυμολογίαν φανερώνει καὶ ὁ Ἑρμαῖος εἰς τὸ πρῶτον τοῦ βιβλίου «Περὶ τῶν Αἰγυπτίων», λέγει δηλαδὴ ὅτι ὁ Ὅσιρις μεταφραζόμενος ἐτυμολογικῶς σημαίνει· ἰσχυρὸς. Ὁ Μνασέας ταυτίζει πρὸς τὸν Ἐπαφὸν τὸν Διόνυσον καὶ τὸν Ὅσirin καὶ τὸν Σάραριν. Ὁ Ἀντικλείδης διηγεῖται ὅτι ἡ Ἴσις ἦτο θυγάτηρ τοῦ Προμηθέως καὶ συνέζη μὲ τὸν Διόνυσον.

»Διότι ὄνομα Ἑλληνικὸν εἶναι ἡ Ἴσις καὶ ὁ Τυφὼν, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐχθρὸς τῆς θεᾶς, λόγῳ τῆς ἀμαθίας του καὶ τῆς δολιότητός του... ὁ Τυφὼν εἶναι ἀδελφὸς τοῦ Ὅσιριος.

»Πρὸς τοῦτοις ἔχουν γενεαλογήσει αὐτὴν ὡς θυγατέρα πολλοὶ μὲν τοῦ Ἑρμοῦ, πολλοὶ δὲ τοῦ Προμηθέως, ἐξ αὐτῶν θεωροῦντες τοῦτον μὲν τῆς σοφίας καὶ τῆς προνοητικότητος, τὸν δὲ Ἑρμῆν τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς μουσικῆς ἐφευρέτην. Διὰ τοῦτο καὶ καλοῦν Ἴσιν συγχρόνως καὶ Δικαιοσύνην τὴν ἐπιφανεστέραν ἀπὸ τὰς ἐν τῇ Ἑρμουπόλει Μούσας.

»Παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις — καταλήγει ὁ Πλούταρχος — ὄνομα τοῦ Διὸς εἶναι ὁ Ἄμουν, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς Ἀμμωνά λέγομεν. Μανεθὼς ὁ Σαβεννύτης ἔχει τὴν γνώμην ὅτι τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην χρησιμοποιοῦν οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ μεταξύ των, ὅταν προσκαλοῦν τινα πλησίον των. Τὸν πρῶτον θεὸν τὸν ταυτίζουν μὲ τὸ σύμπαν, καὶ διὰ τοῦτο τὸν παρακαλοῦν νὰ φανερωθεῖ εἰς αὐτοὺς, ἐνῶ εἶναι ἀφανὴς καὶ κεκρυμμένος· τὸν ἐπονομάζουν Ἄμουν».

Ὁ Ὅσιρις ὑπῆρξε ὁ μεγάλος νομοθέτης, ὅπως μυθολογοῦν οἱ Αἰγύπτιοι. Σχημάτισε τὴν πρώτην ὀργάνωσιν τῶν Αἰγυπτίων σὲ φατρίες, ἴδρυσε πόλεις, δίδασκε τέλος τὴ γραφὴν, τὴς τέχνας καὶ τὴς ἐπιστῆμες. Ἡ δὲ Ἴσις καταργεῖ τὴν ἀνθρωποφαγίαν, διδάσκει τὴν καλλιέργειαν τῶν δημητριακῶν καὶ τῆς ἀμπέλου, τὴν ὑφαντουργίαν, τοὺς μαθαίνει νὰ ντύνονται καὶ τέλος εἶναι ἡ θεὰ πού ξέρει τὰ μυστικά τῆς μαγείας.

Ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ἀμέσως ὅτι οἱ διδάξαντες τὴς βάσεις αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ (δημητριακὰ - ἄροτρο, ἀμπελος - οἶνοποιία, ἐνδυμα - ὑφαντικὸς ἱστός, γλώσσα - γραφὴ, τέχνης - ἐπιστῆμες κ.ἄ.) πρέπει νὰ ἦσαν οἱ ἴδιοι «προϊόντα» ἐνδὺς ὑπάρχοντος ἤδη πολιτισμοῦ. Διδάσκου, σημαίνει μεταδίδω αὐτὸ πού γνωρίζω. Τέτοιον ἄνθρωπον σταλμένοι ἀπὸ τὸν Δία (Ἄμουν) στὸν υἱὸ τοῦ Διόνυσου (Ὅσιρι) στέρησαν τὴς πρῶτες δυναστεῖες τῶν Διογενῶν βασιλέων, πού ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μίνωος - Ταύρου, τοῦ «Καχάου» ἢ «Ταύρου τῶν ταύρων», βρέθηκαν στὴν κοιλάδα τοῦ Νεῖλου στὴν κάτω τοῦ Αἰγαίου δρους ὑπτίαν χώραν.

Καὶ εἶναι αὐτοὶ πού διδάξαν τοὺς διαδόχους τοὺς ἱερεῖς τῶν Μουσείων - Μαντείων καὶ Ναῶν τῆς Αἰγύπτου, καὶ πού ὁ Πλούταρχος λέγει ὅτι θαυμάστηκαν κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους ἀπὸ τοὺς σοφώτατους τῶν Ἑλλήνων. Σόλων, Θαλῆς, Πλάτων, Εὐδοξος, Πυθαγόρας, Λυκοῦργος παρακολούθησαν καὶ θαύμασαν τὴ σοφίαν ἱερέων, ὅπως ὁ ἐν Μέμφιδι Χονούφης, ὁ ἐν Σαῖδι (τοῦ ναοῦ τῆς Νεῖθ ἢ Ἀθηνᾶς) Σόγχιτος, ὁ ἐν Ἡλιουπόλει Ὀνούφιος κ.ἄ. Δρόμο ὅμως διαφορετικὸς, μετὰ τὴν ἐπάνοδο τῶν ἀνθρώπων στὸν πολιτισμὸ ἀπ' τὴν μεγάλην τὴν ἐπὶ Δευκαλίωνος καταστροφὴν, δὲν ἀκολούθησε μόνον ἡ Αἴγυπτος ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ μητρόπολις.

Ο ΑΝΑΙΣΘΗΤΟΣ ΕΛΕΦΑΝΤΑΣ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΨΥΛΛΟΣ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Νεώτερα
για την
υπόθεση
της
καταγωγής
του
έλληνικού
αλφαβήτου

(Σκίτσο του
κ. Η. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΥ)

Νεώτερα για την υπόθεση της άγωγής του δικηγόρου-έπίτιμου καθηγητή Πανεπιστημίου κ. Κων. Πλεύρη κατά του υπουργού Παιδείας κ. 'Απ. Κακλαμάνη και του Παιδαγωγού 'Ινστιτούτου (για την οποία γράψαμε έκτενώς στο τεύχος 47 του «Δαυλού», σελ. 2499) ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου 'Αθηνών, με αίτημα την αφαίρεση από το διδακτικό βιβλίο της 'Ιστορίας της Α' Γυμνασίου του «ιστορικού ψεύδους», όπως αναφέρεται στην άγωγή, ότι το έλληνικό αλφάβητο είναι φοινικικό:

α) Για τυπικούς λόγους το δικαστήριο απέρριψε την αίτηση (ἐπικαλούμενο κάποιο νόμο της Κατοχικής Περιόδου, 1941-44(!), που προβλέπει ότι άγωγές με αιτήσεις στρεφόμενες κατά δημοσίων υπηρεσιών πρέπει να υποβάλλονται ταυτόχρονα και κατά του υπουργού Οικονομικών...).

β) 'Ο ἐνάγων ὑπέβαλε νέα ἀγωγή (στρεφόμενη αὐτὴ τῇ φορᾷ καὶ κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ Οἰκονομικῶν), ἡ ὁποία πρόκειται νὰ ἐκδικασθῇ σύντομα.

γ) 'Ο σύμβουλος τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου κ. Δημ. Τομπαΐδης μᾶς ἀπέστειλε ἐπιστολὴν, ὁλόκληρο τὸ κείμενο τῆς ὁποίας δημοσιεύομε ἀμέσως παρακάτω.

δ) 'Ο δικηγόρος-ἐπίτιμος καθηγητὴς Πανεπιστημίου κ. Κων. Πλεύρης, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὁ «Δ» ζήτησε νὰ πῇ τίς ἀπόψεις του, σὲ δηλώσεις, του ποὺ δημοσιεύονται ἐπίσης παρακάτω, ἀπαντᾷ ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πλαισίου τοῦ θέματος καὶ ζητεῖ νὰ ὀργανωθῇ δημόσια συζήτηση γιὰ τὸ σημαντικὸ αὐτὸ ἐπιστημονικὸ ζήτημα.

'Ο «Δαυλὸς», αὐτὴ τῇ στιγμῇ τουλάχιστον, δὲν θὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν οὐσία τοῦ θέματος. Θὰ ἀφήσει τὸν ἐλεύθερα διανοούμενο ἀναγνώστη του νὰ συναγάγῃ τὰ δικά του συμπεράσματα γιὰ μιὰ ὑπόθεση, στὴν ὁποία ἀφ' ἐνός, ἡ ἐπίσημη γραφειοκρατία τοῦ Ρωμέικου ἐμφανίζεται ὡς ἀπόλυτα ἱκανοποιημένη ἀναμασώντας κάποια ἀναπόδεικτη ἀποψη τῆς πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ἐπιστημονικῆς μόδας τριῶν ντόπιων πανεπιστημιακῶν δασκάλων («μὲ τὸν κ. Πλεύρη δυστυχῶς δὲν μπορούμε νὰ κάνουμε ἐπιστημονικὴ συζήτηση», «αὐτὰ γιὰ νὰ σοβαρολογούμε» κ.λ.π.) καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐλεύθερη ἐπιστημονικὴ ἐρευνα ἰδιωτῶν ὄχι μόνον ἐργάζεται εὐσυνείδητα γιὰ νὰ συλλέξῃ κάθε νεώτερη διεθνή ἐπιστημονικὴ ἀποψη, ἀλλὰ καὶ ἀγωνίζεται νὰ προκαλέσῃ νυγμούς, ποὺ φθάνουν μέχρι τίς αἰθουσες τῶν δικαστηρίων — νυγμούς ψύλλου πάνω στὸν ἀναίσθητο ἐλέφαντα τῆς ἐκπαιδευτικῆς μας νομενκλατούρας, ποὺ ὅμως δὲν συγκινεῖται μὲ τίποτα, ὄχι γιὰ θέματα ἀπτόμενα τῆς ἐλληνικότητος — χαρὰ στὸ πρᾶγμα! — ἀλλὰ οὔτε καὶ γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια γύρω ἀπὸ ἓνα μέσον γραφῆς — μὲ τὸ ὁποῖο καὶ ἡ ἴδια ἐκφράζεται γραπτῶς... Δ. Ι. Α.

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΔΗΜ. ΤΟΜΠΑΪΔΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ

Πρὸς
Τὸν κ. Διευθυντὴ
τοῦ περιοδικοῦ «Δαυλὸς»
Κυδαθηναίων 29
10558, Ἀθήνα

Κύριε Διευθυντά,

Τὸ θέμα τῆς καταγωγῆς τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ποὺ θίγει ὁ δικηγόρος - ἐπίτ. καθηγητὴς Πανεπιστημίου κ. Κ. Πλεύρης, ἀπασχολεῖ τὸ περιοδικό σας (τεῦχ. 48, σελ. 2499-2501, Δεκ. 1985). Ὁ κ. Πλεύρης δὲ δέχεται τὴν ἀποψη ὅτι τὸ ἐλληνικὸ ἀλφάβητο προέρχεται ἀπὸ τὸ φοινικικό, καὶ θέλει νὰ ἀλλάξουν στὸ σημεῖο αὐτὸ τὰ σχολικὰ βιβλία.

Στὴν ἀρχικὴ ἀναφορὰ τοῦ κ. Πλεύρη πρὸς τὸν ὑπουργὸ Παιδείας, ποὺ διαβιβάστηκε στὸ ΚΕΜΕ, ἀπάντησα ὅτι «τὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια ἀπηχοῦν κατ' ἀνάγκην τίς ἐπικρατούσες ἐπιστημονικὲς ἀπόψεις, καὶ ἡ ἀποψη ποὺ κρατεῖ σήμερα γιὰ τὴν προέλευση τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου — ἀποψη ποὺ ἀποτελεῖ κοινὸ τόπο γιὰ τὴν ἐπιστήμη — εἶναι ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δανείστηκαν ἀπὸ τοὺς Φοίνικες τὸ ἀλφάβητο, τὸ ὁποῖο βέβαια τὸ προσαρμόσαν στὶς ἀνάγκες τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας. Συνεπῶς κάθε διαφορετικὴ ἀποψη, ὅσο ἐνδιαφέρουσα κι ἂν εἶναι, πρέπει πρῶτα νὰ δοκιμαστῇ καὶ νὰ κατοχυρωθῇ ἐπιστημονι-

κά, να αναγνωριστεί στο χώρο της γλωσσολογίας και ύστερα να χρησιμοποιηθεί στα διδακτικά βιβλία».

Ο κ. Πλεύρης επανήλθε με νεότερη επιστολή του όπου, ανάμεσα σε άλλα, επαναλαμβάνει την άποψή του ότι «σήμερον ή επικρατούσα άποψις είναι ή άποδειχθείσα θέσις του διάσημου Άγγλου Άρχαιολόγου Άρθ. Έβανς ότι τὸ Ἑλληνικὸ καὶ τὸ Φοινικικὸ ἀλφάβητο προέρχονται ἐκ τοῦ ἀρχαιοκρητικοῦ».

Με τὸν κ. Πλεύρη δὲν μπορούμε, δυστυχῶς, νὰ κάνουμε ἐπιστημονικὴ συζήτηση. Ὡς-στόσο γιὰ τὴ σωστὴ ἐνημέρωση τῶν ἀναγνωστῶν σας καὶ γιὰ νὰ διαλυθοῦν ἐσφαλμένες ἐντυπώσεις ποὺ μπορεῖ νὰ δημιουργηθοῦν ἀπὸ τὰ ὅσα ἔγραψε ὁ κ. Πλεύρης, θὰ ἤθελα νὰ παραθέσω κάποια κείμενα, χωρὶς σχόλια. Εἶναι οἱ ἀπόψεις Ἑλλήνων καθηγητῶν τῆς γλωσσολογίας, ὅπως ἐκτίθενται στὰ πανεπιστημιακὰ διδακτικά τους συγγράμματα, τὰ ὁποῖα, ὅπως καὶ τὰ μαθητικὰ ἐγχειρίδια, ἐξ ὁρισμοῦ ἀπηχοῦν τὶς επικρατοῦσες ἐπιστημονικὲς ἀπόψεις.

Ἔχουμε λοιπόν:

α) Ν.Π. Ἀνδριώτη, *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας* (Πανεπιστημιακὲς παραδόσεις), Θεσσαλονίκη, ἔκδ. Σάββα Γαρταγάνη, σελ. 34.

«Ἐπειδὴ ὁμως ἡ γραφὴ αὐτὴ ἦταν δύσκολη, ἀντικαταστάθηκε κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα π.Χ. ἀπὸ μιὰν ἄλλη πολὺ πιὸ ἀπλὴ, ποὺ τὴν πῆραν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Φοῖνικες, καὶ γι' αὐτὸ ὀνόμαζαν τὰ γράμματα τῆς φοινικῆς. Ἡ γραφὴ αὐτὴ, ποὺ τὴ μεταχειρίζονται οἱ Ἕλληνες ὡς σήμερα, εἶναι φωνητικὴ, χρησιμοποιεῖ δηλ. ἓνα γράμμα γιὰ κάθε φθόγγο καὶ μὲ τὶς προσθετικὰ καὶ τελειοποιήσεις ποὺ τῆς ἔδωσαν οἱ Ἕλληνες ἀπαρτίστηκε ἀπὸ 24 γράμματα, ὅσοι εἶναι καὶ οἱ φθόγγοι τῆς ἑλληνικῆς».

β) Γ. Μπαμπινιώτη, *Σύντομη εἰσαγωγὴ στὴν ἰνδοευρωπαϊκὴ γλωσσολογία καὶ στὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας*, Ἀθήνα 1977, σελ. 88 - 94.

«Ὡς terminus ante quem γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ φοινικοῦ ἀλφαβήτου στὴν Ἑλλάδα λογίζεται ὁ 8ος αἰ. Ὑπολογίζεται δὲ ὅτι θὰ εἰσήχθη ἓνα ἢ δύο αἰῶνες πρὶν, ἤτοι τὸν 9ον ἢ 10ον αἰ., ἐνῶ ὑπάρχουν κι ἐρευνῶνται ποὺ ἀνάγουν τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ φοινικοῦ ἀλφαβήτου μέχρι τὸν 11ον αἰ.» (σελ. 88).

«Τὸ παραληφθὲν φοινικικὸ ἀλφάβητο (ἀρχαῖο βορειοσημιτικὸ ἀλφάβητο τῆς περιόδου μετὰ τὸν 13ον αἰ.) ἦταν συμφωνογραφικόν...» (σελ. 89).

«Οἱ Ἕλληνες τροποποίησαν, συμπλήρωσαν τὸ φοινικικὸ ἀλφάβητο καὶ κυρίως, τὸ μετέτρεψαν σὲ φωνολογικόν...» (σελ. 90).

«Τὸ ἀλφάβητο, ὅπως παρελήφθη ἀπὸ τοὺς Φοῖνικες, εἶχε ἀρχικῶς 21 γράμματα» (σελ. 91).

«Τὰ ὀνόματα τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐτυμολογοῦνται ἀπὸ τὴν Φοινικὴ...» (σελ. 92).

γ) Μ. Σετάτου, *Διάγραμμα ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς*, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 14 - 15.

«Τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο προέρχεται ἀπὸ τὸ φοινικικόν...» (σελ. 14).

«Τὸ φοινικικὸ ἀλφάβητο ἦταν συλλαβικὸ ἢ καλῶτερα συμφωνικὸ φωνογραφικὸ (γράφει μόνον τὰ σύμφωνα), γι'αὐτὸ ἡ ἑλληνικὴ χρειάστηκε νὰ δημιουργήσῃ νέα γραφήματα μὲ τὰ φωνήεντα, χρησιμοποιώντας ἀχρηστα γι' αὐτὴν φοινικικὰ γράμματα...» (σελ. 15).

Γίνεται, πιστεύω, φανερό ἀπὸ τὰ παραπάνω ὅτι ὁ στόχος τοῦ κ. Πλεύρη πρέπει νὰ εἶναι ἄλλος: νὰ μεταπέσει τὸν ἐπιστημονικὸ κόσμο, ὥστε νὰ ἀλλάξει ἡ κρατοῦσα ἄποψη. Ὑστερα, τὰ σχολικὰ βιβλία θὰ ἀποδώσουν αὐτὴ τὴν ἄποψη, ὅχι πρὶν.

Αὐτὰ γιὰ νὰ σοβαρολογούμε.

Μὲ τιμὴ
Δημ. Τομπαΐδης

Ποιά είναι ή «ἐπικρατοῦσα ἀποψη»;

Ὁ ἐνάγων κ. Κων. Πλεῦρης, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὁ «Δαυλός», ζήτησε νὰ μιλήσῃ ἀπὸ τὴν πλευρά του γιὰ τὴν «ἐπικρατοῦσα ἀποψη» γύρω ἀπὸ τὴν προέλευση τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, δήλωσε τὰ ἑξῆς:

«Ἡ καταγωγή τοῦ ἀλφαβήτου μας εἶναι ζήτημα τόσο σοβαρόν, ὥστε ἀπορώ, γιατί μέχρι τώρα αἱ φιλολογικαὶ σχολαί, ποὺ διαθέτουν ἕδρας ἱστορίας καὶ γλωσσολογίας, δὲν ἐχουν κυκλοφορήσει σχετικὰς μελέτας. Πράγματι εἶναι περίεργον καὶ ὑποπτον τὸ γεγονός ὅτι οἱ λεγόμενοι εἰδικοί ἐπιστήμονες δὲν συνέγραψαν βιβλία γιὰ τὸ ἀλφάβητό μας συνολικῶς καὶ γιὰ κάθε γράμμα του χωριστά. Ἐπισημαίνω ἀκόμη, ὅτι στὰς φιλολογικὰς σχολὰς δὲν διδάσκεται ἡ ἐξέλιξις τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου μας, οὔτε μὲ θέμα τὸ ἀλφάβητόν μας ἢ τὰ γράμματά του δίνονται διδακτορικαὶ διατριβαὶ κ.τ.λ. Διὰτί;

»Ὁ κ. Τομπαΐδης, σύμβουλος τοῦ "Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου", σὲ ἐπιστολὴ του μοῦ ἔγραψε περὶ "ἐπικρατοῦσης ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως". Κατ' αὐτὸν ἐπικρατοῦσα ἐπιστημονικὴ ἀποψις εἶναι ὅτι ἐμεῖς ἐπῆραμε τὸ ἀλφάβητο ἀπὸ τοὺς Φοίνικας. Ἐνῶ συμβαίνει τὸ ἀντίθετο, καθόσον ἡ ἐπικρατοῦσα ἐπιστημονικὴ ἀποψις εἶναι πῶς οἱ Φοίνικες ἐπῆραν τὸ ἀλφάβητο ἀπὸ ἐμᾶς, πᾶγμα ποὺ ἀποδεικνύω μὲ τὸ βιβλίον μου "Ἑλληνικὸ Ἀλφάβητο — καταγωγή καὶ ἐξέλιξις", τὸ ὁποῖον ἔχει ὁ κ. Τομπαΐδης. Θὰ ἤμουν πολὺ εὐγνώμων στὸν κ. Τομπαΐδη, ἂν μοῦ ὑποδείξῃ ἓνα, ἔστω ἓνα, βιβλίον ποὺ νὰ ἀντικρούῃ τὰς ἀπόψεις τοῦ Ἐβανς, στὸν ὁποῖον κυρίως βασίζω τὰ στοιχεῖα μου. Διότι, κατ' ἐμέ, ἡ σήμερον ἐπικρατοῦσα ἐπιστημονικὴ ἀποψις εἶναι ἐκείνη τοῦ Ἐβανς, ἡ ὁποία διδάσκεται σ' ὁλόκληρον τὸν κόσμον, πλὴν δυστυχῶς τῶν Ἑλληνικῶν Πανεπιστημίων καὶ σχολείων, ὅπου μάλιστα ἀποσιωπᾶται!

»Οἱ μαθηταὶ καὶ οἱ φοιτηταὶ μας μαθαίνουν τὴν ψευδεστέτην ἀποψιν ὅτι τὸ ἀλφάβητό μας προέρχεται ἀπὸ τὸ Φοινικικόν. Κάποτε ὑπεστηρίζετο αὕτη ἡ γνώμη, ἡ ὁποία ἐβασίζετο στὴν ὁμοιότητα τῶν γραμμάτων τοῦ Φοινικικοῦ μὲ τὸ Ἑλληνικὸ ἀλφάβητο, καὶ ἐπειδὴ τὸ Ἑλληνικὸ ἔθεωρεῖτο (κακῶς) μεταγενέστερον, ἐβγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι προήρχετο ἀπὸ τὸ Φοινικόν. Ὡστόσο καὶ παλαιότερον ὑπῆρχον οἱ διαφωνοῦντες. Σὰν παράδειγμα μεταξὺ πολλῶν ἄλλων φέρω τὸν ἐπιφανῆ ἱστορικὸ Διόδωρον τὸν Σικελιώτη (80 - 29 π.Χ.) ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν "Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη", ποὺ εἶναι σειρὰ ἐκ 40 βιβλίων καὶ ὅπου, ἀφοῦ ἐξέθεσε τοὺς λόγους παραπλάνησεως σχετικῶς μὲ τὴν προέλευσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν εὗρον τὸ ἀλφάβητόν μας οἱ Φοίνικες.

»Οἱ Φοίνικες δὲν ἦσαν οἱ πρῶτοι ποὺ ἐπενόησαν τὰ γράμματα, ἀλλὰ ἡλλαξαν τὴν μορφήν των μόνον. Οἱ περισσότεροι δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐχρησιμοποίησαν αὐτὴν τὴν μορφήν, αὐτὸν τὸν τύπον δηλαδὴ γραμμάτων, καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν Φοινικικά: "Τοὺς Φοίνικας οὐκ ἐξ ἀρχῆς εὗρεῖν, ἀλλὰ τοὺς τύπους τῶν γραμμάτων μεταθεῖναι μόνον, καὶ τῇ τε γραφῇ ταύτῃ τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων χρῆσασθαι καὶ διὰ τοῦτο τυχεῖν τῆς προειρημένης προσηγορίας" (ἐνθ. ἀνωτ. Ε, 74).

»Ἐτσι τὸ δλον ζήτημα μεταξὺ διαφόρων διακυμάνσεων, διότι ἀρκετοὶ ἐπιστήμονες ἱσχυρίσθησαν τὴν Αἰγυπτιακὴν καταγωγὴν τοῦ Φοινικικοῦ, ἐπομένως καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ἔφθασε στὸν Ἀρθούρο Ἐβανς (1851-1941), ὁ ὁποῖος ἐξεκαθάρισε ὀριστικῶς τὸ ζήτημα. Στὸ ἐγκυκλοπαιδικὸ Λεξικὸν Ἑλευθερουδάκη (τόμος 5ος, σελ. 4, λέξις Ἐβανς) διαβάζομεν: "Ἄλλ' ἡ σπουδαιότερα καὶ κεφαλαιώδης δρᾶσις του εἶναι ἡ ἐν Κρήτῃ ἀπὸ τοῦ 1893. Κατ' ἐπανάληψιν περιελθὼν αὐτὴν συνέλεξε πολυάριθμα στοιχεῖα μάλιστα σφραγιδᾶς, προελληνικῆς ἐποχῆς, φερούσας σύμβολα καὶ γράμματα, ἐξ ὧν ἐμόρφωσε τὴν περὶ ὑπάρξεως λίαν διαδεδομένης προϊστορικῆς γραφῆς ἰδεογραφικοῦ καὶ γραμμικοῦ συστήματος, γνώμην, ἣν κατόπιν ἐπεβεβαίωσε διὰ τῶν ἐν Κνωσῶ ἀνασκαφῶν του καὶ τῶν ἄλλων του ἀνακαλύψεων τοῦ Αἰγαίου λεγομένου πολιτισμοῦ". Ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιβεβαιώσεως γνώμης, ἡ ὁποία διευτυπώθη κυρίως στὴν ἐργασία τοῦ Ἐβανς: "Scripta Minoa" (col. I, 1909)

— επίσης χρησιμώτατον είναι και τὸ ἔργον του: “*Further discoveries of Cretan and Aegean-script*” (1808) —, ἥτο νὰ καταρρεύσῃ ἡ ἄποψις περὶ Φοινικικῆς προελεύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, διότι ὁ Ἑβανς ἀπέδειξε ὅτι οἱ Φοίνικες παρέλαβον τὸ ἀλφάβητον ἀπὸ τοὺς Κρήτας. Τοῦτο, ἐπαναλαμβάνω καὶ τονίζω, ἀπεδείχθη κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον λόγῳ τῆς ὁμοιότητος τῶν Κρητικῶν γραμμάτων πρὸς τὰ πολὺ μεταγενέστερα Φοινικικά. Τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἑλευθερουδάκη, ποὺ ἐκυκλοφόρει τὴν ἐποχὴν ποὺ ἐδημοσιεύοντο καὶ συνεζητοῦντο αἱ γνώμαι τοῦ Ἑβανς, γράφει: “Ἡ γνώμη εἰσέτι ὅτι οἱ Ἕλληνες παρέλαβον περὶ τὸ 1000 π.Χ. τὰ σύμβολα τῆς γραφῆς παρὰ τῶν Φοινίκων, ἐκλονίσθη ἐσχάτως ἔνεκα τῶν εὐρεθέντων ἐν Κρήτῃ καὶ ἀνὰ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα μινωϊκῶν καὶ μυκηναϊκῶν ἐπιγραφῶν” (ἐνθ. ἀνωτ., τόμος 12ος, σελ. 656, λέξις: “Φοίνικες”).

»Τὰ ἀνωτέρω, τὰ ὁποῖα ἐγράφοντο τὸ 1931, ἀπασχόλουν τοὺς ἐνδιαφερομένους ἐπιστήμονας, καὶ ἀπορῶ ποῦ ἀκόμη τώρα οἱ κ.κ. Τομπαΐδης, Μπαμπινιώτης κ.τ.λ. δὲν τὰ γνωρίζουν. Δὲν ἐπληροφορήθησαν ὅτι ἐπιστημονικῶς κατερρίφθη ἡ ἄποψις τῆς Φοινικικῆς προελεύσεως τοῦ ἀλφαβήτου μας; Ἀποψιν, τὴν ὁποίαν κατέρριψεν ὁ Ἑβανς, ὁ ὁποῖος “διὰ τῶν δημοσιευμάτων του ἀνεδείχθη κορυφαῖος τῆς προελληνικῆς ἀρχαιολογίας ἐρευνητῆς καὶ ἐρμηνευτῆς, ἀπέκτησε δὲ παγκόσμιον φήμην, τὰς θεωρίας αὐτοῦ... ἐδέχθησαν καὶ ἀκολουθοῦσι πάντες σχεδὸν οἱ ἄλλοι ἀρχαιολόγοι καὶ ἱστορικοὶ” (ἐνθ. ἀνωτ., τόμος 5ος, σελ. 4).

»Τὸ 1931 “σχεδὸν πάντες οἱ ἀρχαιολόγοι καὶ ἱστορικοὶ” συμφωνοῦν μὲ τὸν Ἑβανς. Σήμερον δὲ οὐδεὶς διαφωνεῖ. Πλὴν βεβαίως τῶν κ.κ. Τομπαΐδη καὶ Μπαμπινιώτη. Καὶ ἐδῶ εἶναι τὸ παράδοξον. Ἀσφαλῶς σὰν γλωσσολόγοι ποὺ εἶναι, ξέρουσι τὰς ἀνακαλύψεις τοῦ Ἑβανς σχετικῶς μὲ τὰς κρητικὰς γραφάς· διατὶ λοιπὸν δὲν τὰς υἱοθετοῦν ἢ ἔστω δὲν τὰς μνημονεύουν ἢ τέλος δὲν τὰς ἀντικρούουν, ἀν δὲν τὰς πιστεύουν ὡς ὁρθάς; Ἄς μᾶς παρουσιάσουν οἱ κ.κ. Τομπαΐδης καὶ Μπαμπινιώτης τὰ στοιχεῖα βάσει τῶν ὁποίων δὲν στέκει ἡ γνώμη τοῦ Ἑβανς. Ὁ Ἄγγλος αὐτὸς διαπρεπὴς ἐπιστήμων δὲν πιθανολογεῖ, δὲν ὑποθέτει, δὲν συνάγει, ἀλλὰ ἀποδεικνύει μὲ στοιχεῖα.

»Ἐπιμένω μέχρι βαθμοῦ προκλήσεως νὰ μᾶς ποῦν ποῖα στοιχεῖα ἔχουν. Διότι βεβαίως δὲν εἶναι στοιχεῖον ὁ ἔνας νὰ ἐκφέρει δίχως στοιχεῖα μίαν γνώμην καὶ νὰ τὴν ἐπικαλεῖται πάλιν δίχως στοιχεῖα ὁ ἄλλος. Ἄς δώσουν τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουν στὴν δημοσιότητα, γιὰ νὰ κριθοῦν, καὶ τέλος πάντων νὰ μάθωμεν κι ἐμεῖς ποῦ στηρίζουν τὴν γνώμην των. Ἐπιβάλλεται νὰ σταματήσῃ ἡ αὐθαίρετος δήλωσις ὅτι τὸ ἀλφάβητόν μας τὸ εὗρον οἱ Φοίνικες.

»Κάποτε ἐδιάβασα στὸ περιοδικὸν “*Ταχυδρόμος*” μίαν συνέντευξιν τοῦ κ. Μπαμπινιώτη, ὁ ὁποῖος ἐδήλωσε ὅτι τὸ ἀλφάβητό μας προέρχεται ἀπὸ τὸ Φοινικικόν. Τότε (2-3-1982) τοῦ ἔστειλα τὴν ἀκόλουθον συστημένη ἐπιστολήν μου (ἀριθ. 553 τοῦ Κεντρ. Ταχ. Ἀθηνῶν):

“Ἀξιότιμε κ. καθηγητά,

Ἐδιάβασα εἰς τὸν “*Ταχυδρόμον*” τὴν ἀποψίν σας ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἀλφάβητον προέρχεται ἀπὸ τὸ Φοινικικόν, τὸ ὁποῖον δῆθεν συνεπληρώσαμεν. Σᾶς ἀποστέλλω μίαν σχετικὴν μελέτην μου, ὅπου ὑποστηρίζω τὴν Ἑλληνικὴν προέλευσιν τοῦ ἀλφάβητου μας καὶ σᾶς παρακαλῶ πολὺ νὰ εἴχατε τὴν καλωσύνην νὰ ἀντικρούετε τὰ στοιχεῖα ποὺ παραθέτω”.

»Παρήλθον περίπου τέσσαρα ἔτη κι ὁ ἀξιότιμος κ. καθηγητῆς δὲν κατεδέχθη νὰ μοῦ ἀπαντήσῃ. Φυσικὰ καταλαβαίνω γιατί. Πῶς καὶ μὲ τί νὰ ἀντικρούσῃ τὰ στοιχεῖα ποὺ παραθέτω στὸ βιβλίό μου καὶ τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι βεβαίως δικά μου, ἀλλὰ ἡ ἀντικειμενικὰ εὐρήματα ἢ ἀποδεικτικὰ ἀναλύσεις ἐπιφανῶν ἱστορικῶν καὶ γλωσσολόγων;

»Σᾶς ὁμολογῶ ὅτι μοῦ προκαλεῖ κατὰπληξιν ποῦ ὁ Βούλγαρος Ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητῆς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Σόφιας Βλαδίμηρος Γκεοργκέφ διδάσκει χωρὶς δισταγμὸν ὅτι ἡ φοινικικὴ γραφὴ εἶναι κρητικῆς καταγωγῆς, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες δὲν διδάσκουν στὰ πανεπιστήμια καὶ στὰ σχολεῖα τοὺς αὐτὴ τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ παραμένουν ἀγκιστρωμένοι στὴν (σκοπίμον) πλάνη ὅτι δῆθεν ἐπήραμε τὸ ἀλφάβητό μας ἀπὸ τοὺς Φοίνικες.

»Ὁ Γκεοργκέφ εἶναι διεθνὴς αὐθεντία στὸν τομέα τῆς συγκριτικῆς γραμματικῆς τῶν

ινδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας. Δὲν ἔχω τὴν ἀπαίτησι οἱ γλωσσολόγοι μας νὰ γνωρίζουν τὰς μετὰ πολυετῇ μόχθον ἐργασίας του (π.χ. *“Ἡ σημερινὴ κατάστασις στὴν ἐρμηνεία τῶν Κρητομυκηναϊκῶν ἐπιγραφῶν”*, *“Προβλήματα μινωικῆς γλώσσας”* κ.τ.λ.), ἀλλὰ τουλάχιστον ἂς διαβάσουν σχετικῶς στὸν Α. Πουλιανό, *“Ἡ καταγωγὴ τῶν Κρητῶν”* (ἐκδ. *“Ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρείας”*, Ἀθ. 1971, σελ. 260), γιὰ νὰ δοῦν ὅτι τὰ περὶ Φοινικικῆς προελεύσεως εἶναι παραμύθια. Ἀλλῶς τε ἀκριβῶς αὐτὸν τὸ χαρακτηρισμὸ δίνει ὁ ὀνομαστὸς καθηγητὴς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας στὸ πανεπιστήμιον τοῦ Μαρβούργου Θεόδωρος Μπίρτ, ποὺ λέγει: *“Εἶναι μῦθος τὸ ὅτι οἱ Φοίνικες ἐπενόησαν τὸ ἀλφάβητον”* (Θ. Μπίρτ: *“Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος καὶ ὁ παγκόσμιος Ἑλληνισμός”*, ἐκδ. *“Δαρέμα”*, σελ. 146).

»Τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ φιλολογικαὶ σχολαὶ δὲν ἐκυκλοφόρησαν βιβλία γιὰ τὸ ἀλφάβητό μας καὶ τὰ γράμματά του, ἀλήθεια τί δικαιολογία ἔχει; Μήπως τὸ θέμα εἶναι ἀσήμαντον; Τί δικαιολογία ἔχουν, ἐξ ἄλλου, τὸ γεγονὸς ὅτι διδάσκεται στὴν Ἑλλάδα ἡ ἀνακριβὴς ἀποψις ὅτι ἐπήραμε τὸ ἀλφάβητο ἀπὸ τοὺς Φοίνικες; τὸ γεγονὸς ὅτι ἀποσιωποῦν τὴν ἀντίθετον καὶ ἀληθῆ γνώμην; τὸ γεγονὸς ὅτι σ' ὁλόκληρον τὸν κόσμον ἐπικρατεῖ ἡ ἀπόδειχθεῖσα ἀποψις τοῦ Ἐβανς καὶ μόνο στὴν Ἑλλάδα δὲν ἀναγνωρίζεται; τὸ γεγονὸς ὅτι ὑποστηρίζεται ἡ Φοινικικὴ προέλευσι τοῦ ἀλφαβήτου μας δίχως τὸ ἐλάχιστο στοιχεῖον; Ἀλήθεια, σὰς προκαλῶ νὰ μοῦ πῆτε ἓνα, ἔστω ἓνα, στοιχεῖον κι ὅχι ἀναφορὰ σὲ γνώμας ποὺ δὲν συνοδεύονται μὲ στοιχεῖα. Τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ παλαιαὶ προπολεμικαὶ Ἑλληνικαὶ ἐγκυκλοπαίδειαι (*“Πυρσός”*, *“Ἐλευθερουδάκη”* κ.τ.λ.) προβάλλουν τὴν τότε καινοφανῆ ἀποψιν τοῦ Ἐβανς περὶ κρητικῆς προελεύσεως τοῦ Φοινικικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου καὶ αἱ νεώτεραι Ἑλληνικαὶ ἐγκυκλοπαίδειαι (*“Ἡλῖος”* κ.τ.λ.) δέχονται πῖα τὴν θέσιν τοῦ Ἐβανς ἢ, στὴν ἐλάχιστην τῶν περιπτώσεων, τὴν ἀναφέρουν; τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπιστήμονες καίτοι πρεκλήθησαν μὲ τὸν εὐγενέστερο τρόπο καὶ μὲ τὰ καλύτερα ἐπιχειρήματα ἀπέφυγαν τὴν ἐπιστημονικὴν συζήτησιν; τὸ γεγονὸς ὅτι τοὺς ἔκανα ἀγωγὴ καὶ ἐφυγοδίκησαν καλυπτόμενοι ὀπισθεν διατρήτων νομικῶν αἰτιολογιῶν, ποὺ ὅπως δὴποτε θὰ λείψουν, ἀρα μόνον λίγο καιρὸ ἐκέρδισαν; Ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα τὰ ἀφῆνω στὴν κρίσιν τῶν ἀναγνώστων σας.

»Γιὰ νὰ τοποθετηθοῦν μιὰ γιὰ πάντα τὰ πράγματα στὴ θέσι τους, προτείνω τὴν διεξαγωγὴν ἑνὸς διαλόγου, σὲ κεντρικὸ ξενοδοχεῖο, διότι δὲν πιστεύω νὰ παραχωρηθῇ αἴθουσα στὸ πανεπιστήμιον μὲ θέμα τὸ ἀλφάβητό μας καὶ τὰ γράμματά του. Τὸ συντομώτερο. Δηλῶ δὲ ὅτι ἀναλαμβάνω τὰ ἐξοδα ὀργανώσεως, ἐκτυπώσεων κ.τ.λ. Διότι ἔτσι θὰ δοθῇ ἡ δυνατότης σ' ὅλους νὰ προσκομίσουν τὰ στοιχεῖα τῶν καὶ νὰ παύσουν μερικοὶ νὰ κρύβονται προσωρινῶς σὲ νομικοὺς τύπους καὶ στὴν θεωρίαν τῆς δῆθεν ἐπικρατούσης ἀπόψεως. Ἡ ἐπιστήμη οὐδέποτε ἐφοβήθη τὸν διάλογον. Ἀπεναντίας τὸν προκαλεῖ. Ἴδου ἡ Ρόδος, Ἴδου καὶ τὸ πῆδημα».

ΑΚΡΟΒΟΛΙΣΜΟΙ

Ὀλίγα τινα περὶ φορολογίας

1. Συνηθίσαμε στὸ τροπάρι «ὁ πολίτης κλέβει τὸ Κράτος»... Καὶ θεωροῦμε ντροπὴ νὰ ὑψώνουμε διαμαρτυρία κατὰ τῆς «δικαίας ὀργῆς» τοῦ κράτους στὸ θέμα τῆς φοροδιαφυγῆς...

Εἶναι ὅμως τὰ πράγματα ἔτσι, ὅπως θέλουν νὰ τὰ παρουσιάζουν οἱ ἐκάστοτε κυβερνήσεις μας;

Ἄς προσπαθήσουμε ν' ἀντιληφθοῦμε, πῶς βλέπει ὁ ἀπλὸς πολίτης τὴν φορολογία.

Ἡ φορολογία εἶναι τὸ ἀνεξέλεγκτο δικαίωμα τοῦ Κράτους νὰ καθορίζει (παρὰ τὶς περὶ τοῦ ἀντιθέτου διαβεβαιώσεις) αὐθαίρετα (καὶ θὰ δοῦμε παρακάτω τὸ γιατί) ἀφ' ἑνὸς τὴν ἀξία τῶν προσφερομένων ὑπ' αὐτοῦ ὑπηρεσιῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ κόστος των, ποὺ σχηματίζεται μὲ τὶς ἀμοιβὲς τῶν ὀργάνων του. Τὸ δικαίωμα, τοῦ αὐτοῦ τὸ Κράτος τὸ διεκδικεῖ δι' ἀμέσων καὶ ἐμμέσων (κατὰ προτίμηση) τρόπων [φόρων] καὶ τὸ εἰσπράττει ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους του.

Ξεκινᾶμε λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι: Οἱ κυβερνήσεις χρειάζονται πόρους, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰ προγράμματά των, καὶ ἀκόμη τὶς ἐπιχειρηματικὲς ἐπιδόσεις τους (ποὺ ὁ πολίτης ἐκ πείρας διαπιστώνει ὅτι ὅλες εἶναι παθητικές)!

2. Τοὺς πόρους οἱ κυβερνήσεις τοὺς ἀναζητοῦν ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ φορολογία ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν δανεισμό. Γιὰ τὸν δανεισμό καὶ τὶς συνέπειες ποὺ δημιουργεῖ, τὰ πράγματα εἶναι πιδὲ μπερδεμένα καὶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν κάποια ἄλλη φορά. Ἄς δοῦμε ὅμως τὰ τῆς φορολογίας.

Εἶναι σαφές, ὅτι ὁ πολίτης ἀναγνωρίζει ὅτι πρέπει νὰ τηρεῖ τοὺς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ καὶ νὰ ἐκπληρώνει τὶς ὑποχρεώσεις του πρὸς τὸ Κράτος (ὅταν μάλιστα αὐτὸ διαθέτει καὶ τὸν χωροφύλακα)...

Ἀναμένει, ὅμως, ὁ πολίτης, τὴν ἀνταπόκριση τοῦ Κράτους τόσο γιὰ τὴν ἴσης ἀξίας πρὸς τὰ εἰσπραττόμενα προσφορὰ ὑπηρεσιῶν ὅσο καὶ γιὰ τὴν μέριμνα ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν ὀρθὴ διαχείριση τοῦ ἰδρώτος του.

Τὴν σχέση αὐτὴ ὁ πολίτης ἔχει πεισθεῖ ὅτι οἱ κυβερνήτες του, ὅποιοι κι ἂν εἶναι, ὄχι μόνο δὲν τηροῦν ἢ δὲν μποροῦν νὰ τηρήσουν, ἀλλὰ μὲ τὰ πειράματα τῶν ἐκάστοτε νέων δραματισμῶν ἢ νέων πολιτικῶν θεωριῶν ἀποδιοργανώνονται, ἐξαθλιώνονται, χαλαρώνονται, ὑποβαμίζονται, ὀπισθοδρομοῦν καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ μέτριοι ἕως ὑποφερτοὶ μηχανισμοὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ διοικήσεως. Μηχανισμοί, ποὺ ὁ πολίτης ἔχει ἤδη πληρώσει πανάκριβα [εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες στοῦ «κασίδη τὸ κεφάλι μάθανε μπαρμπέρηδες»] καὶ ποὺ τὸν χρεώνουν αὐτομάτως μὲ νέες ὑποχρεώσεις, ποὺ καλεῖται, χάριν ἐνδὸς πάλι ἀβεβαίου μέλλοντος, νὰ ξαναπληρώσει. Καὶ μετὰ ἀπ' ὅλα αὐτά,

ποὺ οἱ Ἴδιοι οἱ ἡγέτες του, ὅταν ἦταν ἀντιπολίτευση ἢ ὅταν γίνουν, τὰ καταγγέλλουν ὡς πανάθλια, μᾶς κουνάει ἀπειλητικὰ τὸ δάκτυλο ὁ κ. Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν καὶ διευρύνει τὴν ποινικοποίηση, δηλαδὴ τὸν μπαμπούλα τῆς φυλακῆς, στοὺς ζαλισμένους ἀπὸ τοὺς ἀλλοπροσαλισμοὺς τῆς ἐξουσίας πολῖτες - ὑπηκόους.

Ποιὸς ἐπιτέλους κλέβει ποιόν;

Ὁ πολίτης, ποὺ τὸν μάθατε ἐσεῖς, οἱ σημερινοὶ ἐξουσιαστές ἢ κάποιοι προηγούμενοί σας (πολὺ λίγη σημασία ἔχει αὐτό), νὰ ἀμύνεται ἐναντι ἐνὸς κράτους φορέως τῆς ἀδικίας, τοῦ ἀρτζιμπουρτζισμού καὶ τῆς ἀνικανότητος τῶν βλαχοδιανοομένων ποὺ τὸν ἐκπροσωποῦν; Ἡ τὸ κράτος, ποὺ σπαταλᾷ ἐτσιθελικά, ὕβριστικά, τὸν ἰδρώτα τοῦ πολίτη;

Φλέγοντα ἐρωτήματα ἐπὶ τοῦ προκειμένου:

- (α) Ποιὸ πρέπει νὰ ἦταν τὸ ἐπὶ τοῖς % ὄριο τῆς φορολογίας τοῦ εἰσοδήματος (ἂν δὲν εἴχαμε δύο φορολογίες, τὴν ἐμμεση καὶ ἄμεση);
- (β) Πρέπει νὰ τεθεῖ κάποιο ὄριο κοινῶς παραδεκτό; Καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ὁρίου νὰ κινοῦνται οἱ κυβερνήσεις καὶ νὰ σχηματίζουν τὰ προγράμματα τους;
- (γ) Εἶναι ἀρκετό, ἔστω τὸ 51% τῶν ψηφοφόρων (ὄχι τῆς Βουλῆς), νὰ ἐγκρίνει τὶς δαπάνες καὶ νὰ ἐπιβάλλει τὴν φορολογία; Ἡ μήπως θὰ ἔπρεπε ν' ἀπαιτεῖται ἡ συναίνεση τοῦ 70 ἢ 80% τῶν ψηφοφόρων, γιὰ τὶς πέραν «τοῦ κοινῶς παραδεκτοῦ ὁρίου δαπάνες», ὅποτε θὰ ἐγίνετο ἀποδεκτὴ καὶ ἡ ἐκάστοτε νέα πρόσθετη φορολογία;
- (δ) Βάσει ποιᾶς ἀρχῆς θὰ ἐδίδετο τὸ δικαίωμα στὴν ὁποιαδήποτε κυβέρνηση νὰ μεταφέρει ὄχι βέβαια τὶς ἀνικανότητες, ἀθλιότητες καὶ τοὺς πειραματισμοὺς της, ἀλλὰ δαπάνες ζωτικῆς σημασίας, ἀναγκαῖες, στὴν «καμπούρα» τῶν μεταγενέστερων γενεῶν;
- (ε) Πόσοι καὶ ποιοί, στὸ τέλος, δὲν ἐνδιαφέρουν, ὡς πολῖτες, ἂν συναينوῦν ἢ δὲν συναينوῦν;

Ὑπάρχουν, ἄραγε, ἀπαντήσεις ἐπ' αὐτῶν;

Ἐρινὺς

ΣΠΥΡΟΣ ΝΟΝΙΚΑΣ

Κοινοβουλευτισμός: Ὀλιγαρχία χωρὶς εὐθύνες

«Στὴ Βουλὴ ἐκφράζεται ὁ λαὸς
μὲ τὴ φωνὴ τῶν βουλευτῶν του.
Ἄν εἶναι δυνατόν ποτὲ νὰ κάνεις
παιδιὰ δικά σου μὲ ἀντιπρόσωπο».
Ἀργύρης Μαρνέρος

Τὸ πολιτικὸ καὶ πολιτειακὸ σύστημα τῆς Ἑμμεσης Ἀντιπροσωπευτικῆς Δημοκρατίας, ποὺ κυριαρχεῖ στὸν πλανήτη μας ἐδῶ καὶ 20 περίπου χρόνια, ὑπενθυμίζω ὅτι στηρίζεται σὲ τρεῖς ἀρχές: α) Στὸ γραπτὸ σύνταγμα, β) στὴ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν καὶ γ) στὸν Κοινοβουλευτισμό. Οἱ πρῶτες δύο ἀρχές ἀναπτύχθηκαν στὸν «Δαυλὸ» στὰ τεύχη 38 καὶ 39. Μὲ τὴν ἀνάλυση στὴ συνέχεια τῆς ἐννοίας τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ ὁλοκληρώνεται ἡ ἀνάπτυξη καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ θεσμοῦ τῆς Ἑμμεσης Ἀντιπροσωπευτικῆς Δημοκρατίας.

Μὲ τὴν κατάλυση τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, καὶ μαζί μὲ αὐτὲς τῆς «Ἀμεσης Δημοκρατίας», στὸ παγκόσμιο προσκήνιο ἔπεσε ἡ βαρεῖα σκιά τοῦ Ρωμαϊκοῦ ἐξουσιαστικοῦ κράτους, τὸ ὁποῖο ἐφεῦρε καὶ καθιέρωσε τὴν σιδηρὰ ἐξουσία, ποὺ μὲ παραλλαγές ἐφθασε νὰ ἰσχύει καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Τὰ πεντακόσια χρόνια τῆς Ρωμαϊοκρατίας ἦσαν ἀρκετά, γιὰ νὰ περάσει τὸ μήνυμα τῆς μὴ συμμετοχῆς τοῦ πολίτη στὰ κοινὰ καὶ νὰ καθιερωθεῖ ἡ ἔμμεση διαχείριση, ὡς ἡ ἐνδεδειγμένη καὶ μοναδικὴ πρακτικὴ διοικήσεως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Τὴν στυγνὴ Ρωμαϊοκρατία ἀκολούθησε ἡ Παπικὴ ἐξουσία, ποὺ γιὰ 1300 περίπου χρόνια εἶπε μὲ ἀφορισμούς εἶπε μὲ συγχωροχάρτια εἶπε μὲ δικὸ της στρατό, καὶ κυρίως μὲ τὰ δικά της λεφτά, ἐπεβλήθη τῶν διαφόρων βασιλίσκων, μοναρχῶν, φεουδαρχῶν καὶ κηδεμόνων, γιὰ νὰ κατισχύσει τὸ δικὸ της ἐξουσιαστικὸ κράτος πάνω στὰ κοπάδια τῶν λαῶν, ποὺ βεβαίως οὐδεμία ἀνάμιξη εἶχαν στὴν πολιτική. Ἡ παρέμβαση τῶν Λουθηρανῶν καὶ τῶν Καλβινιστῶν δὲν ἄλλαξε τὰ πράγματα, ἀπλῶς ὑπογράμμισε τὴ συμμετοχὴ τους (καὶ μαζί τους τὴ συμμετοχὴ τῆς ἀνερχόμενης τάξης τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ἀστῶν) σπάζοντας τὸ ἐξουσιαστικὸ μονοπώλιο τοῦ Παπισμοῦ.

Τὸ παιχνίδι ποὺ παίχτηκε στὶς πλάτες τῆς ἀνθρωπότητας (καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ παίζεται) πάνω στὸ θέμα τῆς διαιώνισης τῆς ἐξουσίας, ὀφείλεται σὲ ὅλες τὶς ἀστικὲς ἐπαναστάσεις τῶν τελευταίων 200 ἐτῶν, ἐν ὀνόματι τῆς δημοκρατίας καὶ τοῦ μαρξισμοῦ. Ἡ Ρωμαϊκὴ καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ σὺν Φεουδαρχικὴ ἐξουσία ἦσαν ἐντιμες, ὑπὸ τὴν ἐννοια ὅτι ἡ μὲν πρώτη κυριάρχησε ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῶν ὀπλῶν, ἡ δὲ δευτέρη διὰ τῶν δῶλων καὶ «ἐλέω θεοῦ». Ἡ ἐξουσία στὴν πρώτη τῆς φάση (τῆς ἔμμεσης δημοκρατίας) δὲν ἐπεβλήθη διὰ τῆς βίας, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐμπαιγμοῦ καὶ τῆς παραπλάνησης. Σ' αὐτὴ τὴ φάση τὸ πέρασμα τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς κληρικοὺς καὶ τοὺς φεουδάρχες στὰ νέα χέρια (ὀνομάστε τα ὅπως θέλετε: μονάρχες, κληρο, φεουδαρχία, πολιτικούς, ἐπιχειρηματίες, νομενκουλτούρα, στρατιωτικούς, ἐργατοπατέρες, γραφειοκράτες, πολίτμυρω), ἔγινε μὲ τὸ νὰ περιβληθεῖ ἡ ἐξουσία τὸν μανδῦα τῆς συνταγματικῆς νομιμότητος μὲ τὴν σφραγίδα τῆς παλαϊκῆς συναίνεσεως. Καὶ ἔτσι γεννήθηκε ὁ ρατσισμὸς μὲ ἐξελεγμένους μορφὲς τὸν καπιταλισμό, τὸν μαρξισμό καὶ τὸν τριτοδρομισμό.

Ἀλλὰ γιὰτί οἱ λαοὶ τῆς γῆς ἔσπευσαν νὰ δεχτοῦν ἀμέσως τὰ ἐπιχρυσωμένα δεσμά τους, ποὺ χάλκευσε ἡ καινοτόμος ἐξουσία τοῦ ἀστισμοῦ καὶ τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας. Δὲν θὰ πιστέψω, ὅτι τοὺς παρέσυραν οἱ θεωρητικοὶ τοῦ ἀστισμοῦ μὲ τὰ περίτεχνα καὶ ψευδεπίγραφα ἐγκεφαλικά τους κατασκευάσματα — ἀπὸ τὸν Μοντεσκιέ μέχρι τὸν Μάρξ. Ὅχι, τίποτα ἀπὸ αὐτά. Οἱ λαοὶ μαγεύτηκαν, ὀνειρεύτηκαν, παρασύρθηκαν ἀπὸ τὶς ὑποσχέσεις καὶ ψευδαισθήσεις ποὺ κουβάλαγε ἡ δημοκρατία. Ἡ ἐννοια δημοκρατία στοὺς λαοὺς τῆς γῆς (πλὴν τῶν Ἑλλήνων, ποὺ τὴν ἔχουν στὸ αἷμα τους ὡς ἄμεση δη-

μοκρατία) ήταν και είναι όχι μόνο άγνωστη και άπλησίαστη αλλά και ξένο σώμα. Πώς να πείσω, λόγου χάρη, τους Ουγκαντέζους περί των αρετών της Έλληνικότητας και της ελληνικής παιδείας, όταν αυτά τους φαίνονται «ψιλά γράμματα»; Το ίδιο συμβαίνει με τους πληθυσμούς της Δύσεως, με τους Άνατολικούς, με τους Άραβες και με τους δύσμοιρους Άφρικανούς, στους οποίους η δημοκρατία ταυτίζεται τουλάχιστον με επίγειους παραδείσους, με ισότητες, με γεμάτα στομάχια, με ραχάτι, με ισοπολιτεία και άλλα βάλσαμα, που μαλακώνουν την καρδιά, καλμάρουν τα νεύρα, συνεπιφέρουν τον έφησυχασμό, την μακαριότητα, την αδράνεια και τελικά την άνετη επιβολή της εξουσίας.

Ύποσχέθηκαν, λοιπόν, οι εξουσιαστές της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας στους πρώην κολλήγους, παρίες, δούλους, ιθαγενείς, ύπηκούς γενικώς, την άστική δημοκρατία. Καί, συγκεκριμένα, είπαν, «θα σάς έγγυθοῦμε τὰ ἐξῆς: *πρώτον*, εξασφάλιση τῶν ἀτομικῶν σας δικαιωμάτων, δηλαδή θὰ εἴσαστε ἐλεύθεροι νὰ μιλάτε, νὰ περπατᾶτε, νὰ κοιμόσαστε, νὰ τρώτε, νὰ κάνετε παιδιά, νὰ δουλεύετε, νὰ κάνετε παρέα με ἄλλους ἀνθρώπους κλπ. καί, *δεύτερον*, εξασφάλιση τῆς φυσικῆς, τῆς νομικῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἰσότητος»: θὰ εἴμαστε ὅλοι ἴσοι καὶ ὅμοιοι καὶ ὡς ἀντιπαροχὴ τῶν παραπάνω ποῦ θὰ σᾶς δώσουμε, ἐσεῖς μᾶς δίνετε προκαταβολικά τὸ συνταγματικὸ δικαίωμα νὰ σᾶς ἀντιπροσωπεύουμε γὰρ τὸ καλὸ σας (ἐλεύθερα καὶ χωρὶς ὄρους)».

Πιὸ ἀπλᾶ, οἱ καινοτόμοι εξουσιαστές, ξεπερνώντας σὲ ἐπινοητικότητα ὅλους τοὺς προηγούμενους, μᾶς ἔπεισαν, ὅτι μᾶς εξασφαλίζουν τὰ φύσει ὑφιστάμενα ἀτομικὰ δικαιώματα (ἀναπνοῆς, θὰ ἔλεγα), ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἀρχέτυπου, καὶ τὰ φύσει ὑφιστάμενα δικαιώματα περὶ δῆθεν «ισότητος», με ἀντιπαροχὴ τὴν παρὰ φύσιν ἐξουσία. Δηλαδή ἐναντὶ παροχῆς δικαιωμάτων ποῦ ἐνυπάρχουν στὸν ἄνθρωπο με τὴ γέννησή του (τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα) καὶ ἐνὸς ἀνυπαρκτοῦ καὶ ψευδοῦς εὐδαιμονισμοῦ (τῆς ἰσότητος), ζητήθηκε ὡς ἀντιπαροχὴ ἡ «νομιμοποίηση» τῆς ἐγκαθιδρυμένης ἐδῶ καὶ 22 περίπου αἰῶνες ἐξουσίας. Καὶ αὐτὸ τὸ λέμε «Ἐμμεση Ἀντιπροσωπευτικὴ Δημοκρατία», καὶ τὸν τρόπο ποῦ διαβιούμε, λειτουργοῦμε, ἀναπνέουμε, πολιτευόμαστε, ἐπικοινωνοῦμε, δουλεύουμε, «δημοκρατικῶς».

Στὶς μέρες μας ἡ ἔμμεση ἀντιπροσωπευτικὴ δημοκρατία ὀνομάζεται Κοινοβουλευτισμός. Αὐτὸς εἶναι ἡ τρίτη φάση τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας. Στὴν ἀρχὴ ἦταν σκέτα ἀντιπροσωπευτικὴ. Δηλαδή ὁ Μονάρχης διόριζε τὴν Κυβέρνηση καὶ ὁ λαὸς με «ἀδιάβλητες ἐκλογές» ἐξέλεγε τοὺς ἀντιπροσώπους του στὴ Βουλὴ, ἡ ὁποία ἀσκοῦσε τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία καὶ λειτουργοῦσε σὰν ἀντιπολίτευση στὴν κυβέρνηση τοῦ Μονάρχου. Σὲ δεῦτερη φάση πέρασε στὴν «Κομματικὴ» Δημοκρατία. Δηλαδή ὁ λαὸς ψήφισε ὅχι βουλευτὲς γιὰ τὴ Βουλὴ γενικῶς, ἀλλὰ κόμματα, μέσα ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ ἐβγαίνει τόσο ἡ κυβέρνηση τῆς πλειοψηφίας, ὅσο καὶ ἡ πλειοψηφία στὴ Βουλὴ. Ἐδῶ τὸν ρόλο τῆς Ἀντιπολίτευσης τὸν ἔπαιζαν τὰ κόμματα ἢ τὸ κόμμα τῆς μειοψηφίας. Ἡ τρίτη φάση τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας εἶναι ὁ Κοινοβουλευτισμὸς τῶν ἡμερῶν μας. Πρόκειται γιὰ τὴν χειρότερη μορφὴ ἔμμεσης δημοκρατίας, ὅπου καταργεῖται κάθε οὐσιαστικὴ σχέση με τὴν δημοκρατία καὶ τὸ σύστημα ταυτίζεται με μονολογικὴ Ὀλιγαρχία, καὶ ἐνίοτε με σκέτη Μοναρχία, φορῶντας δημοκρατικὸ πηλίκιο.

Ἀλλὰ ἄς δοῦμε τί σημαίνει «Ἀντιπροσωπευτικὸ Σύστημα». Κατ' ἀρχὴν ὁ ὅρος «ἀντιπροσωπευτικὸς», ἐκ τοῦ ἀντιπροσωπεύω, δηλαδή παίρνω τὴ θέση ἐνὸς ἄλλου «προσώπου», εἶναι «φύσει» ἀδύνατος. Γιατὶ τὸ πρόσωπο εἶναι συνειδησιακὴ ἐννοια, ἡ ὁποία ἔχει μοναδικότητα, ἰδιαιτερότητα, δὲν ἀγοράζεται, δὲν πωλεῖται, γεννιέται ἀπαξ με τὴν γέννηση τοῦ ἀνθρώπου καὶ πάνω ἀπὸ ὅλα δὲν μεταβιβάζεται. Ἐπομένως ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζει τὸ ἀθεμελίωτο τοῦ δῆθεν «ἀντιπροσωπευτικοῦ» συστήματος καὶ ὁ διχασμὸς τῆς «πολιτικῆς προσωπικότητας» τοῦ ἀτόμου, με ὁλέθριες συνέπειες πάνω στὴν πολιτικὴ του ὑπόσταση καὶ στὴν ἱστορία. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχε δόλος ἐκ μέρους τῶν ἐξουσιαστῶν, θὰ ἔφτανε ὁ θεσμὸς τοῦ «πληρεξουσίου», κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἐνεργῶν ἐνεργεῖ ὡς πρεσβευτὴς σὲ περιορισμένα

και συγκεκριμένα πλαίσια, για ορισμένα θέματα και για ορισμένο χρόνο και εν συνεχεία λογοδοτεί... 'Η συνταγματική συμφωνία ανάμεσα στον αντιπροσωπευόμενο και στον αντιπρόσωπο, μέσω του μηχανισμού των εκλογών, έχει το έξης νομικό και ήθικό περιεχόμενο:

— 'Ο αντιπρόσωπος εκλέγεται γενικώς και άορίστως για 4 περίπου χρόνια.

— 'Η έντολη είναι «κομματική». (Και η πρώτη άπορία είναι, πώς θα χωρέσει το μέζον 'Εθνος, στο Έλασσον Κόμμα).

— 'Η έντολη είναι ελεύθερη, άνευ περιορισμών, «έν λευκώ». (Δηλαδή ο αντιπρόσωπος αποφασίζει αυτοδικαίως, όπως αυτός νομίζει, χωρίς να συμβουλευεται τον αντιπροσωπευόμενο).

— 'Ο αντιπρόσωπος δέν υπόκειται σε κυρώσεις εκ των υστέρων για τις πράξεις του. ('Η άσκηση των καθηκόντων του, για τα όποια δίδεται έντολη, δέν συνεπάγεται «εϋθύνη», είναι συνταγματικός «άνευθυνος»).

— 'Η έντολη είναι «άνεκκλητη». ('Ο βουλευτής εκλέγεται για ώρισμένη περίοδο και δέν δύναται να υποχρεωθεί σε παραίτηση ένωρίτερα, έστω κι άν σφάλλει).

— 'Ο βουλευτής απολαμβάνει βουλευτικής «άσυλίας» για άστικές υποθέσεις.

— 'Ο βουλευτής αποζημιώνεται πλουσιοπάροχα και «άφορολόγητα».

Για να σταματήσω εδώ.

Όμως οι πράξεις και παραλείψεις των αντιπροσώπων, ένω δέν τους δεσμεύουν σε τίποτα, δεσμεύουν και παραδεσμεύουν τους αντιπροσωπευόμενους στο διηνεκές. 'Ετσι, διεθνείς συνθήκες εις βάρος των αντιπροσωπευόμενων, πόλεμοι, έμφύλιοι σπαραγμοί, άτυχείς διπλωματικοί χειρισμοί, άλόγιστες σπατάλες δημοσίου χρήματος, άχαλίνωτη διόγκωση του δημόσιου τομέα, υποβιβασμός της έθνικής παιδείας, μόλυνση του περιβάλλοντος, πολεοδομική άναρχία, διασυρμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας κλπ., ως πράξεις και παραλείψεις των αντιπροσώπων, δέν τους δεσμεύουν. Είναι συνταγματικώς άθωοι. Όμως, οι αντιπροσωπευόμενοι είναι «υπεύθυνοι», και με πιστωτική συνέπεια πληρώνουν τους λογαριασμούς τους. Όλους, μέχρι δεκάρας με τόκους, με ιδρώτα και με αίμα, διατηρώντας το καλό τους όνομα, ως φερεγγύων χρεωστών. Και τα πληρώνουν, γιατί δέχτηκαν να μñ συμμετέχουν στη διαχείριση των κοινών. Αυτά τα άφησαν για τους «είδικούς», τους «αντιπροσώπους» τους. Δηλαδή τα άφησαν στην μέριμνα της 'Εξουσίας».

Άλλά άς ρίξουμε μιá σύντομη ματιά στη δομή του Κοινοβουλευτισμού. Στο έξελεγμένο αυτό είδος έμμεσης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας υπάρχουν τα έξης χαρακτηριστικά λειτουργίας του:

1) Έκλέγονται 300 βουλευτές από μιá κομματική λίστα. Συνεπώς ο αντιπροσωπευόμενος «δέν όρίζει» τον αντιπρόσωπό του. Γι' αυτό φροντίζουν τα κόμματα, για να μñ κουράζεται ο αντιπροσωπευόμενος.

2) Οι βουλευτές της κομματικής πλειοψηφίας (και της μειοψηφίας) συναποτελούν «άφωνη» συμπαγή μάζα, που εκφράζεται με την φωνή του κόμματος, στην καλύτερη περίπτωση, ή με την φωνή του άρχηγού, άν για κακή μας τύχη συμβαίνει να είναι «χαρισματικός».

3) Κόμμα της πλειοψηφίας (με 45% περίπου των συνολικών ψήφων), πλειοψηφία στη Βουλή (Νομοθετική Έξουσία) και Κυβέρνηση ('Εκτελεστική Έξουσία) «ταυτίζονται», ένω ή Δικαστική Έξουσία συνιστά από παρακλάδι της Κυβέρνησης, μέχρι μαχόμενη για την άνεξαρτησία της.

4) Αντιπολίτευση στη Βουλή (δηλ. το 55% περίπου των ψήφων) δέν ύπάρχει. 'Η αντιπολίτευση στον Κοινοβουλευτισμό έχει καταργηθεί και ή Κυβέρνηση «λογοδοτεί άπευθείας στον λαό». Έξ άλλου και ή Βουλή τύποις λειτουργεί, άφου όυτε οι αντιπρόσωποι όυτε οι αντιπροσωπευόμενοι πñνε στις συνεδριάσεις.

5) 'Η Κυβέρνηση διá στόματος Πρωθυπουργών και άρμοδίων 'Υπουργών «έπικοινωνω-

νεϊ άπευθειάς με τόν λαό» γιά μικρά και μεγάλα θέματα μέσω τηλεοράσεως, ραδιοφωνίας και φιλοκυβερνητικού τύπου. Τό μέτρο είναι άσφαλές, «μονολογικό», και μιās κατευθύνσεως. «Τι νά τόν κάνουμε τό διάλογο; Φτάνει πού σās τὰ λέμε. Τό Ιδιο είναι. Ή Κυβέρνηση είναι λαός κι ό λαός είναι Κυβέρνηση».

6) Στόν Κοινοβουλευτισμό ό λαός άνά τετραετία ή λιγότερο «καταψηφίζει», δέν ψηφίζει τὰ κόμματα. Τό πλειοψηφοῦν κόμμα δέν κερδίζει τίς έκλογές, γιάτι είναι καλό, άλλα 'γιατί τό άλλο κόμμα πού ήταν μέχρι χθές κυβέρνηση δέν ίκανοποίησε. Δηλαδή τό πλειοψηφοῦν κόμμα βγαίνει «κατ' άντιδιαστολήν», και με ψήφους «άρνητικούς». Έτσι ό λαός περιμένει κάθε τέσσερα περίπου χρόνια, όχι γιά νά έκλέξει, άλλα γιά νά μαυρίσει, νά τιμωρήσει, έκλέγοντας είτε πρώην τιμωρημένους είτε νεότευκτους «σωτήρες». Και πάει λέγοντας, σύμφωνα με τό «μέγιστόν αγαθόν» τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ: τήν «έναλλαγή τών κομμάτων» στήν διακυβέρνηση τοῦ Κράτους.

Νά πῶ ότι, άν λειτουργούσε ή «Άμεση Δημοκρατία» (δπου ό καθένας πολίτης συμμετέχει στά κοινά τής πολιτείας μέσω τής πολιτικῆς, ως συνέπεια και άνάγκη «άναπνοῆς»), δέν θά ὑπῆρχε ό έμπαιγμός, ή παγίδα, ή παραπλάνηση τοῦ λαοῦ άπό τήν έμμεση δημοκρατία, πού τόν έρριξε στό μαζισμό; Ίσως αὐτό θεωρηθεῖ οὐτοπία. Άλλά δέν είναι. Γιατί στόν τόπο μας ή άμεση δημοκρατία δέν λειτούργησε μόνο στήν έποχή τής Άθηναίων Πολιτείας, άλλα και στήν Τουρκοκρατία με τίς θαυμάσιες δημογεροντίες. Και ένῶ οί άρχαίοι Άθηναῖοι δέν μπόρεσαν ποτέ νά ξεχάσουν τήν Όλιγαρχία τών Τριάκοντα, γιά μιá περίοδο όκτώ μηνῶν τό 404 π.Χ., πού τοὺς έπεβλήθη άπό τοὺς Σπαρτιάτες, όπως μās πληροφοροῦν ό Λυσίας και ό Θουκυδίδης, έμεις οί Νεοέλληνες άδιαμαρτύρητα δεχόμαστε τήν μόνιμη όλιγαρχία τών Τριακοσίων τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ.

Ή δημοκρατία γενικῶς (και ή άμεση δημοκρατία ειδικότερα) είναι συνειδησιακή ὑπόθεση και προϋποθέτει άνεπτυγμένη άνθρώπινη προσωπικότητα, παιδεία και άτομικά άκεραιωμένους πολίτες. Στηρίζεται πάνω στά άτομα και στά πρόσωπα, δπου δέν χωράει τό φάντασμα τοῦ «άντιπροσώπου». Κατά συνέπεια, γιά τήν Έλλάδα μιλάω και γιά λογαριασμό μας. Για έλεύθερους άνθρώπους. Οί ξένοι, άν μπορούν νά γίνουν Έλληνες, καλό δικό τους. Έλληνες κατά τό πνεῦμα τοῦ Ίσοκράτη, βέβαια.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΙΟΥΔΑΪΚΟΤΗΤΑ

Ἀναπαντώντας στὸν κ. Γιώργο Δέπο, ὁ κ. Γιάννης Ζωγράφος μᾶς ἀπέστειλε καὶ δεύτερη ἐπιστολὴ ἀναφερόμενη στὸ θέμα Ἑλληνικότητα — Ἰουδαϊκότητα [Δαυλός, τεύχος 49 (Ἰανουάριος 1986), σ. 257], τὴν ὁποία δημοσιεύουμε κατωτέρω μαζί με τὴν δεύτερη ἀνασκευὴ τοῦ κ. Γ. Δέπου.

Ἡ δεύτερη ἐπιστολὴ τοῦ κ. Γ. Ζωγράφου

Ἀθήνα 5-2-1986

Κύριε Διευθυντά,

Ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι συμφωνεῖ καὶ ὁ «Δαυλός», τῶν στηλῶν τοῦ ὁποίου κάνουμε κατάχρηση, ἀπαντῶ στὰ οὐσιωδέστερα ἐρωτήματα πού μου ἀπηύθυνε ὁ κ. Γ. Δέπος στὸ τεύχος 49, ὅπως ἔχω ὑποχρέωση.

Μπορεῖ νὰ ἀπεκάλεσα στὴν ἐπιστολή μου τὸ ἔλλογο στοιχεῖο τῆς ἑλληνικῆς κοσμοθεωρίας «εἰδοποιὸ διαφορά» τῆς, μὴ κι αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό τῆς. Δὲν τὸ ἀπεκάλεσα ὅμως ἐγὼ καὶ «κύριο» (δηλ. ποιοτικὰ πρῶτο), ἀλλὰ μόνο ὁ κ. Γ. Δ., ἐνῶ ἐγὼ ἔκανα ἀπλῶς ἀναφορά στὸν δικό του χαρακτηρισμό. Οἱ λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους ἐπιμένω σ' αὐτὸν τὸν διαχωρισμὸ θέσεων εἶναι δύο.

Ὁ πρῶτος, εἶναι ἡ ἄποψή μου πὼς ὁ νοητικὸς λόγος δὲν ἦταν σὲ ὅλα ἐπιτυχέστερος ἀπὸ τὸν ποιητικὸ καὶ τὸν εἰκαστικὸ λόγο τῶν ἀρχαίων. Ἀ.χ. εἶναι γνωστὸ ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνιση τοῦ νοητικοῦ γνωστικοῦ λόγου μὲ τοὺς Προσωκρατικούς (δηλ. τῆς αὐτοδύναμης γνώσης, πού δὲν στηρίζεται στὸ δόγμα καὶ στὴν αὐθεντία) οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἔπαψαν ποτὲ νὰ παραπέμπουν γιὰ τὴν ἀπόδειξη τῆς ἀλήθειας τῶν ἀπόψεων καὶ τῶν πράξεων τοὺς στὸν Ὅμηρο. Δηλαδή στὴν ποίηση. Εἶναι ἐξ ἄλλου γνωστὸ ὅτι στὴν ὀντολογικὴ, ἀλλὰ καὶ στὴν ψυχολογικὴ ἀκόμα, γνώση τοῦ Ἀνθρώπου ἡ τραγῳδία εἶχε μεγαλύτερες ἐπιτυχίες ἀπὸ τὴν ἀνάλογη φιλοσοφικὴ ἔρευνα. Κι αὐτὸ τὸ τελευταῖο τὸ εἶχε παραδεχθεῖ καὶ ὁ, ἀπὸ καμμία ἄποψη Ἰουδαϊκόφρων Ε. Π. Παπανοῦτσος. Παρ' ὅτι, ὡς ὑπαρξιστής, ὁ Χάϊντεγκερ δὲν μετράει γιὰ τὸν κ. Γ. Δ., ἀναφέρω τὴ γνώμη του, κατὰ τὴν ὁποία κανένας φιλοσοφικὸς ὁρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου δὲν συγκρίνεται μὲ τὴν ἀπόδοση τῆς οὐσίας του μέσα στὸ πρῶτο χορικὸ τῆς «Ἀντιγόνης».

Ὁ δεύτερος λόγος τοῦ πιὸ πάνω διαχωρισμοῦ τῆς θέσης μου εἶναι τὸ ὅτι ὁ κ. Γ. Δ., πιστεύοντας πὼς τὸ ἔλλογο στοιχεῖο ἔχει μιά τόσο τέραστια προτεραιότητα ἀπὸ τὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς κοσμοαντίληψης, εἶχε προβεῖ στὸ ἄρθρο του στὴν τολμηρὴ δήλωση, ὅτι πρὶν ἐμφανισθεῖ ὁ λόγος (δὸν μὲ 5ον αἰῶνα π.Χ.) ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἦταν «ζῶα». Δηλαδή ζῶον ὁ Ὅμηρος, ζῶα καὶ οἱ συντάκτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἄς εἶναι καί... χαλάλι του, τοῦ κ. Γ. Δ. ὅπως λέει κι ὁ λαός μας.

Ἀλλὰ ἄς ἔρθουμε στὸ κυριότερο ἐρώτημα τοῦ κ. Γ. Δ., πὺν εἶναι τὸ τί ἐννοῶ μὲ τὴν λέξη «λογοκρατία» καὶ γιὰ τὴν διακρίνω σὲ ἀρχαιοελληνικὴ καὶ δυτικοευρωπαϊκὴ. Εἶναι γνωστὸ, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα εἶναι ἐκείνη πού ἐβγαλε τὸν νοητικὸ «λόγο» στὴ σκηνὴ τοῦ παγκόσμιου πνεύματος κι ἔτσι ἡ φιλοσοφία τῆς, ὁ φορέας τοῦ λόγου, μπορεῖ νὰ ὀνομασθεῖ λογοκρατικὴ. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ὅρος, ὅταν ἐκφέρεται περιέχει συνήθως μίαν μεμπτικὴ χροιά, τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία μόνο κύκλοι γνήσια θρησκευομένων ἢ ἐσωτεριστῶν θὰ τὴν ὀνομάζαν ἔτσι σήμερα. Τὸ γεγονός εἶναι ὅτι ὁ ἀρχαῖος φιλοσοφικὸς λόγος, μπόρεσε νὰ θέσει ὑψηλοὺς σκοποὺς καὶ νὰ νοηματοδοτήσῃ, ἀπὸ τὴ σκοπιὰ του καὶ μὲ τίς δυνάμεις του, τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ πράξη, πέρα ἀπὸ τὴν συνεισφορά του στὴ θεμελίωση τῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία τώρα πιά βρίσκεται στὸν κολοφῶνα τῆς. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὴ δεύτερη αὐτὴ προσφορά τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τὴν ἔκανε δυνατὴ μὲ τὸν ἐντοπισμὸ τῶν «ἐννοιῶν γένους» τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων τίς ὁποῖες καὶ διέκρινε ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Τὴν πρώτη ὅμως, καὶ πνευματικὰ ἀνώτερη, προσφορά τῆς τὴν πραγματοποίησε, ἐπειδὴ ἔθεσε ἀξιωματικὰ καὶ ὀρι-

σμένες απόλυτες έννοιες (άληθους, αγαθού, ωραίου κλπ.) υπό τὸ φῶς τῶν ὁποίων καὶ μόνο μποροῦσε, νὰ κρίνει τὴν ἀτελῆ αἰσθητὴ πραγματικότητα.

Ἀντίθετα, ἡ εὐρωπαϊκὴ λογοκρατία, μὲ ἄλλο αὐτὴ ἱστορικὸ πίσω της, χαρακτηρίσε στὴν ἀφετηρία της (Καρτέσιος) τὴν οὐσία τῶν ὄντων τῆς πραγματικότητας ὡς «ἐκταση» (δηλ. ποσότητα), ἐνῶ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου ἔκανε τὴν παραχώρηση νὰ δεχθεῖ, ὅτι εἶναι ἡ «νόηση». Φυσικὰ μιὰ νόηση, ποῦ ὡς κυριώτερο ρόλο της δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἔχει τὴ μέτρηση τῆς ἐκτασης. Αὐτά, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν τάση γιὰ ἐμπειρικὴ ἔρευνα καὶ κυριάρχησι τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ὁδήγησαν στὴν ἀνάπτυξη τῆς νεώτερης, ποσοτικῆς, ἐπιστήμης καὶ στὸν σημερινὸ θριαμβικὸ τεχνικὸ πολιτισμὸ.

Ἡ φιλοσοφία, ἡ ὁποία ξεκίνησε αὐτὴν τὴν ἐξέλιξη, βαθμιαία ἔπαθε σύμπλεγμα κατωτερότητας, βλέποντας τὸ θαμβωτικὸ ὑλικὸ δημιούργημά της, τὴν ἀπόρροια τῆς «ἐκτασης», καὶ μέσω τῶν περισσοτέρων ἐκπροσώπων της δέχθηκε νὰ αὐτοακρωτηριασθεῖ ἀπὸ ὅ,τι τὸ πνευματικότερο διέθετε, περιοριζόμενη ἔτσι, γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμα, στὸν ρόλο τῆς «θεραπευαίνιδας». Τῆς ἐπιστήμης ὅμως θεραπευαίνιδα αὐτὴ τὴν φορὰ (μάλιστα αὐτόβουλα τώρα καὶ γι' αὐτὸ πιὸ ὑπεύθυνα), μιὰ καὶ αὐτὴ εἶχε ἀναλάβει πιά νὰ λύσει ὅλα συλλήβδην, τὰ προβλήματα (ὕλικά, κοινωνικά, ἠθικά, ψυχολογικά, αἰσθητικά). Αὐτὰ ὅμως τὰ τολμηρὰ σχέδια, κυρίως ὡς πρὸς τὰ τέσσερα τελευταῖα εἶδη προβλημάτων, ματαιώθηκαν κατὰ τὸ σύνολο ἢ τὸ μέρος, γιὰτὶ ἀπὸ τὴν νεώτερη ἐ-

πιστήμη καὶ τὴν κολοβωμένη θετικιστικὴ φιλοσοφία (αὐτὴ εἶναι ἡ κυρίως «λογοκρατία»), λείπει ἡ ὄντολογικὴ διάστασις ποῦ περιεῖχε ἡ ἀρχαία σκέψη. Ἡ Ἐπιστήμη ἐκείνη, ποῦ μελετοῦσε τὸν Κόσμο καὶ τὸν Ἄνθρωπο ὄχι μόνο ὡς αἰσθητὰ τεμάχια ἀλλὰ καὶ ὡς νοητὲς ὁλότητες, δυνάμενη ἔτσι νὰ θέτει σκοποὺς καὶ ἀρχὲς ζωῆς στὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες. Σήμερα, ὅμως ὅλα αὐτὰ χαρακτηρίζονται πότε ἀφέλειες καὶ πότε τσαρλατανισμοὶ ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ τὰ ἐπαληθεύσει ὁ computer!

Ὅσο γιὰ τὸν καημένο τὸν Τόμας Μάν (πρῶτο μυθιστοριογράφου τοῦ αἰῶνα), ποῦ ἔφαγε τέτοιο μεταθανάτιο πετροβόλημα ἀπὸ τὸν κ. Γ. Δ., αὐτὸς πίστευε στὴν πανουργία τοῦ σκοτεινοῦ τμήματος τῆς ψυχῆς, ποῦ κατορθώνει νὰ ματαιώνει τὶς προθέσεις τοῦ λόγου, χωρὶς αὐτὸς νὰ τὸ πολυκαταλαβαίνει. Λίγο νὰ παρατηρήσει ὁ κ. Γ. Δ. γύρω του, θὰ βρεῖ πολλὰς περιπτώσεις, ποῦ ἐπιβεβαιώνουν τοῦ πιὸ πάνω λόγου τὸ ἀληθές. Τόσο στὴν ἀτομικὴ καὶ οἰκογενειακὴ ὅσο καὶ στὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων.

Τέλος, ὁ Νεοπλατωνισμὸς εἶναι πασίγνωστο ὅτι εἶναι σκιερὸς, κι ὅπως ἀναφέρει ἡ Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Βίντελπαντ, ἡ σχολὴ αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ «πηγὴ κάθε μεταγενέστερου μυστικισμοῦ». Ἐμένα βέβαια δὲν μὲ ἐνοχλοῦν αὐτά, ἀλλὰ ἀπορῶ πῶς διακρίνεται εὐμενῶς πρὸς τὸν Πλωτῖνο ὁ κ. Γ. Δέπος.

Εὐχαριστῶ γιὰ τὴν νέα φιλοξενία

Γιάννης Ζωγράφος

Ρεμούνδου 5-7, Ἀθήνα

Ἡ δευτέρη ἀπάντησις τοῦ κ. Γ. Δέπου

Δὲν νομίζω (ἂς μοῦ ἐπιτρέψει ἡ διεύθυνσις τοῦ «Δαυλοῦ»), πῶς ὁ Κος Ζωγράφος κάνει «κατάχρησι» μὲ τὸ θέμα του τῶν στηλῶν τοῦ ἐκλεκτοῦ περιοδικοῦ. (Τοῦ πρώτου καὶ τοῦ μόνου στὴ χώρα μας, ποῦ ἔθεσε τίμια πρὸς συζήτησι τὸ θέμα τοῦ ἀκριβοῦς χαρακτήρα τῆς ἐλληνικότητος). Ἐξερευνώντας τὴ συνειδήσή μου, δὲν κατορθώνω ν' ἀνακαλύψω ἄλλο ζήτημα, ποῦ νᾶχει τόσο νευραλγικὴ σπουδαιότητα γιὰ τὸν τόπο καὶ τὴν ὥρα. Ἡ αὐτοσυνειδησία εἶναι πάντοτε ἡ μεγαλύτερη κατάχρησις. Ἀπὸ κεῖ ξεκινᾶνε ὅλα. Ἄς ἀπαντήσω τώρα, μὲ τὴ σειρά, στὰ διάφορα ζητήματα ποῦ θίγει ἡ δευτέρη ἐπιστολή.

1) Ἡ «εἰδοποιὸς διαφορὰ»

Δὲν καταλαβαίνω τὴ διάκρισι, ποῦ κάνει ἡ νέα ἐπιστολὴ τοῦ κ. Ζωγράφου, μεταξὺ «εἰ-

δοποιοῦ διαφορᾶς» (τῆς ἐλληνικότητος σὲ σχέση μετὰ τὰς ἄλλας σχολάς) ἀπ' τῆ μιᾶς καὶ τοῦ «κύριου χαρακτηριστικοῦ» τῆς ἀπ' τὴν ἄλλην. Πῶς εἶναι δυνατόν ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ νὰ μὴν εἶναι μαζὶ καὶ τὸ κύριο χαρακτηριστικόν; Ὅταν ἐκεῖνο ποὺ κάνει δύο συγκρινόμενα εἶδη νὰ διαφέρουν ἀπαλειφθεῖ, τότε τὰ εἶδη αὐτὰ δὲν ἐνοποιοῦνται; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι κάτι χαρακτηριστικὸν τοῦ ἑνός, ἀφοῦ εἶναι καὶ τοῦ ἄλλου; Τί θὰ μένει στὴ χούφτα μας σὰν κύριο χαρακτηριστικόν, ὅταν θὰ τῷ χει καὶ τ' ἄλλο; Ἐπιμένω: Ἄπ' τῆ στιγμῇ ποὺ χαρακτηρίζουμε κάτι σὰν εἰδοποιὸν διαφορὰ, εἶναι, αὐτόματα, καὶ τὸ κύριο χαρακτηριστικὸν ἐκείνου ποὺ ἐξετάζουμε. Στὴν περίπτωσή μας ὁ συντάκτης τῆς νέας ἐπιστολῆς ἰσχυρίζεται ὅτι κύριο χαρακτηριστικὸν τῆς ἐλληνικότητος εἶναι... «ὁ ποιητικὸς καὶ εἰκαστικὸς λόγος τῶν ἀρχαίων»! Δὲν θάπρεπε ὅμως τότε, αὐτό, νάταν κι ἐκεῖνο ποὺ ἔκανε τοὺς Ἕλληνας νὰ ξεχωρίζουν ἀπ' τοὺς ἄλλους λαούς; Γιατὶ στὴν πρώτη ἐπιστολῇ ἔλεγε πῶς ἐκεῖνο ποὺ τοὺς ξεχώριζε ἦταν ὁ λογικοκρατικὸς τους χαρακτήρας; Ἄς εἶναι. Ἡ δευτέρη γνώμη εἶναι πάντα «καλύτερη». Ἀντὶ τὴν ἐπιστήμην προτιμάει τώρα τὴν Τέχνην. Ἐχει δίκιο; Ὅχι, γιατί ἐκτὸς ἀπ' τ' ἄλλα ποὺ εἶπαμε, κάτι τέτοιο συμφέρει μόνο τοὺς ἄλλοεθνείς. Ἀν παραδεχόμεστε τοὺς Ἕλληνας προπαντὸς σὰν τεχνίτες τοῦ λόγου καὶ τῆς μορφῆς, θὰ ἦταν ἀπλὰ συγκρίσιμοι. Δὲν θάταν οἱ μοναδικοί. Ἐνῶ στὴ φιλοσοφίᾳ καὶ τὴν ἐπιστήμῃ (ὅπως ὀνομάζονται ἔτσι οἱ ἐξωτερικὲς ὁψεις, τοῦ πρωτόγονου ταλέντου τους, διείσδυσης μετὰ τὴν λογικὴ καὶ τὴν παρατήρηση στὴν ἀλήθεια τοῦ Κόσμου καὶ τῆς Ζωῆς) κανένας ἄλλος λαὸς δὲν πραγματοποιοῦσε τίποτα, μέχρι τὴν ἐποχὴ τους. Ὑπῆρξαν σ' αὐτὰ οἱ ἀδιαμφισβήτητοι ἰδρυτὲς καὶ δάσκαλοι τῶν λαῶν καὶ τῶν αἰώνων. Ἔτσι μόλις μιλήσουμε στοὺς ξένους γιὰ τοὺς τρεῖς τραγικούς μας, θὰ μᾶς παρουσιάσουν τὸν Σαίξπηρ. Καὶ μόλις μιλήσουμε γιὰ τὸν Παρθενῶνα, θὰ μᾶς ἀνυψώσουν μετὰ θριαμβολογίας τὴ Σάρτρ καὶ τὸ Τάτς Μαχάλ τους. Καὶ τότε θαύμαστε ἀπλὰ πολὺ καλοί. Ἐχουνε ὅμως Πλάτωνα κι' Ἡράκλειτο, Ἰπποκράτη, Δημόκριτο ἢ Ἀριστοτέλη, Ἀρίσταρχο, Εὐκλείδη κι' Ἀρχιμήδη; Δὲν ἔχουνε. (Οἱ φιλόσοφοί τους εἶναι ἀπλοὶ ἀναμασχητές... Καὶ τὸ παραδέχονται κι' οἱ ἴδιοι αὐτοί... Ὁ Νίτσε, μάλιστα, τὸ λέει καὶ ρητὰ γιὰ ὄλους τοὺς Εὐρωπαϊοὺς φιλόσοφους).

2. Ἡ θέσις τῆς φιλοσοφίας στὴν «ὀρχήστρα»

Ὁ κ. Ζωγράφος μετὰ κατηγορεῖ πῶς ἰσχυρίζομαι, ὅτι ὁ Ὅμηρος εἶναι ζῶων! Ὅχι, γιὰ τὸ Θεό, κ. Ζωγράφο, ποτὲ δὲν εἶπα κάτι τέτοιο. Ἐκεῖνο ποὺ εἶπα, εἶναι τοῦτο — καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνω καὶ τώρα κατὰ λέξη: «Αὐτὸ ποὺ εἶναι τὸ ἑκτακτό, τὸ πρωτότυπο καὶ τὸ μοναδικὸ στὸν τόπο τοῦτο καὶ στὴν προσφορά του στὴν ἀνθρωπότητα, ὁ μοχλὸς ποὺ ξεσήκωσε ὅλα τ' ἄλλα, εἶναι ἡ πρώτη συνειδητὴ προσπάθεια: Ἡ ἀπόφασις τοῦ Ἀνθρώπου νὰ κατανοήσῃ τὸ σύνολο τοῦ φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ κόσμου γύρω του καὶ τὸν ἑαυτὸ του τὸν ἴδιο. Ἐλεύθερα καὶ τολμηρά. Μόνο ἀπὸ τότε ὁ ἄνθρωπος, γίνεται ἄνθρωπος, μετὰ τὴν σημερινή του ἔννοια. Προηγούμενα ἦταν ἕνας βάρβαρος, ἕνα μισο-ζῶο. Τὸ πολὺ - πολὺ ἕνα στοιχεῖο τοῦ κοπαδιοῦ — μιᾶς φυλῆς». Ἀν λοιπὸν ἀπὸ τὰ λόγια μου αὐτὰ ἀναδύεται τὸ ζῶων - Ὅμηρος, λυπᾶμαι πολὺ, ἀλλὰ νομίζω πῶς δὲν φταίω ἐγώ, ποὺ ἐσεῖς τὸ εἶδατε ἔτσι. Πρῶτο, γιατί οἱ κανόνες κι οἱ γενικεύσεις δὲν ἀποκλείουν τίς ἐξαιρέσεις καὶ τίς ἰδιαιτερότητες. Δεύτερο, γιατί δὲν ἀποδείχνεται, ὅτι ὁ Ὅμηρος δὲν ἦταν ἕνας ἀπ' τοὺς προπομπούς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ποὺ προσπάθησαν «τολμηρὰ κι ἐλεύθερα» νὰ κατανοήσουν τὸν κόσμον καὶ τὸν Ἀνθρώπον. Ἀν δὲν εἶναι τυπικὸς φιλόσοφος ἢ ἐπιστήμονας, δὲν πειράζει. Σημασία ἔχει τὸ διαποτίζειν πνεῦμα. Καὶ μετὰ τὴν εὐκαιρίᾳ αὐτῇ προσέξτε, κ. Ζωγράφο, πόσο οἱ Ἕλληνες καὶ στὴν τέχνη τους φρόντιζαν τὴν ἀναλογία καὶ τὸ μέτρο! Δὲν εἶναι αὐτὰ στοιχεῖα καθαρὰ λογικοκρατικά; Δὲν εἶναι στοιχεῖα ποὺ τοὺς τὰ υπαγόρευε ἡ φιλοσοφικὴ κι' ἐπιστημονικὴ τους διάθεσις; Naί, naί, κ. Ζωγράφο! Ἡ φιλοσοφία (μετὰ τὴν πλατεῖα ἔννοια) εἶναι ὄντως ὁ διευθυντὴς τῆς ὀρχήστρας. Ἄς μὴν ἀπατηθεῖ κανένας πάνω σ' αὐτό. Ὅλα τὰ ὑπόλοιπα, τέχνες, θεσμοί, ἐξειδικεύσεις, εἶναι ἀπλὰ μέλη τῆς ὀρχήστρας: οἱ ὀργανοπαῖχτες. Θέλετε κι ἕνα παράδειγμα ἀπ' τίς μέρες μας; Τί εἶναι ὁ «μαρξισμός»; Δὲν εἶναι μιὰ σκέτη φιλοσοφία, ποὺ ὁ-

μως κρατάει (καλά ή κακά δὲν τὸ συζητᾶμε αὐτὴ τὴ στιγμή) τὰ σκῆπτρα ὧν τῶν ἐκδηλώσεων, σὲ πλῆθος χώρες καὶ σὲ μερίδες λαῶν;

3) Ὁ Χάϊντεγγερ κι ἐμεῖς

Ἀναφέρετε τὴ γνώμη τοῦ Χάϊντεγγερ (ὑπολογίζοντας ἴσως στὸν ἐντυπωσιασμό πού θὰ προκαλέσει τὸ ἡχηρὸ αὐτὸ ὄνομα τῆς διανόησης τῶν ἡμερῶν μας στοὺς ἀναγνώστες — πού δυστυχῶς πολλοὶ ξέρουν μόνο τ' ὄνομα), γιὰ νὰ μὲ κατατροπώσετε. Ὁ Χάϊντεγγερ, στὴ γνώμη του αὐτὴ πού παραθέτετε, εἶναι πραγματικὰ ἀπόλυτα συνεπὴς μὲ τὸν ἑαυτὸ του — ἐναντὶ ὑπαρξιστῆ. Εἶναι ἓνας βουλησιαρχικὸς ἄνθρωπος. Εἶναι ἓνας θυμοκράτης. Ἀπάνω του τρέχει ἀκόμα τὸ ρεῦμα, πού ξεκίνησε ἀπὸ τὸν πατριάρχη τους (τῶν ὑπαρξιστῶν), τὸ ρεῦμα τοῦ θρησκώλῃπτου Κίρκεγκααρντ. (Ποῦ ἔμεινε μιὰ ζωὴ μαυροντυμένο γεροντοπαλλήκαρο, ἐπειδὴ φοβόταν τὴν κατάρρα πού βάραινε τὴν οἰκογένειά του. Γιατὶ κάποτε, λέει, ὁ πατέρας του εἶχε βλαστημήσει τὸ Θεό — κι ὁ Θεὸς ὑπῆρξε τόσο ἐμπαθὴς κι ἀνθρωπόληπτος, πού τοὺς τὸ φύλαγε).

Μὲ τὴ γνώμη αὐτὴ τοῦ Χάϊντεγγερ πραγματικὰ βάζουμε τὸ δάχτυλό μας «ἐπὶ τὸν τύπον τῶν ἡλίων». Βρισκόμαστε στὸ ἐπίκεντρο τῆς συζήτησής μας. Τί γυρεύει ὁ Χάϊντεγγερ καὶ γιατί ἐπικαλεῖται τὸν ἀρχαῖο τραγικὸ μας; Νὰ δείξει, ὅτι σημασία δὲν ἔχει ἡ νοητικότητα τοῦ κοινωνικοῦ ζώου ἀνθρώπου, ἀλλὰ ὁ ἐσωτερικὸς βυθὸς τοῦ ατόμου, τὸ πάθος καὶ ἡ ἀγωνία του. Τοῦ καθενὸς ἀνθρώπου, πού τώρα πάσχει. Γυρεύει νὰ καταργήσουμε τὴ γνώση καὶ νὰ δώσουμε στοὺς ἰδιώτες, ἀνδρὶ καὶ γυναικὲς ὅστις, τουλάχιστο ἓνα μοντέρνο παρασκεύασμα παρηγορητικῶν αὐθαιρεσιῶν. Δίκαια λοιπὸν τὸν ἀναφέρετε. Εἶναι ἓνας πολυδιαβασμένος διάσημος καὶ ἓνας λατρευόμενος ὁμαδικὰ φιλόσοφος. Ἀλλὰ εἶναι ἀνθέλληνας. Ὅχι μόνο γιατί εἶναι συνεστραμμένος (σὰ Γερμανός) στὸ γράψιμο, ἀλλὰ καὶ γιατί ἡ θέση πού παίρνει καὶ ἡ παράδοση πού τὸν ὑποκίνησε εἶναι ἀντινοσησιαρχικὲς: Ἐπειδὴ ἡ τραγωδία «δι' ἐλέου καὶ φόβου» δίνει τὴ λύση τῶν συμφορῶν τῶν ἡρώων της, ὁ Χάϊντεγγερ τονίζει τὸν παθητικὸ χαρακτήρα τῆς ζωῆς, ἀκριβῶς γιὰ νὰ ἐξασθενήσει τὴ διανοητικὴ τῆς θέα καὶ τὴν ἐπίδραση ποῦχει ἡ δευτέρω πᾶνω στὸν πρῶτο. Ἀλλὰ ὁ παθητικὸς χαρακτήρας δὲν ἀλλάζει ἀπὸ μόνος του. Τὸ πάθος θὰ διαδέχεται τὸ πάθος, ὅσο ἡ νόηση δὲν περισσεύει, γιὰ νὰ τὸ μεταλλάξει. Καὶ ἡ ψυχαγωγικὴ ἀποστολὴ τῆς τραγωδίας βρίσκεται ἀκριβῶς στὸν τύπο πού δίνει τῆς ζωῆς τῶν παθῶν μας, ὥστε κατατρομάζοντάς μας μὲ δαῦτα, νὰ μᾶς βάζει σὲ ὑστερες σκέψεις γιὰ τὴ δέουσα συμπεριφορὰ — ἀντίθετη ἀπ' τὴς φριχτὲς συγκρούσεις πᾶνω στὴ σκηνή. Νὰ λοιπὸν πού καὶ τὸ ἀρχαῖο δράμα εἶχε ἀποστολὴ μετεκπαίδευσης καὶ διαφωτισμοῦ.

Διανοητικὴ, ὄχι παθητικὴ, ἡ ἐπενέργειά του: Ἡ νόηση ρίχνει τῆς ἀχτίνες της στὸ βδελυρὸ ὑπόστρωμα τῶν ἐνστίχτων καὶ παρορμήσεών μας, γιὰ νὰ τὰ καταδαμάσει καὶ νὰ τὰ μεταποιήσει μέσα μας... Στὸ ἀρχαῖο δράμα τὸν διανοητικὸ ρόλο τὸν ἔχει ὁ θεατῆς, ὄχι ἡ ἥθο-ποιός... Ἡ τραγωδία εἶναι ἀπλὰ τὸ προσάναμμα... Ἀς πᾶει νὰ λέει, λοιπὸν, ὁ Χάϊντεγγερ, κύριε Ζωγράφο. Ἐμεῖς πρέπει νᾶμαστε ἑλληνες. Ποῦ σημαίνει, ἀνθρωποὶ πού δὲν παραιτοῦνται ἀπ' τὴν κρίση τους, παναπεῖ πού δὲν ἐκστασιάζονται καὶ δὲν ὑπνωτίζονται ἀπὸ τὰ ἡχηρὰ ὀνόματα καὶ τὴς φιλοσοφίας τῆς μόδας.

Δὲν συμφωνῶ δὲ καὶ μὲ πολλὰς ἐπὶ μέρους ἐκτιμήσεις τῆς νέας σας ἐπιστολῆς. Ἀλλὰ ἡ ἀναφορὰ μου σ' αὐτὲς θὰ μᾶς πῆγαινε πολὺ μακριά, γιατί θίγουν πάμπολλα θέματα, πού τὸ καθένα αὐτοτελῶς ἐξεταζόμενο μπορεῖ νὰ γίνῃ κι ὁλόκληρο ἄρθρο (γιὰ νὰ μὴ πῶ βιβλίο). Ὅμως, ἐδῶ, ἡ συζήτηση δὲν εἶναι γιὰ τὰ θέματα αὐτά, οὔτε ἀκόμα - ἀκόμα γιὰ τὴ διάκριση μεταξὺ τῆς ἐλληνικῆς καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς λογικοκρατίας (πού παρειαίγετε καὶ πού ἀπὸ γενικώτερη σκοπιά, ἀλλωστε, δὲν ὑπάρχει) ἀλλὰ γιὰ τὴ μεταξὺ τῆς ἐλληνικῆς νοσησιαρχίας καὶ τῆς, ἀπὸ Ἰουδαϊκῆ προέλευσης, βουλησιαρχίας. Πάλῃ, δηλαδή, μεταξὺ νόησης καὶ «αἰσθηματος». Πάλῃ μεταξὺ νόησης κι' ἐνστίχτου. Τὸ ἐνστίχτο εἶναι τυφλὸ καὶ ἀλογικό. Ὅταν καταχτιέται ἀπὸ τὴ λογικὴ, ὅταν διαποτίζεται ἀπὸ αὐτὴ, γίνεται λογικὴ ἐνέργεια

καὶ φῶς. Ἡ «πίστις», σὲ ὅλες τὶς μορφές μὲ τὶς ὁποῖες ζητήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους (καὶ ὅποτε ζητήθηκε), εἶναι ὁ τυπικὸς ἀντιπρόσωπος (περίληψη, σύμβολο, πεμπτουσία) τοῦ ἐν-
στιχτοῦ σὲ βάρος τῆς λογικῆς διεργασίας. Ἡ πίστις εἶναι βούληση. Εἶναι ὁ Ἰουδαϊσμός ὁ ἱ-
διος, στὴν πιδ ἐπιμελημένη του ἀπόσταξη. Ἀντίθετα ὁ «λόγος» εἶναι ἡ γνησιώτερη ἀπόδο-
ση τῆς ἐλληνικότητος. Ἡ ἐλληνικότητα ἡ ἴδια. Κι' ὅπου αὐτὸς δὲν χωράει, οἱ Ἕλληνες...
ἀπεργοῦν. Χαρακτηριστικοὶ ἐν προκειμένῳ εἶναι (ὅς ποῦμε, γιὰ νὰ τὸ διασκεδάσουμε καὶ
λίγο τὸ πρᾶμα) οἱ στίχοι τοῦ Καβάφη στὸ «Ἰουλιανὸς ὁρῶν ὀλιγωρίαν», ὅπου ἐξετάζονται
τὰ αἶτια τῆς ἀποτυχίας τοῦ Ἰουλιανοῦ, πὺν ἔγινε, γιὰτὶ οἱ φίλοι του ἀπέκρουσαν τὸ ἀντίπαλο
δέος του στὸ Χριστιανισμό.

«Οἱ φίλοι του δὲν ἦσαν χριστιανοί·
αὐτὸ ἦταν θετικόν. Μὰ δὲν μπορούσαν κιόλας
νὰ παίζουν σὰν κι αὐτόνα (τὸν Χριστιανομαθημένο)
μὲ σύστημα καινούργιας ἐκκλησίας,
ἀστεῖον καὶ στὴ σύλληψη καὶ στὴν ἐφαρμογή.
Ἕλληνες ἦσαν ἐπιτέλους. Μὴδὲν ἄγαν, Αὐγουστε».

Δυστυχῶς ἡ πνευματικὴ διαφθορά μας, τῶν νεοελλήνων (ἀσφαλῶς ὄχι ὅλων), ἀπὸ τὸν
βουλησιαρχικὸ κατακλυσμὸ, τὸν προερχόμενο ἀπὸ Ἀνατολὴ καὶ Δύση, πού, μετὰ τὶς ἐξον-
τωτικὲς ἐθνικὲς μας περιπέτειες, μᾶς βρῆκε φτωχοὺς, περισπασμένους, ὀλιγάριθμους, εἶ-
ναι τέτοια, πὺν πάσαμε νᾶχουμε ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτὸ μας. Καὶ φερόμαστε πολλὲς φο-
ρὲς σὰν ἀσπόνδυλοι, σὰν φερέφωνα, σὰν παραληροῦντα νευρωτικὰ ἀνθρωπάκια. Κοῦκλες
καὶ καραγκιόζηδες ἐνὸς θριαμβεύοντος Ἰουδαϊσμοῦ: Ξεπνεωμένοι ἀχθοφόροι τοῦ μεγα-
λείου μας.

5) Ἡ φιλοσοφία «αὐτοακρωτηριάστηκε»;

Λέτε πῶς ἡ φιλοσοφία «αὐτοκαθαιρέθηκε» στὶς μέρες μας. Πῶς ὑποβαθμίστηκε στὴ
Δυτικὴ Εὐρώπη κλπ., κλπ. Ἄν συμβαίνει αὐτό, εἶναι, ἢ ἐπειδὴ ὅλα τάπαν Ἐκεῖνοι (κι ἐπο-
μένως δὲν ἔμεινε τίποτα γιὰ τοὺς νεώτερους) ἢ, μπορεῖ, οἱ σημερινοὶ νὰ μὴν καταφέρνουν νὰ
φιλοσοφῇσιν ὅπως οἱ ἀρχαῖοι. Ξέρετε, ὁ μνησικάκος καὶ ἐμπαθὴς (ἐβραιογεννημένος καὶ
μεσσιανικός) μαρξισμός, πὺν δηλητηριάζει τὴν πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα... ὁ ἀποβλακωτι-
κὸς θόρυβος τῶν αὐτοκινήτων... ἡ νευρικὴ ζωὴ μας... οἱ προκαταλήψεις ἀκόμα - ἀκόμα ἀ-
πὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση καὶ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη (ποῦ μιλάει γιὰ ἕναν ἀπίθανο
«θεό» ἔτοιμο νὰ κατασπαράξει μονομιᾶς ἕνα ὁλόκληρο ἔθνος, μόλις κάτι τὸν δυσαρεστή-
σει, πὺν μιλάει γιὰ τὸν προσεχὴ ἐρχομὸ ἐνὸς Μεσσία, πού, μόνο μὲ τὴν παρουσία του, θὰ
μεταβάλλει ἄρδην τὰ πάντα, δημιουργώντας στὴ στιγμή μιὰ παλλαϊκὴ εὐτυχία, πὺν μιλάει γιὰ
τὴ μεγάλη μέρα τῆς Κρίσης καὶ τὴν καταπληχτικὴ «Ἀνάσταση τῆς σάρκα»), ὅλα αὐτὰ δὲν
εἶναι εὐνοϊκὲς προϋποθέσεις. Οἱ ἀρχαῖοι μας δὲν ἔχουν καμμιὰ τέτοια Ἰουδαϊκὴ ἰδεολογία
οὔτε δίκυκλα νὰ μαρσάρουν. (Τὸν φανταζόσαστε τὸν συνήθως χαμένο στοὺς συλλογισμοὺς
τοῦ Σωκράτη, νὰ διασχίζει μιὰ σύγχρονη λεωφόρο;) Ἄς ἐλπίσουμε, ἀξιότιμε, ὅτι δὲν θὰ συ-
νεχίζεται αἰώνια αὕτὴ ἡ λυμφατικὴ φιλοσοφία τῶν ἡμερῶν μας. Φαντάζομαι δὲ πῶς ὁ πνευ-
ματικὸς ἀγῶνας, πὺν κάνουμε ὅλοι μας, γιὰ μιὰ ἀνάσταση (ὄχι τῆς σάρκα, ἀλλὰ τοῦ ἀλη-
θινοῦ πνεύματος τοῦ ἐλληνισμοῦ μας) εἶναι ὅ,τι τὸ καλύτερο, γιὰ νὰ πάψει αὕτὴ ἡ κακομοι-
ριά.

6) Ἡ μαζοποιητικὴ ἐπίδραση τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ

Στὸν προηγούμενό μας διαξιφισμό ἀφήσαμε στὴ σκιά ἕνα μεγάλο κεφάλαιο. Εἶναι ἡ
νοοτροπία μάζας, ἡ ἐξαφάνιση τῆς προσωπικῆς πνευματικῆς αὐτοτέλειας, πὺν ἐπιβάλλει ὁ
Ἰουδαϊσμός καὶ ὅλα τὰ συστήματα πὺν παίρνουν ἀπ' αὐτὸν τὴν ἐμπνευση: Χριστιανισμός,
βουλησιαρχικὲς φιλοσοφικὲς σχολές, μαρξισμός. Πῶς γίνεται αὐτό; Μὲ τὴν ἐξαφάνιση τῆς
προσωπικότητος καὶ τοῦ ἀτομικοῦ στοχασμοῦ μέσα στὴν ἐνιαία πίστι καὶ τὴν εἰδικὴ θεο-

λογία τῶν Ἰουδαίων. Ἐκεῖ ὁ ἄνθρωπος χάνει τὴν ἰδιαιτερότητά του καὶ προορίζεται μόνο νὰ ψέλνει ὁμαδικά. "Ὅλα εἶναι δεμένα μὲ τὸ «Θεό», μὲ τόσα νήματα, ὅσα καὶ τὰ ἄτομα. ("Α-μα καταστραφούν τὰ νήματα, οἱ ἄνθρωποι ξαναγίνονται ἄτομα. Αὐτόβουλα δηλαδὴ ὑποκείμενα). Ἡ «πίστις» λοιπὸν εἶναι ἓνα τεράστιο γουδί, μέσα στὸ ὁποῖο μὲ τὸ συνεχὲς κοπάνισμα οἱ προσωπικότητες χάνουν κάθε αὐτοτέλεια, μετατρέπόμενες ὅλες μαζί σὲ μιὰ ὁμοιόμορφη ἀλοιφή. Γίνονται μάζα. Στὸ εἰσαγωγικὸ ἄρθρο τοῦ τεύχους 47 τοῦ «Δαυλοῦ» ἔγραφα: «Στὴν ἐξέλιξη καὶ τελειοποίησή τους τὰ δύο ἀποκλειστικὰ πνεύματα (ἡ ἐλληνικότητα καὶ ἡ ἰουδαϊκότητα) φτιάχνουν τὸ ἓνα μιὰ κοινωνία ὑπερανθρώπων (τὴν Ἀθηναϊκὴ Δημοκρατία), τὸ ἄλλο μιὰ ἀποικία ἐντόμων». συντονισμένα σύνολα, μὲ χαμηλὴ νοημοσύνη καὶ μεγάλῃ ἀφοσίωση. Ὁ Χριστιανικὸς Ἰουδαϊσμός φτιάχνει κυψέλες καὶ μυρμηγκοφωλιές (μοναστήρια). Συμφωνεῖτε, κ. Ζωγράφο;

7) Καὶ πάλι γιὰ τὸν Τόμας Μάν

Ἐπανερχεστε, ζητῶντας τὸ αἷμα του πίσω... Ἀλλὰ αὐτὴ τὴ φορὰ ἡ ἐρμηνεία σας, γιὰ τὸ νόημα τοῦ βιβλίου του εἶναι κάπως διαφορετικὴ. Πῶς ὅμως νὰ συζητηθεῖ ἡ διαφορὰ μας πάνω στὶς τόσο ρευστὲς σας θέσεις; Νὰ τι λέγατε τότε: «Ἐνας κίνδυνος παραπλάνησης... παραμονεύει τοὺς αὐστηρὰ λογοκρατικούς... ὁ Τόμας Μάν ἀποδεικνύει τὴν λογοκρατούμενη φιγούρα... πολὺ πιδ φονικὴ...». Νὰ τι λέτε τώρα: «Ὁ Τόμας Μάν... πίστευε στὴν πανουργία τοῦ σκιεροῦ τμήματος τῆς ψυχῆς, ποὺ κατορθώνει νὰ ματαιώνει τὶς προθέσεις τοῦ Λόγου...». Ἐνῶ δηλαδὴ στὴν πρώτη ἐπιστολὴ σας λέγατε πῶς τὸ δίδαγμα τοῦ Μάν ἦταν ἀντιορθολογιστικὸ, τώρα λέτε ὅτι ὁ Μάν συνηγορεῖ γιὰ τὸν ὀρθολογισμό: "Ὅτι δὲν φταίει κατ' αὐτὸν ἡ ὀρθὴ σκέψη, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετό της, ὁ παραλογισμός. Ἐνας παραλογισμός, ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ κακὰ αἰσθήματα. Αὐτὰ λοιπὸν φταίνει; Ὅχι ἡ λογικὴ; Ἀποφασίστε σύντομα, παρακαλῶ... Γιατί, ἂν συμβαίνει τὸ πρῶτο, δὲν τρέχει τίποτα. Τότε εἴμαστε σύμφωνοι κι' οἱ τρεῖς μας. Ὁ Μάν, ἐσεῖς κι' ἐγώ. Καὶ εἰρήνη ἡμῖν.

8) Πλωτίνος

Ἀπορεῖτε, γιατί διάκειμαι «εὐμενῶς πρὸς τὸν Πλωτῖνο». Ἴσως ἔχετε ἐδῶ καὶ κάποιο δίκιο. Ἀρχίζω νὰ σκέφτομαι, ὅτι δὲν μᾶς ἐξυπνέτησε καὶ πολὺ ἡ μνεία του — μάλιστα παρουσιάσαμε μιὰ ἀντίφαση ὁ καθένας μας, συνιστάμενη στὸ ἐξῆς: Ἐγώ, ἀπολογητὴς τῆς ἀρχῆς τῆς νόησης, ὑποστήριξα τὸ μυστικιστὴ Πλωτῖνο. Ἐσεῖς δέ, ἀπολογητὴς τῆς βουλησιαρχίας (ἢ κάνω λάθος;), τὸν κατηγορήσατε. Ἐνῶ θάπρεπε ἴσως νὰ συμβαίνει τὸ ἀντίθετο. Ἐγώ νὰ τὸν κατηγορῶ κι' ἐσεῖς νὰ τὸν ὑπερασπίζετε. Ἀλλὰ ἂν συνέβη τὸ ἀντίθετο, εἶναι, ἐπειδὴ ὁ Πλωτῖνος εἶναι σύνθετος. Κι ἔτσι εἴχαμε πάνω στὴν ἐκτίμηση τοῦ ἔργου του κι' οἱ δύο μας δίκιο καί, ταυτόχρονα, κι' οἱ δύο ἄδικο: Τί εἶναι ἓνα μισὸ ποτῆρι νερό; Ἀδειο ἢ γεμᾶτο; Θάπρεπε λοιπὸν νὰ εἴχαμε ξεφύγει ἀπὸ τὴν ἐμπλοκὴ μας μαζί του, ἐπειδὴ δὲν ἦταν αὐτὸς τὸ θέμα μας, ἀλλὰ ὁ Ἰουδαϊσμός κι' οἱ παραφωδὲς του. Δηλαδὴ ἀπ' τὴ μιὰ τὰ συστήματα, στὰ ὁποῖα ὁ Ἰουδαϊσμός ἄφησε τὴ σφραγίδα του· κι' ὁ Ἑλληνισμός ἀπ' τὴν ἄλλη. Ἡ, γιὰ ν' ἀκριβολογοῦμε, ἡ Ἑλληνικότητα. Ἐπειδὴ Ἑλληνισμός εἶναι καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ ὅπου γῆς ἐγκατεσπαρμένοι, ἐνῶ Ἑλληνικότητα εἶναι μόνο τὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων, ποὺ γι' αὐτὸ πρόκειται καὶ ποὺ μπορεῖ νὰ τῶχουν καὶ ξένοι. Καὶ τῶχουν πάρα πολλοί.

Γιώργος Δέπος

Σ.Γ.Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ

ΙΘΑΚΕΣ: ή καθαφική (3)

(4η συνέχεια)

“Ο,τι ο Καβάφης δεν πέτυχε με τὰ ποιήματα πού ἀναφέραμε προλαβόντως (Δαυλός, 47), θὰ τὸ ἐπετύγχανε με τὴ μαγικὴ λέξιν «Ἰθάκη». Με τὴν μεταφυσικὴς ὑποβολῆς λέξιν, πού θὰ γίνονταν καὶ τίτλος τοῦ πιδ προσιτοῦ¹, τοῦ πιδ οἰκείου² ποιήματός του (μεταξὺ τῶν... φιλοσοφικῶν — πού βρέθηκε ἡ... φιλοσοφία, ἄλλο καπέλο)³! Θὰ τὸ ἐπετύγχανε, λέγω, με τὴν λέξιν ἔρεισμα, με τὴν λέξιν ἀνοχέα. Με τὴ λέξιν πού πάνω της θὰ οἰκοδομοῦσε τὸ πιδ δόλια παραπλανητικὸ «στόρυ» τῆς παγκόσμιας γραμματείας: τὴ δῆθεν φιλοσοφικὴ⁴ ἐπισήμανσι δυνατότητας ἄρσης στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἰδανικοῦ⁵,

ἐνῶ βιώνεται ἡ ἐπιλεκτικὴ προτίμησις στὴν⁶ ζευξὶ με τὰ πάθη⁷ — δηλαδὴ ὁ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος πρὸς τὸ ἰδανικὸ, σκοπός!...

Θὰ τονισθεῖ ἰδιαίτερα, πὼς ὁ Καβάφης ἦταν ὁ ποιητικότετα σχολαστικὸς τεχνουργὸς τῶν εὐτυχισμένων προσβάσεων: τόσο στὸν θετικὸ ὅσο καὶ στὸν ἀρνητικὸ λόγο του ἐπεστράτευε περίτεχνους τρόπους πειθοῦς. Καίτοι ἐξέμαθε τὴν ἑλληνικὴ πολὺ καθυστερημένα, εἶναι γνωστὸ πὼς παθαίνονταν με τὴ γλῶσσα — δηλαδὴ με τὸ «ὄνομα», δηλαδὴ με τὴ λέξιν. (ἽΠενθυμίζεται πὼς δίχως τὴν εὐτυχὴ διευθέτησι εὐτυχῶν ἀντλημάτων ἀπ’ τὴν γλῶσσα, δὲν συγκροτεῖται λόγος πρωτεύων (συγκλονιστικὸ τὸ ποιητικὸν γεγονός...) — ὑπ’ ὅσιν: «ἀρχὴ δὲ σοφίας ὀνομάτων (λέξεων) ἐπισκεψίς», «ἡ πτωχεία τοῦ πνευματικοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου συνεπάγεται τὴν πτωχείαν τοῦ λεξιλογίου» (Φ. Κόντογλου), «τὰ ὄρια τῆς γλώσσας μου εἶναι τὰ ὄρια τοῦ κόσμου μου», «ἀποδεδειγμένως, γνωρίζουμε μόνον τὰ πράγματα πού ὀνομάζουμε», «ἔχουμε τὸ ἀνάστημα τοῦ λεξιλογίου μας» κ.ἄ.π.). Εἶναι γνωστὸ, λέγω, πὼς ἡ θαυμαστὴ «στιχοποιία» του (Καβάφης) ἐδράζεται πρωτίστως μὲν στὴν εὐτυχισμένη ἐπιλογὴν γλῶσσας, δευτερευόντως δὲ σὲ μεγαλόπνοες ὄντως συλλήψεις! (Ἐλπίζω νὰ μὴ εἶναι πολὺ ἀργά, ὅταν θ’ ἀρχίσω ἀναποκρινόμενος στὴν ἀνάγκην καταγραφῆς καὶ ἀνάπτυξης ὧσων βεβαιώνουν μεγάλον πράγματι τὸν Ἀλεξανδρινὸ — ἐννοῶ μιὰν ἐμπερίστατη, τεκμηριωμένη καὶ πειστικὴ κατὰ δεῖξιν τῆς ποιητικῆς του μεγαλωσύνης).

ἽΥπ’ αὐτὸ τὸ πρίσμα λοιπὸν⁸, ἡ λέξις «Ἰθάκη» στεφάνωσε εὐδαιμονικὰ τὴν ἐκ μέρους τοῦ Καβάφης ἐπίμονη ἀναζήτησιν ἐνὸς παγκοσμίας ἱερότητας συμβόλου! Αὐτοῦ, πού θὰ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ παραπλανήσῃ ὅλη τὴν (ὅχι καὶ τόσο) διανοούμενην ἀνθρωπότητα — τὸν ἀναγνώστη. Νὰ τὴν παραπλανήσῃ, πὼς, τάχα, δὲν ἐμποδίζει τὴ σκόπευσιν τοῦ ἀγνὰ καὶ ἄδοξα ἐπαρκοῦς⁹ ἡ ὕβρις, ἡ ἀνίερη κατοχὴ τοῦ περισσοῦ¹⁰ δηλαδὴ, ἡ ἀκόρεστη, ἄλλως, χωρὶς ἐσωτερικὴς ἀναστολῆς λεηλασία καὶ σκύλευσις χρόνου καὶ χρόνου! Νὰ τὴν παραπλανήσῃ, ἐπιμένω, πὼς τάχα εἶναι δυνατόν νὰ σκοπεύεται:

α) ἡ ἁρμονία-θειότης τῆς συμμετρίας¹¹ — ἐνῶ βιώνεται ἡ ἀλαζονεία τῆς ἀσυμμετρίας,

β) ἡ συστολή, μετριοπάθεια, προσήνεια τῆς αὐτάρκειας — ἐνῶ ὑπερβολή, πλεονεξία, ἀκρασία ἀπειλοῦν με ἀνατίναξι (ἡ νέκρωσι) τὸν πλανήτη,

γ) ἡ κοινὴ μοῖρα τῶν ἀθῶων — ἐνῶ ὑπερβαίνονται τ’ ἀκραῖα ὄρια τῆς ὕβρις!...

Μοῦ φαίνεται, βλέπω τὸ σατανικὸ χαμόγελο τοῦ Καβάφης, ὅταν ἀνεκάλυπτε πὼς ὁ καινούργιος αὐτὸς καταλύτης, τὸ παγκόσμιας ἱερότητας σύμβολο, τὸ ὄργανο, τὸ «ἐργαλεῖο» με τὸ ὁποῖον θὰ παραπλανοῦσε-ἐξαπατοῦσε τὸν ἀναγνώστη, ἡ πάνσεπτη ὁμηρικὴ Ἰθάκη-Πρότυπον¹², Ἰθάκη-Φθάσιμο (πού, αὐτόνοητο, δὲν μπορεῖ νὰ ναι φθάσιμο σέ... «κακό»¹³, καὶ πού ὁ Καβάφης θὰ κατεδείκνυε πόλον ἔλξεως, στὸν ὁποῖον, ἐρωτικὰ δῆθεν, ἀναποκρίνονταν δραστηριότητες καὶ πολιτεία του...) προσφέρονταν ἰδανικά: καὶ γιὰ τὴν συγκάλυψιν τῶν σκοτεινῶν του προθέσεων, καί, ἀκολουθῶς, γιὰ τὸν... ντενεκὲ τῶν σκουπιδιῶν! “Ο,τι καθὼς, στὴν πραγματικότητα, ἐνδιαφέροντα καὶ κατάφασσις τοῦ Καβάφης ὅχι μόνον ὑπῆρχαν ἐπιλεκτικὰ ἀγκιστρωμένα στὴν ἑλξὶ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετου (τοῦ ἰδανικοῦ) πόλου, ἦτοι τῆς Ἰθάκης-ΜΗ ΦΘΑΣΙΜΟ, τοῦ «ταξιδιοῦ», ἀλλὰ καὶ διεκηρύσσοντο συνιστῶντα πρότυπον δῆθεν πολιτείας (ὀρθῆς, ἐμφορνος, φιλοσοφικῆς, ἀγαθῆς), θὰ ἐσῶζε τὰ προσχήματα ὅχι ἀκριβῶς ἡ Ἰθάκη, ἀλλὰ τό... ταξίδι πρὸς

την 'Ιθάκη!⁴ "Ητοι ὁ παιδιαριώδης συλλογισμός, πῶς γὰρ νὰ ἔχουμε τὴν 'Ιθάκη-ΦΘΑΣΙΜΟ (γιὰ νὰ «πᾶμε» στὴν 'Ιθάκη, τουτέστι γιὰ ν' ἀξιωθοῦμε τὴν ἀρετὴ!), τὸ μόνο ποὺ χρειάζεται εἶναι τό... ταξίδι!

— Καὶ λοιπόν, τὶ ἄλλο προτείνω ἐγώ; αὐθαδιάζει ὁ Καβάφης.

Γιατὶ ὄχι; Κανεὶς δὲν μπόρεσε νὰ τοῦ ἀντιτάξει, πῶς αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ταξίδι δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀτέρμων προσπάθεια... ΜΗ μετὰβασης στὴν 'Ιθάκη, μιὰ ἰσόβια... «κρουαζιέρα» ὅπουδῆποτε τῆς Ὑδρογείου πλὴν τῆς συγκεκριμένης νήσου, ἡ 'Ιθάκη-ΜΗ ΦΘΑΣΙΜΟ, ἡ ἀπόρριψις τῆς ἀρετῆς [λογικὴ γιὰ κότες κρεατοπαραγωγῆς, ἕνα κι ἕνα νὰ τὴν διδάσκονται τὰ Ἑλληνόπουλα — διδασκαλία ἕνα κι ἕνα νὰ τὰ διαπλάθει αὐριανούς μουνούχους, ἀνανδρους, ἄτιμους, ἀνειδοποίητους χαζοχαρούμενους καὶ μακάριους (δῆθεν) στομπαριστὲς τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τῆς γνώσης, τοῦ βιβλίου, τῆς πληροφορίας (ἄχρηστος καὶ μηδενικὸς ὁ τύπος μας, μὰ πὶδ ἄχρηστος ὅποιος δὲν τὸ διαπιστώνει καὶ φωνάζει κάθε μέρα...), κομπιναδόρους, ἀρπακολλιστὲς, λαστιχαδόρους, ἀεριτζήδες, ποδαριτζήδες, «φτωχοδιαβόλους», γαιοπυρμιχθῆτες τῶν μεγάλων κόλπων καμμιὰ φορά...]. Κανείς, λέγω, δὲν μπόρεσε νὰ τοῦ ἀντιτάξει τ' ἀποστομωτικὰ ὅπως — μετράτε:

1) Πῶς δὲν ὑπάρχει ἀπολύτως κανένα ταξίδι «γιὰ τὴν 'Ιθάκη» — πραγματικὸ ἢ συμβολικόν: Πραγματικὸ μὲν, ἐπειδὴ τὸ «καρτίν» βεβαιώνει ἐκ διαμέτρου ἀντίθετη πορεία (αὐτῆς ποὺ φέρει στὴν 'Ιθάκη), συμβολικὸ δέ, ἐπειδὴ τὸ καθαφικὸ ζητούμενον εἶναι ἀκριβῶς τὸ νὰ μᾶς διατηρήσει μακρὰν τῆς 'Ιθάκης, ὥστόσο ἐξ ἀντιλήσεως τὸν ἐνεργὸ βίο μας — αὐτὸ σημαίνει «καὶ γέρος πιά»... Ὡστε (νὰ, ἡ ὑπερβατικὴ καθαφικὴ παγίδα!) βεβαιώνεται ὑποκριτικὴ, ἐξαπατητικὴ ἢ δῆθεν καθαφικὴ μέριμνα γιὰ τὴν 'Ιθάκη (ἢ ὅ,τι, τάχα, φέρει σ' αὐτήν), τὸ ὀριακὸ ἐπίπεδο δηλαδὴ ἀπ' ὅπου ὁ σεπτὸς ὁμηρικὸς λόγος (μὲ τὸ ποὺ προήγαγε σὲ τιμὴν ἀγαθοῦ συμβόλου τὸ ταπεινὸ νησάκι μὲ τὸ φτενὸ χῶμα καὶ τὴν ἀθυρματικὴν περίμετρο) ὑποὶ τὸ διονυσιακὸ στοιχεῖον τῆς ἀνθρώπινης φύσης στὴν ἀπολλώνεια τελείωσιν! Δὲν χρειάζεται, συνεπῶς, κανένα «ταξίδι» γιὰ μιὰν 'Ιθάκη, ποὺ εἶναι ὄχι χῶρος, μὰ τρόπος! Τρόπος πολιτείας ἀκριβῶς, ἀπρόσβλητης θεωρητικῆς, ἀναπόρριπτης, σεβαστῆς (μιὰ ποῦ, πολὺ πρὶν ἀνακύψει θέμα ἐπιλογῆς, ἡ θετικότητά της ὑπάρχει ἀναγνωρισθεῖσα διὰ τῆς διὰ τοῦ ὑποσυνειδήτου γνώσεως)! Πολιτείας, ποὺ ποκρίνεται («ἀβλεπίς»!) γιὰ ὅλες τὶς ἀμέτρητες στιγμὲς τοῦ βίου πλὴν, ἀλίμονο, τῆς... βιομένης: Κανεὶς ὕγιης, μὴ διεφθαρμένος, μὴ «χαλασμένος» γιὰ πάντα, δὲν ἀποκρούει κατ' ἀρχὴν τὴν ἀρετὴ — εἴτε ξέρεي τί εἶναι εἴτε τὸ διαισθάνεται...

2) Πῶς αὐτὸ τὸ ἀτέλειωτο ταξίδι [τοῦ ὁποῖου (λογαριάζοντάς το ὡς διάρκειαν — στὴ χρονικὴν του ἑκτασιν) δὲν προσδιορίζονται ἀφετηρία καὶ τέρμα — φάσεις, ἀντὶ τοῦ ἴδου με ὡς «πρόοδον»] δὲν εἶναι παρ' ἀκριβῶς ὁ δικὸς τοῦ (Καβάφη) μόνος, σκοτεινὸς καὶ μεφιστοφελικὸς στόχος. Τουτέστι ἡ πάση θυσίᾳ μὴ προσόρμισις (ἄραγμα!) στὴν 'Ιθάκη — ἡ 'Ιθάκη-ΜΗ ΦΘΑΣΙΜΟ τέλος πάντων. Ὅτι, ἀκόμα κι ἂν δεχθῶμε ἑαυτοὺς ἡλίθιους καὶ τυφλοὺς, πῶς, μ' ἄλλα λόγια, δὲ βλέπουμε ποῖς πράγματι εἶναι ὁ ἀληθινὸς καθαφικὸς στόχος, δὲν μποροῦμε νὰ προσποιηθῶμε, πῶς μᾶς διαφεύγει ποῖς δὲν εἶναι: ὁ ἴδιος ὁ Καβάφης τὸ φωνάζει — ἐν μέσω περιωράσεων βέβαια, ἀλλὰ «καθαρὰ καὶ ξάστερα»: «—Γιὰ ὅλο τὸν ἐνεργὸ βίο σας μὴ κάνετε στόχο σας τὴν 'Ιθάκη! Ποῦ σημαίνει πῶς ὁ στόχος πρὸς τὸν ὁποῖον σκοπεύει, καὶ παροτρύνει καὶ μᾶς νὰ σκοπεύουμε, μπορεῖ νάναι ὅποιοςδῆποτε, ἐξαιρουμένης τῆς 'Ιθάκης — καὶ νὰ μὴ ξέρουμε τυχὸν ποῖς εἶναι, ξέρουμε ἀσφαλῶς ποῖς δὲν εἶναι!...

3) Πῶς εἶναι ἀδύνατον ν' «ἀράξουμε στὸ νησὶ γέροι πιά» — ἀφοῦ κανεὶς δὲν γνωρίζει πότε «γεράζει» ὁ ἀνθρώπος! Λογούχαριν: Ὑπάρχει κάποια συγκεκριμένη ἡλικία; Ἄν ὑπάρχει, ποῖα εἶναι; Κι ἂν δὲν ὑπάρχει, τί ὑπάρχει; Ποιὲς εἶναι οἱ διαδικαστικὲς φόρμες, ποῖα ἡ νομοτέλεια ποῦ (μόλις γεράσουμε) μᾶς φέρει τάχα ν' ἀρνούμεθα τὴ μιὰν 'Ιθάκη (ΜΗ ΦΘΑΣΙΜΟ-ταξίδι) χάριν τῆς ἄλλης (ΦΘΑΣΙΜΟ); Ἄν «μὴ γέροι» κρίνουμε (σταθμίζουμε — μελετοῦμε καλῶς τὰ πράγματα) συμφέρουσα τὴν πρώτην (συμφωνοῦντες πῶς «καλύτερα χρόνια πολλὰ νὰ διαρκέσει» — τὸ ταξίδι, τὸ ΜΗ ΦΘΑΣΙΜΟ!), γιὰ τὶ «γέροι πιά» θὰ κρίναμε ἀντίθετα; Ποιὲς εἶναι ὁ καθοριστικὸς παράγων, ποῦ μεταλλάσσει (διαφοροποιεῖ) τὰ πράγματα ἔτσι, ὥστε «γέροι πιά» νὰ κρίνουμε ὠφέλημα-ἐπιβλαβή-ἀπορρίψιμα-φευκτέα;

4) Πῶς, ὑποχρεωμένοι νὰ καθορίσουμε πόσα καὶ ποῖα εἶναι τὰ πράγματα πρὸς τὰ ὁ-

ποῖα γενικά καὶ καθολικά στρέφεται τὸ ἀνθρώπινο ἐνδιαφέρον, **δχι μόνον** ἀδυνατοῦμε νὰ μὴ ἀποκλείσουμε τὴν ἐναλλαγὴ ἢ διαφοροποίησιν τοὺς, ἀλλὰ καὶ τ' ἀναγνωρίζουμε στὶς (οἰκεῖες πιά γιὰ τὸν ἀναγνώστη τῆς ἐργασίας αὐτῆς) πέντε σταθερὲς (δὶχως κλιμάκωσι) τιμές: ὑγεία, δόξα, ἀνέσιν, ἐρωτα, ἀρετὴ!⁵ Αὐτὰ σημαίνουν πὼς τὰ πράγματα δὲν ἀλλάζουν-διαφοροποιοῦνται-αὐξομειώνονται — ἐννοῶ ἓνα ἕκαστο ὡς τιμὴ! Γιατί, καὶ καμμιὰ ἀπ' τὶς τιμὲς αὐτὲς δὲν μπορεῖ νὰ ναι ἄλλη (λογουχάριν ἢ ὑγεία νά ναι ἄλλη ὑγεία, ἢ δόξα ἄλλη δόξα κ.ο.κ.), καὶ λόγος, χάριν τοῦ ὁποῖου νὰ ἐπιδιώκεται **δχι** ἐν δλω ἀλλ' ἐν μέρει, δὲν ὑπάρχει...

5) Πὼς, ἀφοῦ ἐνεργὸς βίος εἶναι τὸ «μὴ γῆρας» κι ἂ δρᾶν ἡς βίος τὸ «γῆρας», ἡ δὴ-θεν σκοπιμότης τοῦ νὰ φθάνουμε στὴν Ἰθάκη «γέροι πιά» θὰ ἦταν ἀνεδαφική, ἀνευ νοήματος, θὰ ἐστερεῖτο ἀντικειμένου. «Ὅτι βεβαιώνεται ἀνέφικτὴ ἡ δῆθεν δυνατότητά μας νὰ ἐπιλέγουμε (τὴν Ἰθάκην) εἰς χρόνον ποῦ εἴμεθα ἀκατάλληλοι κι ἀνεπιτήδευοι νὰ τὸ κάνουμε — πολὺ περισσότερο προκειμένου γιὰ κάτι ποῦ εἴχαμε ἀπορρίψει τὴν ἐποχὴ ποῦ δὲν μᾶς ἀπέλειπε καταλληλότης, ἐπιτηδεύτης, ἐγκυρότης, «πέραση»...

6) Πὼς τὸ ὅτι κανεὶς, ποτέ, δὲν μπόρεσε νὰ δρίσει (ὀνοματίσει) τὴν Ἰθάκην (τὶ ἐννοεῖ μὲ τὴ λέξιν αὐτὴ ὁ Καβάφης), ὀφείλεται στὸ λόγον πὼς **δ,τι** κι **ἂν** ὀρισθεῖ (ἐκ τῶν θετικῶν βέβαια — γνώσις, σοφία, εὐδαιμονία, εὐφροσύνη...), θὰ νὰ ἀδύνατον νὰ ἀποκλείεται γιὰ τὸν ἐνεργὸ βίον — θὰ ἦταν τελειῶς «κουφό» νὰ τὴν βάζαμε (γνώσις, σοφία, εὐδαιμονία, εὐφροσύνη) στὴν... καταψυξί, νὰ τὴν οἰκονομούσαμε γιὰ τὰ... ὀγδόνα μας! Παίζουμε;

7) Πὼς οἱ «περιπέτειες» (*γεμᾶτος περιπέτειες, γεμᾶτος γνώσεις*), εἶτε ὡς «σύντομοι (ἢ ἀπρόοπτοι) ἐρωτικοὶ δεσμοί», εἶτε ὡς «γεγονότα ἐνέχοντα κίνδυνον (ἐνδεχόμενον κακὸ) ἢ συγκίνησιν» (ταραχὴν ψυχῆς), δὲν ἔχουν καμμιὰ δούλειά διπλά στὶς «γνώσεις» — δὲν ἔχουν συγγένεια, συνάφεια, ἀναλογία, ὁμοειδία, ὁμοτροπίαν: ἀπευκταῖς οἱ μὲν (καθὸ ἀρνητικές, ἀνώφελες), εὐκταῖς οἱ δὲ (καθὸ θετικές, ὀφέλιμες), βεβαιώνουν τὴν μεταξύ τοὺς ἐτερότητα «ἐκ διαμέτρου». Ἔστι ποῦ νὰ προεξοφλεῖται φυσικὸν πὼς, ἐν ὑγείᾳ καὶ κανονικότητι, ἡ ἴδια ἡ ἐπιδιώξις γνώσεων εἶναι αὐτονόητα καὶ ἀπόκρουσις (καὶ ἀποκλεισμός) τῶν... «περιπετειῶν»: Ποιὸς ὑγίης, ποιὸς μὴ ἀνώμαλος ἄνθρωπος δὲν ἀποκρούει «ἐνδεχόμενο κακὸ» καὶ «ταραχὴν ψυχῆς» — ἀφοῦ, ἀναντιρρήτως, ἡ ὑπέρτατη ὀλβιότης-μακαριότης ταυτίζεται μὲ τὴν ὁμόνοια, ἀρμονία, συμφωνία, γαλήνην ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ κόσμου, τουτέστι μὲ τὴν ἀ-πονία τοῦ σώματος καὶ εἰρήνην τοῦ πνεύματος (ψυχῆς); Θὰ παραδεχτοῦμε δύναμι λοιπὸν, πὼς, ἐκ συγγύσεως ἢ ἀπιστίας, ὁ Καβάφης μᾶς ἐξώθει στὴν ἀντικανονικότητα (νόσησιν, ἐκτροπὴ, ἐκρυθμία, ἐτερονομία, διαστροφὴν) τοῦ νὰ ἐπιδιώκουμε δι' ἑαυτοὺς «ἐνδεχόμενο κακὸ» καὶ «ταραχὴν τῆς ψυχῆς»! Φυσικά, ἡ ἐξώθησις αὐτὴ, ὀφειλόμενη εἶτε σὲ ἀβλέπημα (ἀμάρτημα, ἀγνόημα) εἶτε σὲ ἀπιστίαν, δὲν θὰ διακηρυχθεῖ εὐθέως: Καὶ ἐξώθησις, ἀφ' ἐνός, καὶ ἀβλέπημα ἢ ἀπιστία, ἀφ' ἑτέρου, θ' ἀποκρυβοῦν, θὰ συγκαλυφθοῦν, θὰ μεταμφιεσθοῦν — μὲ τὸ νὰ προβάλλονται οἱ (ἀρνητικές) «περιπέτειες» ὁμόζυγες δὴ-θεν τῶν (θετικῶν) «γνώσεων» (κάθε ἄλλο παρ' εἰλικρινῶς σκοπευόμενων, φυσικά)...

8) Πὼς γιὰ τοὺς στίχους «...*ἂν ἐκλεκτὴ / συγκίνησις τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα σου ἀγγί-
ζει*», καὶ μὲ ὑπ' ὅψιν πὼς δὲν ὑπάρχει καμμιὰ περίπτωσις «συγκίνησης» τοῦ σώματος, πὼς ἡ «συγκίνησις» εἶναι ἀποκλειστικὰ ψυχικὸ φαινόμενο (ταραχὴ ψυχῆς), μποροῦμε νὰ εἰ-
ποῦμε πὼς ὁ Καβάφης φοράει ἀγγελικὸ πρόσωπο στὴν εἰς ἀκολασία κι ἀσέλγειαν ἀφροδι-
σιακὴν διέγερσιν: Ἐνῶ, **δ,τι** μπορεῖ νὰ συγκινεῖ τὸ πνεῦμα (ἢ ἰδέα), ἀφήνει καθ' ὁλοκλη-
ρίαν ἀδιάφορο τὸ σῶμα, **δ,τι** ἀντίθετα, διεγείρει τὸ σῶμα, νύσσει τὸ πνεῦμα — μὲ συ-
νέπεια ν' ἀναλύεται, μετρεῖται καὶ ἐλέγχεται ἀπ' αὐτό. Τὸ γεγονός προδικάζει μέρι-
μναν τοῦ πνεύματος κατὰ τρόπον ποῦ ἡ ἐξάρτησις νὰ διατηρεῖται στὰ φυσικὰ ἐνστιγμα-
τικὰ πλαίσια — νὰ μὴν ἐξικνεῖται στὴν διὰ τῆς διαστροφῆς ὑπέρβασιν! Θέλω νὰ εἰπῶ, πὼς,
ὅταν ἡ διέγερσις δὲν μένει (ἀφήνεται νὰ εἶναι) διαδικαστικὸν μέρος τῆς περιστασιακῆς
κατὰ φύσιν λειτουργίας τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐξωθεῖται σὲ κυριαρχικὴν μέριμναν τοῦ πνεύμα-
τος, μπορεῖ νὰ ἐπιτυχάνεται ἐξωφρενικὰ ἐντονῶς (συνεπῶς καὶ νὰ εἶναι καταχρηστικῶς ἐ-
κλέξιμη — ποτὲ «ἐκλεκτὴ», ἐπίλεκτῃ, διαπρεπῆς), ἀλλ' **δχι** καὶ νὰ... προάγεται σὲ
πλεονέκτημα, προσόν, ὑπεροχὴ!..

9) Πὼς οἱ στίχοι «*Πάντα στὸ νοῦ σου νὰ 'χεις τὴν Ἰθάκην. / Τὸ φθάσιμον ἐκεῖ εἶν' ὁ
προορισμός σου*» εἶναι δόλιοι, παραπλανητικοὶ — ἀλεξιπτωτιστὰ ποῦ ρίχνονται γι' ἀντι-

περισπασμό... "Ότι άφού τὸ μόνο πού ὁ Ἰδιος ὁ Καβάφης «ἀναγνώριζει» στὴν Ἰθάκη εἶναι ὅτι «σ' ἔδωσε τ' ὠραῖο ταξίδι, ἀλλὰ δὲν ἔχει νὰ σὲ δώσει πιά», κι άφού τὸ ἀκριβὲς μετρεῖται στὸ ὅτι οὔτε αὐτὸ (ταξίδι) ἔχει ἡ Ἰθάκη οὔτε τίποτε ἄλλο, προβάλλει τετράγωνο, σαφές, ὀλοφάνερο: ἡ Ἰθάκη αὐτοβελώνεται Ἰθάκη-Μηδέν! Πού, αὐτονόητο, ἀκόμα καὶ σὰν ἀφορμὴ τοῦ ταξιδιοῦ δὲν διαφοροποιεῖται: παραμένει ἐξ ἴσου Ἰθάκη-Μηδέν... (Γιὰ δσους δὲν πρόσεξαν: Γιατὶ «Πάντα στὸ νοῦ μου νὰ 'χω τὴν Ἰθάκη-Μηδέν»; Γιατὶ «ὁ προορισμὸς μου εἶναι τὸ φθάσιμο σὲ μιὰν Ἰθάκη-Μηδέν»; Κανεὶς δὲν θ' ἀπαντήσει)...

10) Πώς, καθώς, μὲ τοὺς στίχους «νὰ μάθεις καὶ νὰ μάθεις ἀπ' τοὺς σπουδασμένους», καὶ «μὴ προσδοκῶντας πλοῦτη νὰ σὲ δώσει ἡ Ἰθάκη», διόλου δὲν ὑπερβαίνεται ἡ ἐμφαντικότης «ἡδονικῶν μυρωδικῶν» κ.λ.π., κ.λ.π., πού ταιριάζουν-ἐνδιαφέρουν-ἀφοροῦν ἀποκλειστικὰ στοὺς εὐδαιμονιστές, ἐγωπαθεῖς, «καλοπερασάκηδες», ἄβροδιαίτους, σκια-τραφεῖς, συβαρίτες, ἡδονιστές, ἐκθηλυμένους (δικαίωμά τους, εἴπαμε, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μὴν παράγουν ζιγκολό, ἀκαμάτες, κακοποιούς, φονιάδες — γίνεται), ἀποκαλύπτονται ἀπροσδόκητα:

α) Κοροΐδια ἢ διαβλητὸ τὸ εἶδος τῶν «σπουδῶν» πού ἔχει κατὰ νοῦν ὁ Καβάφης, καὶ συνεπῶς τὸ οἰκεῖον τομέως καὶ «σπουδασμένων» — σ' ὀλόκληρο τὸ καθαφικὸ ποίημα δὲν ὑπάρχει μνεῖα στὴν ἐπιστήμη, ἔρευνα, φιλοσοφία [θαρρεῖς ὁ Καβάφης εὐνοοῦ χίζει τὸν ἀναγνώστη· τί ἄλλο, ἀφού, παρ' ὅτι «ἔτσι σοφὸς πού ἔγινε, μὲ τόση πείρα», κανεὶς δὲν εἶχε τὴν ἀρρενωπότητα (ἐβδομήντα χρόνια, τώρα...) νὰ φωνάζει πὼς δὲν κατάλαβε, «οἱ Ἰθάκες τί σημαίνουν», ν' ἀπαιτήσῃ νὰ τοῦ ἐξηγήσουν (οἱ ἐπαῖοντες) τί συγκεκριμένα σημαίνουν].

β) Διαβλητὰ τὰ «πλοῦτη» (βεβαιούμενα ὅχι μὲ μεταβατικὴ σημασίαν) πού ἔχει στὸ νοῦ τοῦ ὁ Καβάφης, δηλαδὴ ὁ ὀλβος, ἡ εὐπορία, ὁ παρὰς: Στὰ «ἐμπορεῖα τὰ φοινικικά» δὲν μπαίνει χωρὶς μονέδα πεζὴ στὴν τσέπη — ἡ ...πνευματικὴ δὲν γίνεται δεκτὴ...

Συμπέρασμα, ἀπ' ὅσα περὶ καθαφικῆς Ἰθακῆς ἐλέχθησαν, δὲν νομίζω πὼς χρειάζεται — ἀπόσταγμα συμπεράσματος ἦταν ὅλο τὸ κείμενο... Μὰ νά, πάλι, σὰν κάτι νὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμισθεῖ, νὰ τονισθεῖ ἰδιαίτερα, κάτι μοῦ συνθλίβει τὸ στήθος — ὑπάρχει κέντρισις ἐδῶ, ὑπάρχει τρῶσις, ἐναιμον τραῦμα, παρὰ τὸ μέγεθος τῆς εὐθύνῃς θὰ τὸ εἰπῶ ἴδια τώρα:

"Αν ὑπάρξει χρόνος (δὲν τὸ φαντάζομαι, μὰ ἄς εἰποῦμε...), ὁ ἄνθρωπος θὰ καταλάβει ἐγκαίρως ἴσως πὼς ἡ ὅχι πολὺ μακρυνὴ ὀλικὴ καταστροφὴ τῆς Ζωῆς εὐρίσκεται στὴν πνευματικὴ του διαστροφή, τουτέστι στὴν ἐκ πνευματικῆς διαστροφῆς ἀπαιτησί του γιὰ τὸ περισσὸ!6. Τὸ ζήτημα εἶναι, πὼς, ὡς μονάδα, καίτοι ἀδυνατεῖ τὴν παραίτησί του ἀπ' αὐτὸ (περισσὸ), εὐρίσκει... φυσικὸ, ἀπαραίτητο, δίκαιο νὰ τὸ ὑστερεῖ (δόλω ἢ βίῃ!) ἀπ' τοὺς λοιπούς! Καὶ τοῦτο, ὅχι μόνον ἐπειδὴ ἡ παραγωγὴ ὑπολείπεται τῆς ζήτησης (μιᾶς κατὰ γεωμετρικὴ πρόοδο αὐξανομένης ἀνθρωπότητος), τάχα δηλαδὴ πὼς μεριμνᾷ ν' ἀποκλείσει τὴν πιθανότητα τοῦ νὰ στερηθεῖ ὁ Ἰδιος (ὁπότε ἔχει κάτι τὸ θεμιτὸν ὁ ἀγῶνας του), ἀλλὰ καὶ στὴν περίπτωσι βεβαιότητος πὼς ὁ Ἰδιος οὐδέποτε θὰ βρεθεῖ σὲ κατάστασιν ἀνάγκης ἢ στερήσης! Μὰ τί λέω! 'Εδῶ εἶναι πασιδῆλο, εἶναι κραυγαλέα φανερό, πὼς κάθε ἀπόκτημα, κάθε χαρά, πὸν καθ' ὁλονδήποτε τρόπον δίνει τὸ ἀγαθόν... δὲν τὸ στεροῦνται οἱ ἄλλοι — τὸ ἔχουν κι αὐτοί! [Κάτι περισσότερο: ἂν γίνονταν νὰ ὑπάρξει ἀπόλυτὴ ἰσότης, ἂν γίνονταν νὰ εἶναι ἀναγκαστικὰ τελείως ἴσοι οἱ ἄνθρωποι σὲ ὅ, τι ὀρατὸ (καὶ παράλληλα νὰ 'ταν ἀδύνατα κάθε διαφοροποιήσις πρὸς τὴν αὐξήσει, τὸ μείζον, τὸ κρείττον, τὸ πλείστον), τότε ἡ πνευματικὴ διαστροφή θὰ ἔφερε σ' ἀγῶνα διαφοροποίησης πρὸς τὴ μείωσιν (παντὸς ὀρατοῦ), κάποιος θὰ ἔκοβε τὸ αὐτὸ του, κάποιος τὴ μύτη του — ναί, μάλιστα, ἰδοὺ οἱ ἀποδείξεις: α) "Ενας ἀφηγεῖται τὸ πόσον ταλαιπωρήθηκε μὲ τὸ ἀπόστημα πού εἶχε στὴ μύτη του — μιὰ λεκάνη πῦον ἔβγαλε ὅταν ἔσπασε. Κάποιος ἐκ τῶν ἀκούοντων δυσανασχετεῖ, τὸν κόβει βιαστικὰ, δὲν εἶναι καὶ γιὰ πολὺ θαυμασμὸ μιὰ λεκάνη πῦον: Τὸ δικό του ἀπόστημα στὴ μύτη ἔβγαλε δυὸ λεκάνες!... β) Μιὰ ἐφοπλιστίνα παντρεύεται ἕναν... μονόφθαλμο Ρῶσσο, γιὰ νὰ ξεπεράσῃ τὴν ἐξαδέλφη της(;) — πού ὁ γάμος τῆς ἔκανε τόσες... σελίδες στὸν «Monde»... γ) Χαρίστε μιὰ μοτοσυκλέτα... δυὸ χιλιάδες κυβικά σὲ «μηχανόβιο» (αὐτὸ πιά ἔγινε τίτλος τιμῆς...) — χαρίστε τοῦ ὅ, τι μοναδικό, ὅ, τι χάρμα, ὅ, τι θηριῶδες καὶ μαγικὸ σὲ «μηχανή»! Χαρίστε τοῦ ἀκόμα καὶ μιὰν ὄνει-

ρώδη, απέραντη πίστα (νά τρέχει στὸ φανταστικὸ «τέρμα-κοντέρ» τετρακόσια!) ὑπὸ ἓνα ν ὄρο: Νά μὴ τὸν βλέπει κανεὶς, ν' ἀποκλείονται ἐν πάσῃ περιπτώσει οἱ θεαταί! Θὰ τρέξει δέκα λεπτά καὶ μετὰ θὰ σὰς ἐπιστρέψει καὶ μηχανή, καὶ πίστα, καὶ τετρακόσια: Τὴ νὰ τὰ κάνει, ἀφοῦ δὲν θὰ τὰ βλέπουν ὅσοι δὲν τὰ ἔχουν;]. Τί παραφροσύνη! Νὰ αἰσθάνομαι δυστυχῆς, ὅχι ἐπειδὴ μοῦ λείπουν ἀγαθὰ, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν λείπουν στοὺς ἄλλους, ἐπειδὴ τὰ ἔχουν κι οἱ ἄλλοι! Παραφροσύνη; Ἴσως ὅχι καὶ τόσο: Ἀπώτατος στόχος τοῦ ἀνθρώπου (τοῦ ἀτόμου) δὲν εἶναι τὸ ἄλφα ἢ βῆτα ἀγαθό, ἀλλὰ τὸ «πᾶν γιὰ πάντα» — «ὅλος ὁ χρόνος γιὰ ὅλο τὸ χρόνο»! Θαρρῶ δὲν ὑπάρχει κανένα περιθώριο ἀνοχῆς, ἐδῶ: ὁ ἀνθρώπος, τὸ ἄτομο, δὲν ἐπιθυμεῖ τὴν ἐξ ἀφάνισι (καταστροφή, ἀφανισμὸ) τῶν λοιπῶν ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπάρχουν μέσα ἀπ' τὴ δική του ἀνοχήν (μέσα ἀπ' τὴ δική του συναίνεσι, συγκατάβασι, χάριν, εὐνοίαν) ὅσοι, ὅσο καὶ ὅπως αὐτὸς εὐδοκεῖ...

Ἐπίμετρον:

— Καλὰ κι ἅγια ὅλ' αὐτά. Ὅμως ἐγὼ ἀκόμα δὲν κατάλαβα: Γιατὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἔναι «Ἰθάκη ΜΟΥ», ἰδανικὸ ΜΟΥ, ὁ σκοπὸς μου νὰ γίνω διευθυντὴς στὴν ὑπηρεσία μου ἢ ἡ δημιουργία μιᾶς ωραίας οἰκογένειας μετὰ τὴν κοπέλα ποὺ ἀγαπῶ;

— Δὲν μπορεῖ, ἐπειδὴ:

α) Πρὶν ἀπ' οὐδὲν ἄλλο, ὀφείλεις νὰ ὀρίσεις τὴν ἡλικία στὴν ὁποίαν σκοπεύεις νὰ... γεράσεις. Ὅρισε; Πᾶμε πὶδ κάτω...

β) Ὡς ποῦ νὰ γεράσεις, ὀφείλεις νὰ φεύγεις μακριὰ καὶ ἀπ' τὸ διευθυντῆλίκι καὶ ἀπὸ τὴν κοπέλα ποὺ ἀγαπᾷς! Βέβαια, μπορεῖς

Πάντα στὸ νοῦ σου νὰ ἔχεις διευθυντῆλίκι καὶ κοπέλα.

Τὸ φθάσιμον ἐκεῖ εἶν' ὁ προορισμὸς σου.

Ἀλλὰ μὴ βιάζεις τὸ ταξίδι διόλου.

Καλύτερα χρόνια πολλὰ νὰ διαρκέσει...

Νὰ εὐχεσαι νὰ ἔναι μακρὺς ὁ δρόμος

Πολλὰ τὰ καλοκαιρινὰ πρωιὰ νὰ εἶναι

ποῦ μὲ τί εὐχαρίστησι, μὲ τί χαρὰ

θὰ μπαίνει σὲ λιμένας πρωτοειδωμένους

— πανευτυχῆς βέβαια, πλὴν ὅχι Διευθυντῆς, ὅχι μετὰ συμβίας!..

γ) Διευθυντῆλίκι καὶ κοπέλα ποὺ ἀγαπᾷς εἶναι ὅχι σκοποὶ (αὐτοὺς τοὺς ὀρίσαμε ἀκριβῶς πόσοι καὶ ποιοὶ εἶναι) ἀλλὰ μέσα, καὶ μάλιστα εὐτελεῖ: Τὸ πρῶτον (εἶναι μέσον) πρὸς κατάκτησιν τῶν σκοπῶν δόξα (ποῦ κατὰ κανόνα παρερμηνεύεται ἐκ διαστροφῆς — τὴν ἐξαργυρώνουμε μὲ δάνειον ἐπιβλητικότητα, σὲ τελευταίαν ἀνάλυσι μὲ ἐξουσιαστικὸτητα) καὶ ἄνεσις (ἰσχύς, χρήμα, σήμερα) καὶ ἡ δευτέρα (ἡ κοπέλα — εἶναι μέσον) πρὸς κατάκτησιν τοῦ σκοποῦ ἔρωτας. Πού, ἐδῶ, ἡ τέλεια ἀδιαφορία σου γιὰ τὸ σκοπὸν ἀρετῇ τὸν ὑποβαθμίζει σὲ λαγνεῖαν, παναπεῖ σὲ μονοπώλησιν (ἀποκλειστικὴ χρῆσις)...

Ἵπάρχουν κι ἄλλα πολλὰ, μὰ προτιμότερο νὰ παραιτηθεῖς.

— Παραιτοῦμαι, παραιτοῦμαι! Ἐδῶ ἡ Πάρνηθα ἰσορροπεῖ καταπίστομα στὴν Καρμπόλα, καὶ ἄλλα νὰ θέλω, γουρσοῦζη;

Σημειώσεις

1) Στὴν κοινὴν ἡμιμάθεια — ἀρπαχτὴ πληροφόρησιν.

2) Στὴ μέσση ἐπιρρέπεια — διάθεσιν.

3) Ἐν ἐξαιρέσει κάποιες, ἄκρας ἰδιαιτερότητας ἴσως κατηγορίες, ὅλα τὰ ποιήματα ἔχουν φιλοσοφικὰ καταβολὰς (καὶ πιθανῶς ἀξιώσεις: ὁ ποιητὴς «φιλοσοφεῖ» μὲ τὸν τρόπο του — μελετᾷ, καταγράφει καὶ κηρύττει «ἀλήθειες», τοῦ Δελαπαλὶς ἔστω)! Πόσον «ἀφιλοσόφητο», λογουχάριν, μπορεῖ νὰ ναι τὸ δίστιχο:

Ἀσπρη πετροῦλα τοῦ γιालοῦ, ἀσπρη σὰν τὸ χαλάζι

Χαλιέται γύρω ἓνας ντουινιάς καὶ κείνη δὲν τὴ νοιάζει.

(Στρ. Μυριβήλης)

— Βαγγελίστρα μου!... Περισσότερον υποβολιμαία παρ' ἀκριβής, λοιπόν, ἡ πετριὰ περὶ «φιλοσοφικῶν ποιημάτων» τοῦ Καβάφη — ἀν παράλληλα δὲν τονίζεται πῶς «φιλοσοφικά ποιήματα» γράφουν **ὅλοι οἱ ποιηταί**, ἀκόμα καὶ οἱ ἀφελεῖς στιχοπλόκοι, ἀκόμα καὶ οἱ ἄμοιροι παιδεῖας... Θυμόσοφος, πράγματι, ὁ Καβάφης («Περιμένοντας τοὺς βαρβάρους», «Στὰ 200 π.Χ.» καὶ ἄλλα), ὅτε γι' ἀστεῖο πῶς μόνος αὐτὸς τάχα εἶχε τὰ φόντα γιὰ «φιλοσοφική» ποίησι! "Ο, τι μποροῦμε νὰ εἰποῦμε εἶναι, πῶς ἐδῶ στάθηκε καθοριστικὴ ἡ συνωμοτικὴ, ἐκ τῶν ὑστέρων, ἐπιδιώξις τῆς διεθνοῦς τῶν ὁμοφυλοφίλων εἰς κατὰ ξίωσιν τῆς πολιτείας τοῦ Καβάφη (οὐσιαστικὰ τῆς «ἀφροδισίας ἄλλως» — κιναιδεῖας, γενετήσιας διαστροφῆς, κατὰ τὰ λεξικά)! 'Ακριβῶς, πῶς ἐπεδιώχθη ὅχι ἀπλῶς νὰ συγκαλυφθῇ ἡ δικαιολογηθεῖ ἡ καβαφικὴ πολιτεία, μὰ νὰ προβληθεῖ ὡς πρότυπον μὲ τὸ «ἐπιχείρημα» πῶς ἐξ ὁρισμοῦ συνιστᾷ πρότυπον ἡ ζωὴ φιλοσόφου! "Ετσι κι ἄλλως, ἀπ' τῆς στιγμῆς ποὺ θὰ συνομολογοῦσαμε πῶς ὁ Καβάφης (μόνος αὐτὸς) εἶναι ὁ φιλόσοφος ποιητής, θὰ εἶχαμε περιέλθει εἰς ἀμηχανία δεινὴν, ἂν, συνειδητοποιοῦντες τὴν ἀλήθεια γι' αὐτὸν καὶ τὴ ζωὴ του, εὐρισκόμεθα ὑπόχρεοι νὰ τὸν καταγγείλουμε: Πῶς καταγγέλλεται εὐτελής, ἀνανδρὰ φίλαυτος, ἐκφυλὸς, ἀναίσχυντος, ἡττημένος, ἐπιπόλαιος, ἀφιλοσόφητος ἕνας... φιλόσοφος; Τὸ θέμα εἶναι (ἦταν) μὲ τὸ ποῦ θὰ συνειδητοποιῶ τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸν Καβάφη καὶ τὴ ζωὴ του, νὰ βρίσκομαι «παλουκωμένος», ἀμήχανος, ἐναντὶ τῆς «ἀφροδισίας ἄλλως» — σκοπός, πού, ἐξ ἄλλου, ἐπετεύχθη τὰ μάλιστα... "Οτι θὰ χρειάζονταν τιτανικὴ κατάρτισις, προσήλωσις σὲ ἀρχεῖς κι αὐτοπεποιθήσις, γιὰ νὰ κοντράρῃ ὁλόκληρην ἐποχὴν, τὴ δῆθεν γιὰ λόγους... δημοκρατικότητας γενικὴ κατάφασιν πῶς ὁ ὁμοφυλόφιλος «δικαιοῦται νὰ κάνει ὅ, τι θέλει τὸ σῶμα του» (ἐνῶ τὸ φοβερὸν εἶναι πῶς

«κάνει ὅ, τι θέλει» τὸ σῶμα τῶν ἐφήβων ποὺ ἀποπλανεῖ ἡ παρασύρει σὲ βρώμικη, μοιραία καὶ βιοποθόρο συναλλαγὴ)

— ἔτσι κι ἄλλως ἐξασφαλίζοντας γιὰ πάντα τὴν (ἀδικαιολόγητη σ' ὅ, τι μᾶς ἀφορᾷ προσωπικά) ἐχθρότητα τῶν ὁμοφυλοφίλων... Γιὰ νὰ φωνάξουμε, λέγω, πῶς, ἐνῶ ὁ καβαφικὸς λόγος πράγματι εὐθυγραμμίζεται ὅχι σπάνια μὲ τὸ Λόγον, κατὰ κανόνα βεβαιώνεται ἐξοργιστικὰ ἀντίθετος πρὸς τὶς αἰώνιες ἀλήθειες, ξένος πρὸς τὴ φιλοσοφικὴ θεμελίωσιν, αὐθαίρετος! Καὶ μόνον τὰ παραδείγματα ποὺ περιελήφθησαν στὴν τελευταίαν αὐτὴν ἐργασία μου, εἶναι, θαρρῶ, ἐπαρκῶς καὶ τελεσιδικῶς ἀποδεικτικά...

4) (Σοβαρὴ, ἀξιόπιστη, περὶ διαγραμματου...).

5) Ἰδανικὸν Ἴσον ὁ ὕψιστος ἀγαθὸς σκοπός, ἡ ἀκεραιώσις, ἡ ἀρετὴ, ἡ κατὰ λόγον ἐμμονὴ καὶ ἡ σύντονη δρᾶσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς σύμπτωσιν μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὶς διαστάσεις — τὸ νὰ μὴ τοῦ λείπει καὶ περισσεύει τίποτε! Δὲν μπορεῖ νὰ 'ναι «ἰδανικὸν» κανενὸς ἡ βία, ἀποπλάνησις, λοιδῶρησις, διαστροφή σώματος καὶ φρονήματος — τὸ νὰ γίνῃ δυνάστης, κακοποιὸς, χαρτοπαίκτης, δουλῆμπορος, ἀνδραποδιστής, καταστροφέας, σωματέμπορος, μεσολαβητὴς γυναικῶν... Καὶ ποτέ, φυσικά, ὁ πλουτισμός.

6) (Ταπεινὰ φίλαυτην κι ἀναίσχυντα διακηρυγμένη — οἶονεῖ ὀρθὴν, νόμιμη, ὑγιή).

7) Πάθος Ἴσον ἀκατανίκητη ἔξις (ἐπιθυμία, κλίσις, μανία, παρόρμησις, ἐνόρμησις, παραφορά, ψυχικὴ ὑποταγὴ — πάντα πρὸς ἀπόκτησι ἡ πραγμάτων τοῦ ἀρνητικοῦ), ὀργανικὴ καὶ σωματικὴ ἀνωμαλία — ἡ ἐκ διαστροφῆς ὑπονόμευσις τῆς Ζωῆς! Κάτι ποῦ δὲν ἔχουμε συνειδητοποιήσει εἶναι, ὅτι τὰ πάθη προσιδιάζουν κατ' ἀποκλειστικότητα στὸ ὕλικὸ μέρος τῆς συμπενευματικῆς ὑπαρξεως, στὸ σῶμα! Τὸ πνεῦμα δὲν ἔχει πάθη! Ἰπρὸς ἀποφυγὴν σύγχυσις: 'Ὡς πρὸς τὸν ἐγκέφαλο, πού, τελικὸς ἀποδέκτης — μέσῳ τῶν νευρῶνων — τῶν ἐξ ἀφῆς ἐρεθισμῶν-σημάτων, «ἀπολαμβάνει» τὴν διαδικασίαν ἱκανοποιήσεως τῶν παθῶν (τὴν ἐκ διαστροφῆς, δηλαδή, **ἀνατροπὴν ἰσορροπίας** μὲ μόνον σκοπὸν τὴν... ἀποκατάστασίν της!), αὐτὸς εἶναι σῶμα — ὅχι πνεῦμα! "Ετσι, σημειομένου πῶς μόνον τὸ πνεῦμα μπορεῖ νὰ μετράει (τεκμαίρεται) τὴν βλαπτικότητα τῶν παθῶν, καὶ ἐνθυμούμενοι τὴν σαφήνεια τοῦ Καβάφη:

*« Ἀλλ' ὅταν ἔλθῃ ἡ νύκτα μὲ τὴν δική της δύναμι
τοῦ σώματος ποῦ θέλει καὶ ζητεῖ,*

βλέπουμε πολὺ καθαρὰ πόσον «θέλῃσις» καὶ «ζήτησις» ἔρχονται σὲ σύγκρουσι μὲ τὴν ἁρμονίαν τῶν συμπαντικῶν νόμων: ὥς πότε καὶ ὥς πόσον θὰ «θέλει» καὶ θὰ «ζητεῖ»]

8) [Καθὼς δηλαδὴ ἡ μοναδικὴ συγκυρία ἐξωτικοῦ-περιωπῆς στὸ καβαφικὸ ἐκφραστικὸ ὄργανο (μὲ τὸ ποῦ ἐστιάζει στὸ αὐθεντικὸ τοῦ πρώτου τὸ κύρος τῆς δεύτερης — ἡγουν τοῦ στοχαστικοῦ-λόγιου, ἐμβριθοῦς, περινούστατου), σὲ περιπτώσιν κριτικῆς ἀστοχίας ἡ διαστρέβλωσης προάγει τὴν ἀνοησία ἢ διαστροφή-νόθευσιν σὲ ἀληθοφάνειαν, κατὰ συνέπειαν δὲ σὲ παραπλάνησιν-

ἐξαπάτησιν τοῦ ἀναγνώστου).

9) Ὅτι παντὸς εἰς κάλυψιν ἐνστιγματικῶν ἀναγκῶν — παντὸς ἀποκλεισμὸν τοῦ Μείζονος πόνου.

10) Ὅτι παντὸς εἰς κάλυψιν ἐκ διαστροφῆς ἀναγκῶν — αὐτὲς, σὲ τελευταίαν ἀνάλυσιν, ὀδηγοῦν «λογικὰ» στὴν ὑπερβιαστικὴν διεκδίκησιν τοῦ «παντὸς γιὰ πάντα», «ἔλου τοῦ χώρου γιὰ ὅλο το χρόνο»...

11) (Ἡ μικρὴ, ἀπλὴ, ἀπέριτη, «πτωχικὴ», ἀγία Ἰθάκη)

12) Οἱ ἄκριτοι θαυμασταὶ τοῦ ποιήματος θὰ στριμωχθοῦν πολὺ, ἂν τοὺς καλέσουμε νὰ μᾶς εἰποῦν αὐτοὶ ὡς ποίου πράγματος πρότυπον θαυμάζουνε τὴν Ἰθάκην ποὺ ἔχει κατὰ νοῦν ὁ Καβάφης...

13) Ποτὲ σὲ «κακὸ» — ὁ ὅρος προδικάζει αὐτοδηλῶς καθολικότητα, γενικότητα: [Μὲ ἀσφαλὲς πῶς καλὸν εἶναι τὸ καθόλου (ἐν γένει — ὅχι ἀρνητικὰ) ὠφέλιμο καὶ συμφέρον γιὰ τὸ καθόλου εἶδος εἰς τὸν καθόλου χρόνον], ὅχι «καλὸ», «κακὸ» εἶναι ἡ δική μου ἐλευθερία, ἂν προϋποθέτει τὴ δική σου δουλεία, ἡ δική μου χλιδὴ, ἂν συστατικὸ της εἶναι ἡ δική σου ἔνδεια! Καλὸ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἂν ἐξαιρεῖται ἀπ' αὐτὴν ἕνας ἔστω ἄνθρωπος, εἶναι κακὸ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα — ἐρμηνεύεται ἐσφαλμένως! Ὁ ἀναγνώστης ποὺ ἀξίωσε προσοχῆς αὐτὲς τὶς ταπεινὰς σελίδες, τὸ ξέρει καλύτερα ἀπ' τὸν ἐπιγραφόμενο:

Σπουδαῖος, ἀξιόλογος, ἀδιάβλητος, σεβαστός, εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὅταν διαβάσει — ὅχι ὅταν γράφει! Ἀνάμεσα συγγραφεῖ καὶ ἀναγνώστη πάντα στὸν τελευταῖον εὐρίσκεται τὸ ἀνάστημα, ἡ μεγαλωσύνη — ἀκόμα καὶ ὅταν διαβάσει Ἀϊνστάιν!.

14) Αὐτὸ τὸ ταξίδι, τὴν, ἄλλως, Ἰθάκην-ΜΗ ΦΘΑΣΙΜΟ, ὁ ἀναγνώστης θὰ τὸ ἰδεῖ ὀρθῶς, ἂν στὶς ἀπώτατες προεκτάσεις του ἀναγνωρίσει τὴν Ὀλικὴν Καταστροφὴν τῆς Ζωῆς! Ὅτι, ἐκ τῶν πραγμάτων σ' αὐτὴν ἀκριβῶς ὀδηγεῖ ἡ θέσις οἰουδήποτε σκοποῦ ἐκ τῶν γνωστῶν μας τεσσάρων-πρώτων (συνεπῶς καὶ τοῦ σκοποῦ «ἔρωτας»), ἂν δὲν νοεῖται ἐν συζεύξει μὲ τὸ σκοπὸν «ἀρετὴ»! [Αὐτονόητον, πῶς χωρὶς τὴν ἀρετὴν ὁ ἔρωτας φέρει στὴ διαδοχὴν: λαγνεία, ἀσέλγεια, ἀκολασία, ὀργιαστικὴ ἔξαρσις, μανία, ἐκλυσίς, διαστροφή, ἐκμαύλισις, παραπλάνησις, ἀποπλάνησις, ἀτίμωσις, βιασμός, διαφθορά, ἐκφάυλισις, ἐκχυδαΐσις, ἐξαχρείωσις, βία, (καθολικὴ) ἐκφύλισις, ἐκπτώσις]. Σημειώνοντας ὅτι στὴν Ὀλικὴν Καταστροφὴν τῆς Ζωῆς θὰ ὀδηγοῦσε ἐπίσης καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τυχόν θέσης τοῦ σκοποῦ [κατανοεῖται εὐκόλως ἰδιαίτερα στὴν περίπτωσιν τοῦ σκοποῦ «ἔρωτας», τουτέστι τῆς φυσικῆς ἀκαταπολέμητης ἀφροδισίας], ὑπογραμμίζω πῶς ἡ εὐθύνη (ἀνεπάρκεια-ἀπιστία) τοῦ Καβάφη ἔχει τὴν αἰτία της ὅχι στὴν «ἀφροδισία τοῦ ἄλλως», ἀλλὰ στὴν δόλια συγκάλυψιν τῶν ἀρνητικῶν της στοιχείων!

15) Οἱ ἀναγνώσται τοῦ Δαυλοῦ γνωρίζουν, πῶς ἡ ἀντίληψις περὶ εὐθύνης ὑποχρέωσε τὸν γράφοντα νὰ ὀρίσει καὶ ὀνομάσει «αὐτὰ τὰ πράγματα» (γεγονὸς ποὺ ἐκθέτει...) ἀπροσχημάτιστα: ὑγεία, δόξα, ἄνεσις, ἔρωτα, ἀρετὴ — δὲν ὑπάρχουν ἄλλα, δὲν ὑπάρχει στόχος πέραν αὐτῶν. Ποῦ θὰ εἰπεῖ πῶς οἱ στόχοι τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ΠΑΝΤΑ Οἱ ΙΔΙΟΙ κατ' εἶδος καὶ ἔντασιν — τόσο στὰ νιάτα του όσο καὶ στὰ γηρατιά του, ἐν ἀρετῇ ἢ ὅχι!

16) Αὐτονόητο πῶς «περισσὸν» εἶναι οἱ τέσσαροι (4) πρώτοι σκοποὶ (ὑγεία, δόξα, ἄνεσις, ἔρωτας), ἐφ' ὅσον δὲν σκοπεύονται ὁμολύγοι τῆς ἀρετῆς! [Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσιν τὸ αἶτημα βεβαιώνεται πρὸς κάλυψιν ἀναγκῶν πέραν τῶν ἐνστιγματικῶν, ἥτοι ἀναγκῶν ἐκ διαστροφῆς: τὰ αἰτήματα γιὰ ὑγεία, δόξαν, ἄνεσιν καὶ ἔρωτα θὰ γίνοντο αἰτήματα γιὰ ἀθανασία, ἐξουσιαστικότητα (δεσποτεία, αὐταρχίαν), ὅλο τὸ χωρὶς γιὰ ὅλο τὸ χρόνο, ἀτέλειωτη κι ἀτέλειωτα ἔντονη ἀφροδισιακὴ ἡδονή!].

Τὰ πουλιά κ' οἱ σκίουροι τῆς Οὐάσιγκτων

Ἀγαπῶ τὴν Ἑλλάδα μου, τὸν τόπο μου, ποὺ εἶναι ὁ πιὸ δοξασμένος ἀνὰ τοὺς αἰῶνες. Ὅταν φεύγω γιὰ μιὰ πόλη Εὐρωπαϊκὴ ἢ Ἀμερικάνικη, ἡ λαχτάρα μου εἶναι νὰ γυρίσω, νὰ βρεθῶ πάλι στὶς συνήθειές μου, στὸν περίγυρό μου, κ' εἶναι ἀπερίγραφο τὸ φτέρωμα τῆς ψυχῆς μου, ὅταν ἀγγέλλει ἡ φωνὴ μέσα στὸ τεράστιο «μπόινγκ», ὅτι βρισκόμαστε πάνω ἀπ' τὸν Σαρωνικὸ (ἀφοῦ πρῶτα ἀναγγέλλθηκε ἡ Κέρκυρα) καὶ ἡ δὴ φτάνουμε στὴν Ἀθήνα». «Κλεινὸν Ἄστυ». Πρέπει νὰ ξαναγίνει, γιατί δὲ φτάνει νὰ βασιζόμαστε μονάχα σ' ἄρχαία μας! Ἀλλὰ γιὰ κεῖνο ποὺ θέλω νὰ γράψω τώρα, εἶναι γιὰ τὸ ταξίδι μου στὴν Οὐάσιγκτων, γιὰ τὴ δέμηνη ἐκεῖ διαμονή μου.

Οὐάσιγκτων. Οὐάσιγκτων D.C. Κάθομαι ἐδῶ, στὸ φάμιλυ ρούμ, πλαίϊ στὸ μεγάλο παράθυρο μὲ τὰ διπλὰ χοντρά τζάμια καὶ κυττάζω ἔξω, τὸ τοπίο τοῦ κήπου κάτω ἀπ' τὸ χιόνι, ἀπάτητο, παρθένο. Κυττάζω τὰ πουλάκια πάνω στὰ δέντρα, ποὺ κάθε τόσο κατεβαίνουν καὶ σκαλίζουν τὸ χιόνι γιὰ τροφή. Αὐτὰ τὰ πουλάκια ἔχουν μιὰ χρωματικὴ ποικιλία ἀφάνταστη. Σ' ὅλα τὰ χρώματα καὶ τὰ μεγέθη! Τὸ πιὸ ὠραῖο ἀπ' τὰ πουλιά εἶναι ὁ καρδινάλιος, ἐνὰ κατακόκκινο πουλί μὲ μιὰ μικρὴ μαύρη προστέλλα μόνο στὸ λαιμό, κοντὰ στὸ κόκκινο ράμφος του. Κ' ἡ γυναίκα του ἀπὸ κοντὰ! Λιγότερο φανταχτερή, μὲ λιγώτερο κόκκινο καὶ μ' ἓνα λοφιάκι στὸ κεφάλι...

Τὰ πουλάκια δὲν τὸ φοβοῦνται τὸ χιόνι... Ἀντίθετα, τὰ σκιουράκια, τρίτη μέρα σήμερα μὲ χιόνι, χαθήκανε! Δὲν κατεβήκανε ἀπ' τὴν κορφή τῶν ψηλῶν δέντρων, κάτω στὸ ἔδαφος... Ὦ ἀνὰ κρυμμένα στὶς φωλῆς τους, ὥσπου νὰ περάσει ἡ καταιγίδα τοῦ χιονιοῦ. Στὸν κῆπο ἔχουνε κρεμάσει σ' ἓνα μέρος μιὰ στήλη κυλινδρική μὲ τρύπες ἐδῶ κι' ἐκεῖ, ποὺ μοιάζει σὲ κορμὸ δέντρου. Ὦ ἀνὰ περίπου δυὸ ποδιῶν τὸ μήκος της. Στὸ τέλος της, ἀπὸ κάτω, ὑπάρχει ἓνα πιάτο. Μέσα σ' αὐτὸν τὸν ὑποθετικὸ κορμὸ ρίχνουνε σπόρους οἱ ἄνθρωποι τοῦ σπιτιοῦ τώρα τὸ χειμῶνα, ποὺ πουλιοῦνται εἰ-

δικὰ γιὰ τὰ πουλιά τ' οὐρανοῦ... Αὐτὴ ἡ στήλη εἶναι ἀπὸ πλαστικὸ καὶ γίνεται μεγάλη μάχη μὲ τὰ πουλιά, καθὼς ἀκουμπᾶνε γύρω στὸ πιάτο καὶ σπρώχνονται, γιὰ νὰ κερδίσει τὸ καθένα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του τὴν ἐπίδοξη θέση μπροστὰ στὴν τρύπα, ὅπου θὰ βυθίσει τὸ ράμφος του καὶ θὰ φάει σπόρους, ποὺ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς χύνονται στὸ πιάτο καὶ πάνω στὸ χιόνι, καθὼς ἡ στήλη ταλαντεύεται ἀπ' τὴ ζωηρὴ κίνηση...

Οἱ σκίουροι κατεβαίνουνε κι' αὐτοὶ καὶ καταφέρνουνε, ἀφοῦ δὲν ἔχουνε τοῦ πουλιοῦ τὴν ἐλαφράδα γιὰ νὰ πατήσουνε στὸ πιάτο, νὰ σπρώξουνε μὲ τὴν οὐρίτσα τους ἀπὸ μακριὰ τοῦτο τὸν ψεύτικο κορμὸ δέντρου μὲ τὶς τρύπες καὶ μὲ τοὺς σπόρους ἐντός, γιὰ νὰ χυθοῦνε στὸ χιονισμένο ἔδαφος καὶ νὰ τρέξουνε κάτω νὰ τοὺς φᾶνε. Δὲ νομίζω πὼς ὑπάρχει πιὸ σβέλτο καὶ ταχὺ ζῶακι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς σκίουρους. Τοὺς χάνεις ἀπ' τὰ μάτια σου στὸ μισὸ τοῦ δευτερόλεπτου, μ' ὅλο ποὺ τὰ παρακολουθεῖς. Ἐχουν κιόλας ἀνέβει πάλι στὴν κορφή τοῦ πανύψηλου δέντρου. Ὁ βηματισμός τους εἶναι πηδηχτὸς κ' ἡ φουντωτὴ οὐρίτσα σὲ διαρκὴ κίνηση. Ἡ μούριτσα τους εἶναι σὰν ἐνὸς μεγάλου ποντικοῦ καὶ τὸ χρῶμα τους καφετὶ ἀνοιχτό. Κατεβαίνουνε σὰν ἀστραπὴ καὶ σὰν ἀστραπὴ πάλι ἀνεβαίνουνε στὰ δέντρα, ποὺ τώρα τὸ χειμῶνα - Γενάρης, 15 εἶναι ξεγυμνωμένα ἀπ' τὰ φύλλα τους, μὰ τὸ ἴδιο ὁμορφα μὲ τὰ πυκνὰ κλαδιά τους, ποὺ ὑψώνονται πρὸς τὸν οὐρανὸν σὰν δέηση, θάλεγε, γιὰ τὸν γρήγορο ἐρχομὸ τῆς ἀνοιξῆς, ποὺ τὴν ἔχω γνωρίσει σ' ἄλλο ταξίδι μου καὶ ποὺ εἶναι ὄργιο πράσινου.

Ἐδῶ, στὸν κῆπο μας, εἶναι ἓνα δεντράκι γεμᾶτο κιόλας μπουμπουκία ἀπ' τὸν Δεκέμβρη. «Πῶς αὐτό»; ρωτάω. «Ἔτσι, βιάζεται αὐτό...», μοὺ ἀπαντᾶνε. «Μόλις γίνεται καλοκαιρία κ' ἡ θερμοκρασία ἀνεβαίνει ἀπ' τὸν μηδέν κ' οἱ μέρες ζεσταίνονται κάπως, αὐτὸ μπουμπουκιάζει...». Κι' ἔτσι, βιαστικὸ κι' ἔτοιμο, προσμένει τὴν ἀνοιξή, ποὺ θὰ μεγαλώσει πιά μὲ σιγουριά

τὰ μπουμπούκια του καὶ θ' ἀνταποδώσει, πρῶτο αὐτό, τὸν χαιρετισμὸ τῆς ἀνοιξῆς.

Οἱ σκίουροι μὲ τὰ πουλιά ζοῦνε ἀδελφωμένα, μ' ὅλο πού ὑπάρχει μιὰ ἐπιφύλαξη. Γιατὶ σὲ κείνον τὸν ψεύτικο — ἀπομίμηση — κορμὸ δέντρου μὲ τοὺς σπόρους, σὰν φανῇ τὸ σκιουράκι νὰ πλησιάζει κι' αὐτὸ γιὰ φαῖ, βαλμένο ἐκεῖ ἀπὸ ἕναν... γῆινο πατέρα, τὰ πουλάκια παραχωροῦνε τὴ θέση τους στὴ στιγμή.... "Ἀλλωστε ὑπάρχει πάντα κάπου ἄλλου τροφή, ὅπως στὶς καταπράσινες νέες νησίδες στὴν γκαζὸν καὶ σὲ κείνα τὰ πυκνὰ κλαδιά, πού ὅλο καὶ κάτι ὑπάρχει, μέσα σ' αὐτὸν τὸν παράδεισὸ τους, ὥστε πάντα νάχουνε τὴν κοιλίτσα τους γεμάτη...

Κι' ἀλήθεια, πρόσεξα πὼς ὅλα τὰ πουλιά ἐδῶ, ἀπὸ τὸ μικρότερο σπουργιτάκι ὡς τὸν φανταχτερὸ καρδινάλιο καὶ τὰ κατάμαυρα μεγαλύτερα πουλιά, ἔχουνε μιὰ ὁλοστροφὴ γυλὴ κοιλίτσα.. Κι' ὅλα ἔχουνε μιὰ κατάμαυρη σπαθωτὴ οὐρά κι' ἕνα κορμάκι μὲ τρία καὶ τέσσερα χρώματα πάνω του. Μοιάζουν σὰν παραδείσια...

Νάτο πάλι! "Ἐνα σκιουράκι, μὲ τὰ πανέξυπνα μάτια του, τρεχάλα κατεβαίνει ἀπ' τὰ ψηλά. Στέκεται στὴ μέση τοῦ κορμοῦ τοῦ δέντρου κι ἀφουγκράζεται μὲ πλήρη συγκέντρωση κι' ἐπισκόπηση τῶν γύρω. Καὶ μόνο σὰν πεισθεῖ γιὰ τὴν ἀπόλυτη σιωπὴ τοῦ ὅποιου θόρυβου — κυρίως τῆς παρουσίας ἀνθρώπου —, κατεβαίνει στὸ ἔδαφος κι' ἀρχίζει νὰ σκαλίζει δῶ κι' ἐκεῖ, πάντα πηδηχτὰ καὶ σ' ἔνταση δρασης κι' ἀκοῆς τῶν γύρω... Κρατᾷ καὶ τὴν ἀναπνοή μου, πού λέει, στέκω ἀκίνητη, στήλη ἄλατος, καθὼς ξέρω πὰς σὲ τί εἶδους κατα-

πληκτικὴ ἐγρήγορη βρίσκονται αὐτὲς οἱ δύο τοὺς αἰσθήσεις, ἀδιάκοπα στρατευμένες γιὰ τὸν θρίαμβο τῆς αὐτοσυντήρησης!

Βέβαια, ἡ Οὐάσιγκτων δὲν εἶναι μόνο τὰ πουλάκια μὲ τὰ τόσα χρώματα, τὰ χαριτωμένα σκιουράκια καὶ τὰ πυκνὰ πανύψηλα δέντρα. Εἶναι κυρίως ἡ μεγαλωσύνη της, ἡ χωρὶς ταῖρι τεχνολογία της, ὁ θαυμαστὸς πλοῦτος τῆς τροφῆς κι' ὁ πιδ φτηνὸς μαζί... Εἶναι οἱ πινακοθηκὲς, τὰ μουσεῖα, τὰ μεγάλα μνημεῖα τῶν μεγάλων προέδρων, τοῦ Λίνκολν, τοῦ Οὐάσιγκτων, τοῦ Τζέφερσον...

Εἶναι ἀκόμα τόσα, τόσα πολλὰ καὶ μεγάλα, σὰν τὸν ποταμὸ Ποτόμακ, ἐθνικὴ δόξα καὶ δύναμη, μὰ νά, πού πάντα ἐγὼ ἔλκομαι ἀπ' τὰ μικρὰ καὶ τὰ ταπεινὰ καὶ θέλω νὰ μιλήσω μονάχα γιὰ τὰ πουλιά της καὶ τοὺς σκίουρους, γι' αὐτὰ πού δὲ γίνεται νὰ πιάσεις ποτέ σου κανένα στὰ χέρια... Μόνο στέκεσαι καὶ τὰ κυττάξεις καὶ σκέφτεσαι. «Καταμάθετε τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. Οὐδὲ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει...».

"Ἐνα δάσος ἀπὸ δέντρα ἀνάμεσα καὶ στὰ πιδ κεντρικὰ σημεῖα τῆς πολιτείας. Κι αὐτοὶ οἱ κλώνοι, πού τοὺς λείπει τώρα ἡ φυλλωσιά τους, μὰ πού ἔχουν ὅλη τὴν πυκνότητα τοῦ καλοκαιριοῦ, ἀφοῦ δὲν κλαδεύονται, ἔχουν τόσην ὁμορφιὰ μ' αὐτὴ τὴ ροὴ ὀπτικὴ ἀπάτη, ὅταν ἀπὸ μακριὰ τὸ θεᾶσαι, ὥστε νὰ τᾷθελες πάντα ἔτσι, πάντα μ' αὐτὴ τὴ γυμνότητα πού κερδίζει, ἀντὶ νὰ χάνει!..

"Ἄς μὴ προχωρήσω, ἡ φύση ἐδῶ εἶν' ἕνα πολύχρωμο ὄργιο κ' οἱ σκίουροι μὲ τὰ πουλιά συνδαιτυμόνες της.

KARL JASPERS

Ἡ πνευματικὴ κατάσταση τοῦ καιροῦ μας

(Δέκατη τρίτη συνέχεια)

Μέθοδοι καὶ σφαῖρα ἐπιρροῆς τῆς πολιτικῆς δραστηριότητος

Ἡ μέθοδος τῆς πολιτικῆς δραστηριότητος ποὺ προηγεῖται ἀπὸ τὴν ἀμεση χρῆση τῆς δυνάμεως συνίσταται στὴν ἐκπαίδευση τῆς θέλησης, κατὰ τρόπον ποὺ νὰ συνενώνει τὶς μάζες. Στὶς κατασκευὲς ὅμως τῶν μαζῶν κάθε τι ποὺ προέχει, θὰ κερδίζει ἰδιότυπη ἀδυναμία κατανόησης. Χάρη στὴν ἔνταση μεταξύ ἡγετῶν καὶ μαζῶν ὑπάρχει μιὰ τάση γιὰ κάθε πλευρά νὰ ἐπιφέρει τὴν παράλυση τῆς ἄλλης, τὴν στιγμὴ ἀκριβῶς ποὺ ἡ κάθε μιὰ εἶναι ἔτοιμη νὰ δράσει ἀποτελεσματικά.

Τὸ οὐσιώδες πρόβλημα τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τοῦ καιροῦ εἶναι, ἂν οἱ μάζες τοῦ ἀνθρώπινου γένους μποροῦν νὰ ἐκδημοκρατισθοῦν, ἂν ἡ μέση ἀνθρώπινη φύση εἶναι σὲ θέση νὰ διευκολύνει τὸν καθένα νὰ δεχθεῖ τὴν μερίδα τῆς εὐθύνης του σὰν πολίτης, ἐξ Ἰσου ἐνήμερος μὲ τοὺς ἄλλους γι' αὐτὸ ποὺ πράττει, καὶ ἔτοιμος σὰν τμήμα τῆς καθημερινῆς ζωῆς του, νὰ πάρει τὴ μερίδα του στὴν ἀπόφαση ἐπὶ θεμελιωδῶν πολιτικῶν θεμάτων. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι σήμερα ἡ τεράστια πλειονότητα τῶν ἐκλογέων δὲν ἀναφέρουν τοὺς ψήφους τοὺς σὰν τὸ ἀποτέλεσμα πεποιθήσεως βασιζόμενης στὴν ὑγιᾶ γνώση, ἀλλὰ ἐπηρεάζονται ἀπὸ φαντασιώσεις, ἀνεπαλήθευτες καὶ ἀνεπικρινεῖς ὑποσχέσεις, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν ἐξαρτᾶται, σὲ εὐεῖα ἑκταση, ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὑπάρχουν τέτοιες πολυάριθμες ἀποχές, ὅτι οἱ κυμαινόμενες μειονότητες, οἱ γραφειοκρατίες ἢ ἄτομα ποὺ ἡ τύχη τοὺς ἔχει ὀδηγήσει σὲ ἐλέγχουσα θέση, ἄρχουν στὴν πραγματικότητα. Οἱ μάζες μποροῦν μόνο ν' ἀποφασίσουν τὸ κάθε τι μὲ τὴν πλειοψηφία. Τὸ μόνο βῆμα γιὰ τὴν κυριαρχία θὰ ἐμφανίζετο νὰ ὀδηγεῖ, μέσω τοῦ ἀγῶνα, στὴν διασφάλιση μιᾶς πλειοψηφίας στὶς κάλπες μὲ τὴν προπαγάνδα, τὴν ὑποβολή, τὴν ἐξαπάτηση καὶ τὴν ὑποστήριξη ἰδιωτικῶν συμφερόντων.

Ἕνας γνήσιος ἡγήτορας, αὐτὸς ποὺ μπορεῖ νὰ κατευθύνει, ἐπειδὴ ἡ ζωὴ του εἶχε συνέχεια καὶ ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ συγκροτήσει ἀξιόπιστες ἀποφάσεις, μόνο ὅταν οἱ περιστάσεις εἶναι εὐνοϊκὲς ἔχει πιθανότητα ἡγεσίας. Τὰ φλέγοντα ἐρωτήματα εἶναι: Τί κάνει ἕναν ἡγήτορα ἀρεστὸν στὶς μάζες; Ποιὰ ἐνστικτα διεγείρονται καὶ μὲ ποιὰ εἶδη ἐπικοινωνίας ὑπάρχει ἐπαφή; Ποιοὺ εἶδους χαρακτηριστὲς ἀποκλείονται; Ἐκεῖνος ποὺ ἡ πολιτικὴ του θέληση προσλαμβάνει μιὰν ἰδιαίτερη τάση, πρέπει νὰ κάνει τὶς μάζες νὰ θέλουν αὐτὸ ποὺ θέλει ὁ ἴδιος;

Οἱ μάζες αὐτὲς ἐνδέχεται νὰ συγκροτοῦν μειονότητα. Οἱ ἡγήτορες ὅμως ποὺ ἀπολαμβάνουν τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν μαζῶν σὲ ἑκταση, ποὺ νὰ τοὺς διευκολύνει νὰ ἀναλάβουν ἀνεξάρτητη δράση, σπάνια ἀπαντῶνται σήμερα. Οἱ ἡγήτορες τῆς ἐποχῆς μας μποροῦν καὶ θεωροῦνται μὲ δυσπιστία, ἔτσι ὥστε νὰ μποροῦν νὰ δράσουν μόνο, ὑποκείμενοι σὲ ἑλεγχὸ καὶ σὲ ἐπιφύλαξη, ἢ σὰν φορεῖς τῆς μεταβατικῆς θέλησης τῶν μαζῶν, ἔστω κι ἂν παύουν νὰ εἶναι ἡγήτορες. Ὅταν μεταβάλλεται ἡ βούληση αὐτὴ ἢ καθὼς ὁ ἀληθινὸς χαρακτήρας τοὺς δὲν ἔχει ἀναγνωρισθεῖ γιὰ κάποιο καιρὸ, δὲν εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπὸ ἐπιτυχεῖς δημαγωγοί, ἱκανοὶ νὰ μεθοῦν τὶς μάζες, ἢ ἡγήτορες μιᾶς μειονότητος ποὺ ἔχουν ἐνωμένα συμφέροντα καὶ ἐπιτυχάνουν νὰ κερδίσουν τὸν ἑλεγχὸ τῆς ἐξουσίας, ὅπου ὅλοι οἱ ἄλλοι, πέρα ἀπὸ τὴν μειονότητα αὐτή, ὑποδουλώνονται, εἴτε τὸ θέλουν εἴτε ὄχι.

Ὅταν ἡ ἡγεσία εἶναι τέτοιου εἶδους, καὶ σὲ μιὰ περίοδο ποὺ ἡ μαζικὴ τάξη ἔχει καταστῆ ἀπόλυτη, καὶ ὅταν κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν τεχνικὴ καὶ τὴν οἰκονομία, ἡ πολιτεία μετακινεῖται στὸν ἑλεγχὸ τάσεων ποὺ ἀντιπροσωπεύονται καὶ ἐκμηδενίζουν τὴν οὐσιώδη ἰδέα τῆς. Σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις, κατὰ συνέπεια, ἡ πολιτεία σὰν μιὰ ἐπιχείρηση ποὺ εἶναι ἀπόλυτα χαώδης στὸ μέτρο ποὺ ἀφορᾷ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς, γίνεται μιὰ ἀπλὴ ἐνοποίηση τῆς λογικῆς ζωικῆς τάξης τῶν μαζῶν, ὥστε μὲ τὴν ἑλλειψη τῆς δυνάμεως τῆς αὐτῆς δὲν

μπορεῖ νὰ υπάρξει τίποτε στὸν κόσμον. Τότε, καθὼς ἡ αἴσθησις τῆς πολιτείας ἔχει ὑποπέσει σὲ παρακμή, οἱ πραγματικότητες τῆς κρατικῆς ἰσχύος ἀναδέχονται τὴν μορφή ἀποφάσεων τύχης καὶ ἀσκοπῶν μεταβολῶν στὴν χρῆσις τῆς δυνάμεως. Σὲ ἄλλες περιστάσεις, σὰν ἀντίδρασις πρὸς τὴν παρακμή τῆς, ἡ πολιτειακὴ θέλησις γίνεται μιὰ δικτατορικὴ ἀνακαθίερωσις τῆς ἐνότητος τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ὑπακοῆς, ποὺ σὰν ἀποτέλεσμά της (ἡ αἴσθησις τῆς πολιτείας ἔχει γίνει φανατικὴ στὴν ἐντασί της) θὰ εἶναι ἡ ἀπώλεια τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας καὶ δὲν θὰ παραμείνῃ τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ δύναμις τῆς ὥμης κτηνωδίας. Σὰν ἀποτέλεσμα ὁποιουδήποτε ἀπὸ τοὺς μετασχηματισμοὺς αὐτοὺς, θὰ εἶναι ἡ ἡγεσία νὰ γίνῃ ἡ ἐνσωμάτωσις τῆς δυνάμεως ἐστερημένης τῆς δικαίωσης ἐνὸς ὄντος ποὺ ἐκτείνεται στὸ ἐπίπεδον τῆς ἀληθοῦς ἀνθρωπότητος.

Ἔτσι, ἡ πολιτικὴ μοῖρα ὧν θὰ ἐφαίνετο ὅτι ἐστερεῖτο μοίρας, ἐπειδὴ ἡ μοῖρα ἐμφανίζεται μόνον ὅταν ἡ ἐαυτότητα συλλαμβάνῃ τὴν ζωὴν, κυριεύῃ τὴν ζωὴν μὲ τὴν δράσιν της, πραγματοποιεῖ καὶ ἀποτολμᾷ. Ἡ σφαῖρα ἐπιρροῆς τῆς πολιτικῆς δραστηριότητος ἐμφανίζεται σήμερον σὰν τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὴν σφαῖρα ὅπου ἀποφασίζεται ἡ φύσις τῆς ἀνθρωπότητος ἱστορικά. Ἡ πνευματικὴ ὁμῶς αὕτη κατάσταση ἀντιμετωπίζει κάθε δυνατὴ ἐαυτότητα, μὲ τὸ αἶτημα νὰ φθάσῃ σὲ μιὰ γνώσιν ἐκείνου ποὺ εἶναι δυνατόν νὰ πράξῃ, μὲ βάση τὴν γνώσιν ἐκείνου ποὺ πράγματι συμβαίνει.

Ἡ σφαῖρα ἐπιρροῆς στὴν συγκεκριμένη δραστηριότητα δὲν εἶναι πιά μιὰ σφαῖρα εὐθείας ἀπλότητος, ὅπως κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ ἀγῶνα μεταξὺ τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Ἕνας ἀπειρα περίπλοκος κόσμος, ποὺ μόνον ἓνα τμήμα του γίνεται κατανοητὸ ἐν μέρει στὸ ἄτομον ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἐμπειρίας καὶ ἐρευνας, καὶ ἓνας κόσμος μὲ πελώρια μέτωπα πολέμου, ποὺ οἱ μαχόμενοι δὲν ἔχουν πλήρως συνειδητοποιήσει, εἶναι ἓνας κόσμος ὅπου ἐλλεῖπει ἐμπειρὴς γνώσεως, ἡ δράσις δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἀδέξια καὶ ὄχι ἀποτελεσματικὴ. Τίποτα ἄλλο δὲν μπορεῖ νὰ κάνει τὴν πράξιν σκοπίμη καὶ ἀποτελεσματικὴ ἀπὸ τὴν πλήρη διαύγεια σχετικὰ μὲ μιὰ κατάσταση ποὺ ἄτυπα μεταβάλλεται καὶ ἀναγεννᾶται κάτω ἀπὸ τὴν πίεσιν τῆς δράσεως.

Συμπερασματικά, ὅταν κανεὶς δὲν μπορεῖ πιά νὰ συνεχίσῃ νὰ δρᾷ γιὰ μιὰ ἐκτεταμένη περίοδο, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ὁ παντοδύναμος ἡγήτορας, ὅταν συνάγῃ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀπὸ τὴν θέλησιν μιᾶς προσωρινῆς πλειονότητος καὶ τὴν χάνῃ ὅταν ἡ πλειονότης ἐξαφανίζεται, κατευθύνῃ ἀναγκαστικὰ τὴν πορείαν τοῦ στηρίζοντος τὸ ἀποτέλεσμα τῶν πράξεων του στὴν εὐνοία τῶν ψηφοφόρων, ὄντας ὑπεύθυνος ὄχι στὸν Θεὸν τοῦ, ἀλλὰ στὴν ἀναισθητείας μάζας. Πρέπει νὰ ὑπολογίζει σὲ ἄλλους ἀνθρώπους ἰσχύος ποὺ βρίσκονται σὲ παρόμοια κατάσταση. Ἡ σφαῖρα ἐπιρροῆς τῆς πολιτικῆς δράσεως, κατὰ συνέπειαν, εἶναι ἐκδηλη στὴς μεθόδους δράσεως καὶ μόνον ἀόριστα ὁριοθετεῖται.

Ἡ διάσκεψις εἰρήνης στὴς Βερσαλλίες ἦταν συμπτωματικὴ μιᾶς γενικῆς κατάστασης τοῦ κόσμου. Χάρη σ' ἓνα χωρὶς προηγούμενον μηχανισμό ἐπικοινωνιῶν, μεταφορᾶς καὶ μετάδοσης νέων, ὁ κόσμος στὸ σύνολόν του, μὲ ἐξαίρεσιν τὴν Γερμανίαν, ἦταν παρὼν στὴν σύνοδον αὕτη. Οἱ δυνάμεις τῆς δημόσιας γνώμης ἔδωσαν ὥθησιν σὲ ταραχώδεις προστριβές, ὅπου ἡ τύχη ὑποκαθιστοῦσε τὴν δεξιότητα τῶν διαπραγματευσέων, ἐνῶ ἡ κόπωση στὴς ἀτέλειωτες συνόδους ὁδηγοῦσε στὴν ἀποδοχὴ ἀποτελεσμάτων ποὺ ἀπείχαν ἀπὸ αὐτὸ ποὺ θέλησαν ὁρισμένα ἀπὸ τὰ ἡγετικά πνεύματα. Τὰ ἀποτελέσματα γίνονται δεκτὰ ἀπὸ τότε, ἀλλὰ ὑπῆρχε γι' αὐτὸ κίνδυνος πλήρους διάστασης. Ὁ Πρόεδρος Οὐίλσον ἐπεθύμησε τὴν δημιουργίαν μιᾶς νέας παγκόσμιας τάξεως καὶ ὑπέστη ἀποφασιστικὴν ἡττάν, ἐπειδὴ, καθὼς ἦταν ἀνίκανος νὰ ἐξασκήσῃ πολιτικὴν ἐπιρροήν, προσπάθησε νὰ μείνῃ σταθερὸς σὲ ἀφηρημένες ἀρχάς, προκαλώντας μιὰν κατάσταση πραγμάτων ποὺ πῆρε τὴν χαϊδευτικὴν προσωνυμίαν «*ιδιότυπη ποσότης ἰδεαλισμοῦ*».

2. Παιδεία

Ἡ σπουδαιότητα τῆς παιδείας. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον αὐτὸ ποὺ εἶναι ἀπλῶς δυ-

νάμει τῆς βιολογικῆς κληρονομικότητος, ἀλλὰ ἀκόμη, κάτι πολύ περισσότερο, αὐτὸ ποὺ τὸν κάνει ἡ παράδοσις. Ἡ παιδεία εἶναι μιὰ ἐργασία ποὺ ἀνακεφαλαιώνεται σὲ κάθε ἄτομο. Μὲ τὴν λειτουργίαν τοῦ πραγματικοῦ ἱστορικοῦ κόσμου, ὅπου ἀναπτύσσεται τὸ ἄτομο, σὲ συνδυασμὸν μὲ τὴν παιδείαν σκοπιμότητος, ὅπου ὑποβάλλεται ἀπὸ τοὺς γονεῖς καὶ τὸ σχολεῖο, καὶ σὲ συνδυασμὸν ἀκόμη μὲ τοὺς ποικίλους θεσμοὺς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, καὶ τελικὰ, σὰν τὸ συσσωρευτικὸν ἀποτέλεσμα ὅλων ἐκείνων ποὺ ἀκούει καὶ βιωματοποιεῖ, ἀποκτᾷ αὐτὸ ποὺ ἐπεξεργαζόμενο ἀπὸ τὴν δραστηριότητα τοῦ ἴδιου σὰν ὄντος, εἶναι γνωστὸν σὰν ὁ πολιτισμὸς του, καθιστάμενος γι' αὐτόν, γιὰ νὰ ποῦμε ἔτσι, ἡ δευτέρα φύσις του.

Ὁ πολιτισμὸς φέρει τὸν ἄνθρωπον μὲ τὴν ἀτομικὴν του ὑπαρξὴν στὴν συνειδητοποίηση τοῦ συνόλου. Ἀντὶ νὰ παραμένει σταθερὸς σὲ μιὰν ἰδιαίτην θέσιν, ἐξέρχεται στὸν κόσμον, ὥστε, κι ἂν ἡ ζωὴ του εἶναι περιορισμένη στὶς στενὰς περιστάσεις, νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμψυχώνεται ἀπὸ τὴν ἐπαφὴν του μὲ ὅλες τὰς ἀνθρώπινες ζωάς. Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀποφασιστικότερος σὲ ἀναλογία μὲ τὴν διαύγειαν καὶ τὸν πλοῦτον τοῦ κόσμου, ποὺ μ' αὐτὸν ἐνώνεται ἡ πραγματικότητά του.

Ὅταν ἡ οὐσία τοῦ συνόλου εἶναι ἀναντίρρητα παρούσα, ἡ παιδεία, συνδεδεμένη μὲ σταθεροὺς κανόνες, ἔχει κάποια αὐταπόδεικτὴ ἀξία. Ὑποδηλώνει τὴν σοβαρότητα ποὺ ἡ κάθε μιὰ διαδοχικὴ γενεὰ ἀπορροφεῖται στὸ πνεῦμα τοῦ συνόλου σὰν πολιτισμὸς, ποὺ ἀπὸ αὐτὸν πορεύεται ἡ ἐμπειρία, ἡ ἐργασία καὶ ἡ δράσις. Τὸ προσωπικὸν ἐπίτευγμα τοῦ παιδαγωγοῦ καθ' ἑαυτὸ εἶναι ἐλάχιστον συνειδητό. Ὑπηρετεῖ μιὰν αἰτίαν, χωρὶς νὰ πειραματίζεται· κολυμβᾷ στὸ ρεῦμα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἓνα ρεῦμα, ποὺ κατὰ κανὸνα ἔχει κανονικὴ καὶ συνεχῆ ροή.

Ὅταν ὅμως ἀμφισβητεῖται ἡ οὐσία τοῦ συνόλου καὶ βρίσκεται σὲ κατάστασιν ἀποσύνθεσης, ἡ παιδεία ἐπίσης γίνεται ἀνασφαλὴς καὶ θ' ἀποσυντίθεται. Δὲν φέρει πιά τὰ παιδιὰ σὲ ἐπαφὴν μὲ τὸ μεγαλεῖο ἐνὸς παγκόσμιου συνόλου, ἀλλὰ ἔχει ἀόριστα καὶ πολυποίκιλα ἀποτελέσματα. Ἡ ἀνησυχία ἐπικρατεῖ σ' ὅλον τὸν κόσμον. Αἰσθανόμενοι ὅτι ὀλισθαίνουν σὲ μιὰν ἀπύθμενη ἄβυσσον, οἱ ἄνθρωποι ἀναγνωρίζουν ὅτι τὸ κάθε τι προκαλεῖ ἐκεῖνο ποὺ μπορεῖ νὰ συμβεῖ στὴν ἐρχόμενη γενεά. Γνωρίζουν ὅτι ἡ παιδεία θὰ καθορίσῃ τὴν ἀνθρώπινον ὑπαρξὴν τοῦ μέλλοντος καὶ ὅτι ἡ παρακμὴ τῆς παιδείας θὰ ἐσήμαινε τὴν παρακμὴ τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους. Ἡ παιδεία ὅμως παρακμάζει, ὅταν στοὺς ἀτομικοὺς ἀνθρώπους, ποὺ, στὴν ὀριμότητά τους, πρέπει νὰ φέρουν τὴν εὐθύνη, ἡ ἱστορικὰ μεταβιβαζόμενη οὐσία θρυμματίζεται.

Ἡ ἀγωνία γιὰ τὴν οὐσίαν αὐτὴ εἶναι ἰσοδύναμη μὲ τὴν συνείδησιν ὅτι ὑφίσταται κίνδυνος νὰ χαθεῖ ἀπόλυτα. Στὶς περιστάσεις αὐτὰς ὁ ἄνθρωπος θὰ κυττάζῃ πίσω καὶ θὰ ἐπιτρέπῃ στὰ παιδιά του νὰ διδασκῶν σὰν ἀπόλυτον αὐτὸ ποὺ ὁ ἴδιος δὲν θεωρεῖ πιά ἀπόλυτον. Κάποιος ἄλλος θὰ ἀπορρίψῃ τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν παράδοσιν καὶ θὰ ἐπιτρέψῃ στὴν παιδείαν νὰ προσφέρεται σὰν νὰ μὴν εἶχε καμμιά σχέσιν μὲ τὸν χρόνον καθόλου, συνιστάμενη μόνον στὴν ἐκπαίδευσιν γιὰ τὴν τεχνικὴν ἐπιτηδειότητα, τὴν ἀπόκτησιν ρεαλιστικῆς γνώσεως καὶ τὴν πληροφόρησιν, ποὺ θὰ ἐπιτρέψῃ στὸ παιδί νὰ πάρῃ μιὰ θέσιν πρὸς τὸ σύγχρονον κόσμον. Ὁ καθένας γνωρίζει ὅτι, αὐτὸς ποὺ διαπλάθει τὰ παιδιά, διαπλάθει τὸ μέλλον. Συμπτωματικὴ γιὰ τὴν δυσχέρειαν τῆς παιδείας στὴν ἐποχὴ μας εἶναι ἡ ἐντασιν τῶν παιδαγωγικῶν προσπαθειῶν, στὴν ἀπουσίαν κάθε ἐνοποιημένης ιδέας στὸ ὑποκείμενον, ἡ ὑπερβολικὴ ἀφθονία νέων παιδαγωγικῶν βιβλίων γιὰ τὰ παιδιά, ἡ συνεχὴς μεγέθυνσις τῆς διδακτικῆς τέχνης. Σήμερα ὁ ἀτομικὸς διδάσκαλος εἶναι ἓνα πολὺ περισσότερο αὐτοθυσιαζόμενο πρόσωπον ἢ π' ὅ, τι ἦταν ποτέ, καὶ παρ' ὅλα τοῦτα, ἐπειδὴ δὲν ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸ σύνολον, εἶναι πρακτικὰ ἀνίκανος. Φαίνεται ἀκόμη ὅτι τὸ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς κατάστασός μας ἦταν ἡ διάσπασιν τῆς οὐσιαστικῆς παιδείας σ' ἓνα ἀκαθόριστον παιδαγωγικὸν πείραμα, ἡ ἀποσύνθεσίς της σὲ ἀδιάφορες δυνατότητες. Οἱ ἐλευθερίες ποὺ οἱ ἄνθρωποι ἀπέσπασαν γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τῶν σπαταλῶνται στὴν μάταιον πολιτικὴν ἐλευθερίαν τοῦ μηδενός. Μιὰ προσπάθεια ἐγκαταλείπεται μὲ ταχύτητα χάριν μιᾶς ἄλλης, τὰ περιεχόμε-

να, οἱ σκοποὶ καὶ οἱ μέθοδοι τῆς παιδείας μεταβάλλονται ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή. Μιὰ ἐποχὴ ποὺ δὲν ἐμπιστεύεται τὸν ἑαυτὸ της, ἐνδιαφέρεται μὲ ἀγωνία γιὰ τὴν παιδεία, ὡς ἔαν στὴ σφαῖρα αὐτὴ νὰ μπορούσε νὰ ἐπιτευχθεῖ κάτι ἀπὸ τὸ τίποτε.

Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ ρόλος ἐκεῖνος ποὺ διαδραματίζεται ἀπὸ τοὺς νέους. "Ὅταν ἡ παιδεία εἶναι οὐσιαστικὴ, ἐπειδὴ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸ πνεῦμα ἐνὸς ὄλου, ἡ νεότης παραμένει ἀνώριμη. Σέβεται, ὑπακούει, ἐμπιστεύεται καὶ δὲν ἀξιώνει κύρος σὰν νεότης, καθὼς δὲν εἶναι παρὰ ἡ προπαρασκευαστικὴ καὶ ἡ δυνατὴ ἀποστολὴ γιὰ ἕνα μέλλον. "Ὅταν ὅμως τὰ πράγματα βρίσκονται σὲ κατάστασι διάλυσης, ἡ νεότης ἀποκτᾷ ἀξία καθ' ἑαυτή. Στὴν πραγματικότητά στρεφόμεθα στὴν νεότης, γιὰ νὰ μᾶς δώσει αὐτὸ ποὺ χάθηκε ἀπὸ τὸν κόσμον. Πιστεύει ὅτι ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ θεωρεῖται σὰν μιὰ πρωτογενὴς πηγὴ. "Ἢδη ἐπιτρέπεται στὰ παιδιὰ μᾶς νὰ ἔχουν λόγον στὴν διάταξιν τοῦ σχολείου. Φαίνεται ὡς ἔαν οἱ νέοι νὰ ἀξιῶνουν τὸ δικαίωμα νὰ παράγουν γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς αὐτὸ ποὺ δὲν κατέχουν μὲ τὸ ἐθνικὸ χρέος προηγουμένων ἡμερῶν. Ἔτσι θὰ πρέπει νὰ βαστάξουν τὴν συνέπειαν τῆς σπατάλης μᾶς στὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ ποὺ πρέπει νὰ ἐπαναποκτήσουν γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς. Ἡ νεότης εἶναι προικισμένη μὲ μιὰ πλαστὴ ἐπικράτησιν καὶ χάνει τὸν σκοπὸ της, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ γίνῃ μόνον ἄνθρωπος, ἂν ἀναπτυχθεῖ στὴν συνέχειαν τῶν δεκαετιῶν καὶ αὐστηρὰ κατευθυνθεῖ στὸν ὀρθὸ δρόμον ἀπὸ τὴν διδασχὴν τῶν βιωμάτων ποὺ πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ.

"Ὅταν, ὅστερα ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευσιν αὐτὴ στὴν ἀσάφειαν τοῦ ἀδιάφορου καὶ τῆς δοθείσης εὐκαιρίας, ὁ ὄριμος δὲν ἐπιτυχάνει νὰ χαράξῃ τὸν δρόμον τοῦ στὸν κόσμον, ἀλλὰ νοιώθῃ ἐγκαταλειμμένος καὶ συνειδητοποιεῖ τὸ γεγονὸς, ἀναψύεται σὰν σημάδι τῶν καιρῶν ἕνα αἶτημα παιδείας τοῦ ὄριμου. Σὲ προγενέστερες ἐποχὰς γιὰ τοὺς μεγάλους ὑπῆρχε μόνον θέμα διάδοσης τῆς γνώσεως σὲ εὐρύτερους κύκλους. Τὸ μόνον πρόβλημα ἦταν ἡ δυνατότητα τῆς ἐκλαϊκεύσεως. Σήμερα τὸ φλέγον ἐρώτημα εἶναι, ἂν θὰ εἶναι δυνατόν, ἀπὸ τὴς πηγῆς τῆς σύγχρονης ζωῆς, νὰ μὴ διαλυθεῖ ὁ παλαιὸς πολιτισμὸς, ἀλλὰ νὰ ἰδρυθεῖ ἕνας νέος στὴν κοινωνίαν τῶν λαϊκῶν παιδαγωγῶν, τῶν ἐργατῶν, τῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν ἀγροτῶν.

Ὁ ἄνθρωπος, στὴν ἀθλιότητά του, δὲν πρέπει μόνον νὰ προσαρμοσθεῖ κατανοώντας τὴν πραγματικότητά, ἀλλὰ πρέπει ἀκόμα μιὰ φορὰ ν' ἀνῃκει σὲ μιὰ κοινότητα, ποῦ, ὑπερβαίνοντας τὴν ἀπασχόλησιν καὶ τὸ νόημα, θὰ ἐνώσῃ τοὺς ἀνθρώπους σὰν ἀνθρώπους. Οἱ ἄνθρωποι καὶ πάλιν θὰ γίνουν ἔθνος. Ὅποιεσδήποτε ἀμφιβολίες κι ἂν ἀπαντοῦμε γιὰ τὴν δυνατότητα τῆς παιδείας τῶν ὀριμῶν μὲ τὴν ἔννοια αὐτή, δὲν πρέπει νὰ μὴν ἀναγνωρίσουμε τὴν σοβαρὴ σπουδαιότητα τοῦ προτεινόμενου ἔργου. "Ἀν ὅλα τὰ παλιά μᾶς ἰδεώδη πρέπει νὰ κλονισθοῦν στὴς πραγματικότητες τῶν καιρῶν, ἡ προσπάθεια νὰ ἀρθεῖ κανεὶς στὸ ὕψος τῶν περιστάσεων ἐνδέχεται νὰ εἶναι καταδικασμένη σὲ ἀποτυχία, ἀλλὰ ἡ ἱδρία ἡ προσπάθεια παρουσιάζει κάποιον ἴχνη ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας. "Ἀν δὲν ὑπάρχει πιά ἕνα ἔθνος, ἕνας λαός, ὅπου τὸ ἄτομον νὰ νοιώθῃ αὐτονόμητον ἐξαρτημένο (ἢ ἔαν τὸ ἔθνος αὐτὸ ἢ οἱ λαοὶ αὐτοί, παραμένουν μόνον σὲ τεμάχια), ἂν στὴν ἀδυσώπητη διεργασία τῆς διάλυσης, τὸ κάθε τι ἀναμειγνύεται στὴς μάζες, τότε δὲν ἀμφιβάλλουμε, ὑπάρχει μόνον οὗτοπικὸς ρομαντισμὸς γιὰ τὴν λαχτάρα δημιουργίας ἐνὸς νέου λαοῦ. Ἡ λαχτάρα εἶναι ἀκόμη δικαιολογημένη. Ἐν τῷ μεταξύ ὅμως δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ πνεῦμα συντροφικότητος μεταξὺ φίλων, ἢ ἐκδηλωμένη πραγματικότης ὀλίγων προσώπων προικισμένων μὲ τὴν θέλησιν νὰ ἐρθουν σὲ ἐπαφὴ μ' ἐκείνους ποῦ, κατὰ τρόπο πρωτογενῆ, σκέφτονται διαφορετικὰ. Κατὰ συνέπειαν ἡ κίνησις γιὰ τὴν παιδείαν τῶν ὀριμῶν, ὅπως τὴν κατανοοῦμε στὸ παρόν, δὲν εἶναι ἡ πραγματικότης, ἀλλὰ ἕνα σύμπτωμα τῆς ἀπελπισίας τοῦ ἀνθρώπινου γένους στὴν πολιτικὴ ἀποσύνθεσιν μιᾶς ἐποχῆς, ὅταν ἡ παιδεία διασπᾶται.

Ἡ πολιτεία καὶ ἡ παιδεία. Ἡ πολιτεία μὲ τὴν ἰσχύ της εἶναι ὁ ἐγγυητὴς τῆς ἀκριβοῦς

μορφῆς τῆς μαζικῆς τάξης. Οἱ μάζες δὲν γνωρίζουν πράγματι τι θέλουν. Οἱ ἀπαιτήσεις τῆς μάζας συνδέονται μὲ μεσαῖα ζητήματα, ἵκανά καθὼς εἶναι νὰ ἐκφραστοῦν μὲ τοὺς πιδ ὤμους ὄρους. Ὅταν οἱ ἀπαιτήσεις τῶν μαζῶν καθορίζουν τὴν φύση τῆς παιδείας, τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι κάπως τοῦ εἶδους αὐτοῦ. Οἱ ἄνθρωποι θέλουν νὰ μάθουν τι μπορεῖ πρακτικὰ νὰ ἐφαρμοσθεῖ στὴν ζωὴ: θέλουν νὰ διατηρήσουν τὴν στενὴ ἐπαφὴ τοὺς μὲ τὴν ζωὴ καὶ κατανοοῦν (στὸ πλέγμα αὐτό), ἐννοώντας μὲ τὸν ὄρο «ζωή», τὸ κάθε τι ποὺ κάνει τὴν ζωὴ εὐκόλῃ καὶ ἀνετῇ, χωρὶς νὰ ἐξαιροῦν τὰ μέσα ἐπικοινωνίας στὶς μεγάλες πόλεις. Θέλουν νὰ καλλιεργοῦν τὴν ἀτομικότητα, ὑποδηλώνοντας μ' αὐτό, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, τὴν χρησιμότητα (ποὺ ἐσφαλμένως ἀποκαλοῦν «ἀποτελεσματικότητα») καὶ, ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά, τὴν ἔλλειψη πειθαρχίας, μὲ τὴν ἐννοία ὅτι ἐπιτρέπεται ἡ χαλιναγώγησι κάθε κλίσης καὶ ἡ ἡδονὴ νὰ πράττουν ἐκεῖνο ποὺ πράττουν ὅλοι οἱ παρόμοιοι δρόμοι τῆς σκέψης (λένε: «νὰ εἶσαι φυσικός»): διαμαρτύρονται γιὰ τὴν αὐστηρότητα τῶν ἰδεατῶν σκοπῶν, καθὼς ἀπαιτοῦν διαβαθμίσεις τοῦ ὄντος καὶ ὄχι ἀπλὴ χρησιμότητα: θέλουν ἄτομα ποὺ νὰ μποροῦν νὰ συμβιώνουν χωρὶς προστριβὲς καὶ ἀρνοῦνται τὴν δυνατότητα οὐσιαστικὰ ὑπεύθυνων ἀνθρώπων ὄντων.

Ἡ πολιτεία, καθὼς εἶναι τὸ πλαίσιο ὅπου μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ διαρκὴς παιδεία ὄλων, ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν παιδεία τῆς νεότητος. Διότι μὲ τὴν παιδεία παράγονται οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ποὺ θὰ συγκρατήσουν τὴν πολιτεία στὴν πορεία τῆς δράσης τοὺς. Σήμερα θὰ ἐφαίνετο ὅτι εἶναι ἀνοικτὲς στὴν πολιτεία δύο εὐρύτατα διαφορετικὲς δυνατότητες. Ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά μποροῦν νὰ ἀφήσουν μόνη τὴν παιδεία, μποροῦν νὰ ἐπιτρέψουν στὶς μαζικὲς ἀπαιτήσεις νὰ πάρουν τὸν δρόμο τοὺς ἢ νὰ ἐπιδιώξουν, σὲ ἀντίθεση πρὸς αὐτές, τὴν ἐπεξεργασία ἐνὸς ἀριστοκρατικοῦ συστήματος παιδείας καθεαυτοῦ. Στὶς περιστάσεις αὐτὲς θὰ κυριαρχήσει ἡ παιδεία χωρὶς καμμιά μορφὴ ἐνοποίησης ἢ σταθερότητας μέσω τῆς προσωπικῆς πολιτικῆς, ποὺ θὰ ὀδηγήσει σὲ μιὰ κατανομή τῶν ἡγετικῶν ἐκπαιδευτικῶν δυνατοτήτων μεταξὺ τῶν κυριάρχων μερῶν. Ἡ πολλαπλότητα τῶν ἐκπαιδευτικῶν προγραμμάτων θὰ γίνῃ ἀνεκτὴ στὴν ἐκτασὴ μιᾶς ἀπόλυτης ἀποσύνθεσης, περιοριζόμενης μόνο ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ καθιερωθεῖ, ἂν δὲν διασφαλίσῃ μακροπρόθεσμα τὴν ὑποστήριξιν μιᾶς παντοδύναμης πολιτικῆς ὁμάδας. Ἐδῶ κι ἐκεῖ, ἓνα σχολεῖο μπορεῖ νὰ εὐδοκίμει χάρις στὴν προσωπικότητα τοῦ διευθύνοντος, ἂν τοῦ ἐπιτραπῇ ἐλεύθερη ἐπιλογὴ στὸν διορισμὸ τῶν βοηθῶν του.

Στὸ σύνολο ὁμως, ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι ὅτι οἱ δάσκαλοι ὅλοι θὰ στεροῦνται σαφήνειας, χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ κατανοοῦν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, προσδεδεμένοι στὰ μηχανικὰ προγράμματα διδασκαλίας σὲ σχολεῖα, ὅπου δὲν ἐπικρατεῖ γνήσιο πνεῦμα κοινότητας, ἀλλὰ ὑπόκεινται στὴν καθοδήγησιν κενῆς ρητορείας, τῆς μιᾶς μορφῆς ἢ τῆς ἄλλης — ἐθνικιστικῆς, φιλοσοφικῆς ἢ κοινωνικῆς. Ἡ συνέχεια θεωρεῖται ἀδύνατη ἀπὸ τὴν ἀμοιβαία παρέμβαση. Τὸ κάθε τι εἶναι ἀκαθόριστο καὶ ὑφίσταται συνεχεῖς μεταβολές. Τὰ παιδιὰ δὲν μποροῦν νὰ ἀποκτήσουν τίς εἰλικρινεῖς μεγαλεπήβολες εὐγενεῖς ἐντυπώσεις, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἐπηρεάσουν τὸν χαρακτήρα, κατὰ τρόπο ποὺ ποτὲ δὲν θὰ λησμονηθεῖ. Τεράστιες ἀπαιτήσεις ἀπευθύνονται στὴν νεότητα μὲ τὴν ἀπόκτησιν γεγονότων, ἔτσι ὥστε τὰ ἀνώριμα πνεύματα ἀποστραγγίζονται, ἐνῶ δὲν τίθεται καμμιά σφραγίδα στὸ πραγματικὸ εἶναι τοὺς. Ἀπουσιάζει ἡ εὐθεῖα ἀντικειμενικότητα, ποῦ, μὲ τὴν θεμελίωσιν μιᾶς πίστεως, θὰ ἀνθίστατο στὴν ὑποκειμενικότητα τῆς ἀτομικῆς ἱκανότητος ἢ ἀδυναμίας. Καταβάλλονται μεγαλύτερες προσπάθειες γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀτομικότητος ἀπ' ὅ, τι εἶναι ἐπιθυμητό, καὶ ἐν τούτοις ὁ δάσκαλος δὲν ἐπιτυγχάνει αὐτὸ ποῦ ἐπιδιώκει νὰ ἐπιτύχει — δηλαδὴ τὴν συγκρότησιν χαρακτήρος. Διασπασμένο ἐδῶ κι ἐκεῖ καθὼς εἶναι τὸ παιδί, πράγματι βρίσκει τμήματα μιᾶς παράδοσης, ἀλλὰ ὄχι ἓνα κόσμον ὅπου θὰ μπορούσε νὰ ἐλθῇ μὲ ἐμπιστοσύνη.

Ἄν ἀκολουθήσουμε τὴν διαζευκτικὴ ὁδὸ, ἡ πολιτεία κερδίζει τὸν ἔλεγχον τῆς παιδείας γιὰ τὴν ἡσυχὴ ἀλλὰ ἐξαναγκαστικὴ διάπλωση τοῦ χαρακτήρος σύμφωνα μὲ τοὺς

σκοπούς της. Τότε έχουμε μιαν ένιαία παιδεία με δαπάνη την παράλυση της πνευματικής ἐλευθερίας. Ἐνσταλλάζονται βασικὲς γνώμες μετὴν ἀκαμψία τῶν θρησκευτικῶν δογμάτων· ἡ γνώση καὶ οἱ ἐπιτεύξεις ἐξασκοῦνται στὸν μαθητευόμενο σὰν τρόποι αἰσθητικῆς καὶ ἀξιολόγησής. Ἐκεῖνο ποὺ οἱ πολυσεβικοὶ καὶ οἱ φασίστες πράττουν ἀντίστοιχα στὸν χῶρο αὐτό, καὶ αὐτό ποὺ μαθαίνουμε γιὰ τὴν παρακμὴ τῆς ἐλευθερίας στὴς ΗΠΑ, διαφέρουν σὲ πολλὰς λεπτομέρειες, ἀλλὰ κοινὸ σὲ ὅλους εἶναι ὅτι τ' ἀνθρώπινα ὄντα παρουσιάζονται σύμφωνα με σταθεροποιημένους τύπους.

Οἱ μάζες ἔχουν συνειδητοποιήσει τὴν ἐπιβολὴ τῆς ὁμοιομορφίας αὐτῆς μετὴν ἰσχὺ τῆς πολιτείας καὶ εἶναι ἐνήμερες γιὰ μιὰ ἀσκοπὴ πολλαπλότητα. Ἄν ὅμως ἡ παιδεία πρόκειται νὰ γίνῃ καὶ πάλι αὐτὸ ποὺ ἦταν στὴς καλὺτερες ἡμέρες της, δηλαδὴ νὰ ἀποκτήσῃ τὴ δυνατότητα, μέσω τῆς ἱστορικῆς συνέχειας, ἀνάπτυξης ἐνὸς ἀτόμου κατεχόμενου ἀπὸ μιὰ πλήρη ἐαυτότητα, τοῦτο μπορεῖ νὰ ἐπακολουθήσῃ μόνο ὕστερα ἀπὸ μιὰ πίστη, ποὺ μέσα ἀπὸ τὴν ἀναγκαίαν αὐστηρότητα τῆς μάθησής καὶ τῆς πρακτικῆς μεταφέρει ἑμμεσα μιὰ πνευματικὴ ἀξία. Δὲν μπορεῖ νὰ δοθεῖ καμμιά ἀπλὴ συνταγὴ γιὰ τοῦτο. Στὴν περίπτωσιν αὕτῃ ἡ ἰσχὺς τῆς πολιτείας δὲν εἶναι σὲ θέσιν νὰ δημιουργήσῃ τίποτε, ἀλλὰ μπορεῖ μόνο νὰ καταστρέψῃ ἢ νὰ προστατεύσῃ. Εἶναι ἀκριβῶς ἡ πνευματικὴ κατάστασις, ποὺ ἐπιβάλλει τίς ἀπαιτήσεις της, ὅταν, θεωρώντας τὸ μέλλον, τὸ συνειδητοποιοῦμε ὅλοι. Ἡ παιδεία τότε μόνο θ' ἀποκατασταθεῖ στὸ ἀληθινὸ τῆς ἐπίπεδο, ὅταν οἱ ἀξιολογήσεις τῶν μαζῶν καταπατῶνται ἀπὸ τὴν διάκρισιν μεταξὺ δασκάλου καὶ μαθητῆ, μεταξὺ ἐκείνου ποὺ κατανοεῖται ἀπὸ ὅλους καὶ ἐκείνου ποὺ ἐπιτυγχάνεται μόνο ἀπὸ μιὰν ἑλίτ μετὴν παιδείας τοῦ ἐσωτερικοῦ «ὄντος».

(Συνεχίζεται)

(Μεταφράζει ὁ ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ)

ΜΙΜΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗΣ

'Ελευθερία

*'Ελευθερία,
στὰ κουρελιασμένα ἱμάτιά σου
γράφεται ἡ Ἱστορία.
Στὸ μέτωπό σου οἱ σφαῖρες τῶν ἀποσπασμάτων,
στὴν καρδιά σου τὰ στιλέττα τῶν δημίων,
σταγόνες ἀπὸ αἷμα στὸ κορμί σου,
στὰ πόδια σου νεκρὰ ὄνειρα
καὶ
ἐπάνω ἀπ' τὸ ὑπερήφανο κεφάλι σου
αἰῶνιοι
οἱ ἀστερισμοὶ τῆς Ἑλπίδας..*

Η ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΑΛΕΒΙΤΣΗΣ, *Φιλοσοφία και Θρησκεία* (έκδοση του 'Ιδρύματος «Γουλανδρή - Χόρν», 'Αθήνα 1985).

Ένα Ίδρυμα, πέντε διμιλίες με γενικό τίτλο «*Φιλοσοφία και Θρησκεία*» και ένας διμλητής, ο Χρήστος Μαλεβίτσης, εμφανίζονται από κοινού στο βιβλίο αυτό, πού μās απέστειλαν στο «*Δαυλό*», σάν ένα δείγμα της δραστηριότητας τόσο του 'Ιδρύματος, όσο και του συγγραφέως. Θα περιγράψω συνοπτικά (ζήτημα χώρου) ένα μέρος των έντυπώσεων πού έλαβα εκ της αναγνώσεως του βιβλίου, περιοριζόμενος στους βασικούς άξονες, πού επ' αὐτῶν περιστράφη ή σκέψη του συγγραφέως. Άλλωστε ο σκοπός αὐτῶν των διμυλίων και δημοσιεύσεων είναι — υποθέτω — να προκαλοῦν έρεθίσματα και να προάγουν την μάθηση, στην οποία σκοπεύει τὸ Ίδρυμα Γουλανδρή - Χόρν, όπως λέγει. 'Ας ξεκινήσω, λοιπόν, μετά απ' αὐτήν την μικρή εισαγωγή, για να εκφράσω τις άπορίες μου επ' αὐτῶν των διμυλίων, ώστε εξ αὐτῆς τῆς άντιμαχίας να προκύψει, ίσως, κάτι ωφέλιμο για την μάθηση.

Ο συγγραφεὺς περιστρέφει τις διμιλίες του γύρω από τὸν άξονα πνεῦμα - λόγος. Τὸ πνεῦμα ή ο κόσμος τοῦ πνεύματος, κατὰ τὸν συγγραφέα, εκπροσωπείται από τὸ 'Ισραήλ, ο δε κόσμος τοῦ λόγου από την 'Ελλάδα (σελ. 157 και 179). Ο συγγραφεὺς μās διευκρινίζει στην πρώτη του διμιλία πῶς φανερώνεται αὐτὸ τὸ πνεῦμα και άκόμα πῶς διὰ τῆς δδου τῆς σκέψεως συλλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ανθρώπου, και ο άνθρωπος άποκτᾷ συνείδηση αὐτοῦ. Τὸ πνεῦμα αὐτό, όπως τὸ έννοεὶ ο διμλητής, κεῖται εντός(;) ή εκτός(;) τοῦ ανθρώπου¹ και μόνον όταν ο άνθρωπος βρεθεῖ μέσα σ' ένα χώρο φορτισμένο από άρχέγονη συγκίνηση, είναι δυνατόν να τοῦ φανερωθεῖ, να επικοινωνήσεί μ' αὐτό, να τὸ συλλάβει. Νά άποκτήσει δηλαδή συνείδηση αὐτοῦ. Τότε τὸ πνεῦμα λειτουργεῖ εντὸς τοῦ «θυμοῦ» και ή κατάσταση αὐτή δεν είναι ψυχολογική αλλά ὑπαρξιακή, δηλαδή οντολογική τοῦ ανθρώπου.

Ο συγγραφεὺς θεωρεῖ ότι ο άνθρωπος εκ κατασκευῆς είναι κατάλληλος, λόγω τοῦ «θυμοῦ», να γίνει κάτω από όρισμένο συγκινησιακὸ κλίμα δέκτης(;) τοῦ πνεύματος (τοῦ εντός; τοῦ εκτός;). Μὲ άλλα λόγια, μās λέγει, ότι πρόκειται για μιὰ οντολογικῶς άρνητική κατάσταση τοῦ «θυμοῦ», πού δεν είναι ούτε εὐθυμία, ούτε δυσθυμία, ούτε άθυμία... Γι' αὐτό, για να την ξεχωρίσει με σαφήνεια από τις ψυχολογικές καταστάσεις, την ονομάζει *ένθυμία*. Έτσι ο συγγραφεὺς συμπεραίνει ότι «...όταν δεν κατανοοῦμε ή νομίζουμε ότι δεν έχει νόημα μιὰ ρήση φιλοσοφική ή θρησκευτική ή οποιαδήποτε άλλη πού αναφέρεται σὲ φανέρωση τοῦ πνεύματος, θα πρέπει πρώτα να ξέρομε πῶς δεν έχομε προετοιμασθεῖ πρὸς τοῦτο ένθυμικῶς». Πρὸς άποσαφήνιση δε τοῦ τι σημαίνει προετοιμασία, φέρει ένα παράδειγμα: «'Υπῆρξε, λέγει, ένας άρχαίος ζωγράφος πολεμικῶν σκηνῶν. Τοποθετοῦσε τὰ έργα του στην αγορά, καλυμμένα με πέπλα. Μαζεύοταν περίεργος κόσμος. Έβαζε ένα σαλπικτῆ να σαλπίζει επίθεση. Έφούντωναν οί άνδρες από πολεμικὸ μένος. Και τότε ο ζωγράφος έσυρε τὰ πέπλα, και έβλεπε ο κόσμος, μέσα σὲ κατάλληλο ψυχικὸ κλίμα, τις ζωγραφισμένες σκηνές μάχης, και τις απολάμβανε, και τις ζούσε».

1. Δεν μπόρεσα δυστυχῶς να καταλάβω πῶς έννοεὶ τὸ «πνεῦμα» ο συγγραφεὺς, ούτε τὸν χώρο πού κατέχει εντὸς ή εκτὸς τοῦ ανθρώπου. Προχώρησα όμως λαμβάνοντας ὑπ' όψιν μου και τις δύο περιπτώσεις.

Ὡς κλίμα, λοιπόν, κατάλληλο γιὰ τὴν ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ πνεῦμα, ποῦ ἡ αἰωρεῖται ἔξω ἢ ἐδρεῖται ἐντὸς τοῦ θυμοῦ, χρειάζεται τώρα ὄχι ἓνας σαλπικτής ἀλλὰ ἡ διὰ τῆς γοητείας συγκίνηση τοῦ πνεύματος. Αὐτό, μᾶς λέγει, «τὸ ἀρμόδιο συγκινησιακὸ κλίμα (τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι συγκίνηση τῶν αἰσθήσεων παρὰ δευτερευόντως, διότι πρωτευόντως εἶναι συγκίνηση τοῦ πνεύματος)· εἶναι ἐκείνη ἡ ἀτμόσφαιρα γοητείας τοῦ πνεύματος»· ὅταν ἀπουσιάζει, «τότε ὅλα ἀπαξιώνονται, ὅλα ἐκπίπτουν σὲ ρήματα ἀργά, ὅπως λέει τὸ Εὐαγγέλιο».

Θὰ προσπαθῶ νὰ ἐξηγήσω τίς ἐντυπώσεις μου μέχρις ἐδῶ, ὅπου νομίζω ὅτι ἐστιάζονται γύρω ἀπὸ τὸν κύριο ἄξονα τῆς σκέψεως τοῦ ὁμιλητῆ. Πρῶτο καὶ οὐσιωδέστατο κέντρο πέριξ τοῦ ὁποίου κινεῖται ὁ ὁμιλητής-συγγραφεὺς, εἶναι ἡ φανέρωση τοῦ πνεύματος. Ἡ λέξις ὅμως «φανέρωση» ἐδῶ προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ «ἀρμόδιου συγκινησιακοῦ κλίματος». Τὸ κλίμα τὸ συγκινησιακὸ τὸ προκαλεῖ βέβαια ὁ «σαλπικτής» (ἐν προκειμένῳ ὁ ὁμιλητής). Ἡ συγκίνηση ἢ διέγερση τοῦ «θυμοῦ», ποῦ δὲν γίνεται οὔτε διὰ λύπης οὔτε διὰ χαρᾶς, ὅπως σημαίνει ἡ λέξις συγκίνηση, γίνεται διὰ γοητείας. Ἡ γοητεία ἐντέλει προκαλεῖ λοιπὸν τὴν φανέρωση!

Γοητεία σημαίνει μαγεία, ψευδαίσθηση, ξεγέλασμα, σαγηνευτικὴ ἐπίδραση. Γόης δὲ εἶναι ὁ μάγος καὶ κατ' ἐπέκτασιν ὁ ἀγύρτης ἢ τσαρλατάνος, ὁ διὰ τοῦ λόγου ἢ τῶν χαρισμάτων του γοητεύων. Καὶ ἔαν μὲν τὸ πνεῦμα εὐρίσκεται ἐκτὸς ἀνθρώπου καὶ προκαλεῖται διὰ γοητείας νὰ διεγείρει τὸν «θυμὸν» (ἐνθυμία) καὶ νὰ εἰσέλθει, γίνει συνείδηση, στὸν ἄνθρωπο, τότε τὸ οὕτω προκαλούμενο πνεῦμα εἶναι χειρίστης ποιότητος... Ἀλλὰ καὶ ἔαν τὸ πνεῦμα εἶναι ὁ ἴδιος ὁ «θυμὸς» καὶ γιὰ τὴν διέγερσίν του ἀπαιτεῖται γόης καὶ γοητεία, τότε καὶ πάλι τὸ ἀποτέλεσμα ἐξ αὐτῆς τῆς διαδικασίας εἶναι χειρίστο. Καὶ πρέπει πράγματι τὸ δι' αὐτοῦ τοῦ «γοητευτικοῦ» τρόπου διεγερόμενο πνεῦμα ἐντὸς ἡ ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου νὰ γίνεται «ἱκανὸν» μόνο γιὰ ν' ἀπορρίπτει ὡς ἀνάξια λόγου τὰ πάντα καὶ νὰ τὰ ὑποβιβάζει σὲ «ρήματα ἀργά», ὅπως λέει τὸ Εὐαγγέλιο (καθὼς μᾶς λέγει ὁ ὁμιλητής)... «Ἔτσι, λοιπόν, ὅταν δὲν κατανοοῦμε ἢ νομίζουμε ὅτι δὲν ἔχει νόημα... κ.λ.π.» κάτι, τὸ φταιξίμο εἶναι δικό μας, γιὰτὶ δὲν προετοιμασθήκαμε διὰ τῆς γοητευτικῆς ὁδοῦ. Ὁ σαλπικτής ἀντὶ συγκινήσεως κατάλληλης μᾶς ἔτρεψε εἰς φυγὴν! Ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα ἢ μήπως δὲν κατανόησα τὴν ρῆσιν αὐτὴ τοῦ ὁμιλητῆ, διότι δὲν εἶμαι προετοιμασμένος διὰ κάποιας γοητευτικῆς ὁδοῦ;

Στὴ συνέχεια ὁ ὁμιλητής ἐξετάζοντας τὴν προέλευσιν (ποῦ οὐσιαστικὰ σημαίνει τὸν γεννήτορα) τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας μᾶς λέγει: «Ὅταν συγκλονίζεται ὁ νοῦς μας, φιλοσοφοῦμε καὶ ὅταν συγκλονίζεται ἡ ψυχὴ μας, θρησκευόμαστε. Ἡ φιλοσοφία προσπαθεῖ νὰ θεμελιώσῃ τὸν κόσμον. Ἡ θρησκεία προσπαθεῖ νὰ θεμελιώσῃ τὴν ψυχὴν». Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν θέσιν τοῦ ὁμιλητῆ, παρατηροῦμε ὅτι ὁ «θυμὸς» (ἡ λέξις «θυμὸς», κατὰ τὰ λεξικά τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας, ἐκφράζει ἢ τὴν ψυχὴ ἢ τὸ πνεῦμα ἢ τὸ στοιχεῖο τῆς αἰσθήσεως ἢ τῆς σκέψεως, ὅπως ἀκόμα τὴν ἰσχύ, τὴν καρδιά, τὴν ψυχικὴ διάθεσιν, τὴν ἐπιθυμία, τὴν τόλμη, τὸ θάρρος, τὴν ὀργή, τὴν ἀγανάκτησιν, τὸν νοῦ), ὅταν διεγερθεῖ διὰ γοητευτικοῦ τρόπου, ἄλλοτε συγκλονίζει τὸ νοῦ, ὅποτε φιλοσοφοῦμε, καὶ ἄλλοτε συγκλονίζει τὴν ψυχὴ μας, ὅποτε θρησκευόμαστε. Ἐκεῖνο ποῦ ὁ ὁμιλητής-συγγραφεὺς παραλείπει νὰ μᾶς ξεκαθαρίσῃ εἶναι, μὲ ποῖο εἶδος γοητείας διεγείρεται ὁ θυμὸς-νοῦς καὶ μὲ ποῖο ὁ θυμὸς-ψυχὴ. Καὶ ἀκόμη, πῶς οἱ δικρίσεις αὐτὲς κατορθώνονται, ὥστε νὰ μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ διατυπώνουμε ἀφορισμοὺς ὅπως: ἡ φιλοσοφία ἔχει ἀντικείμενον τὸν κόσμον καὶ ἡ θρησκεία τὴν ψυχὴν.

Ὁ ὁμιλητής συγγραφεὺς, γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ αὐτὸν τὸν ἀφορισμό, μᾶς λέγει: «Ὅταν πάσχει ἡ ψυχὴ, ὅταν ὀδυνᾷται στὸν κόσμον τοῦτο, ὁ ἄνθρωπος δὲν διαθέτει περιθώρια γιὰ ὀλύμπιες θεωρήσεις τῶν πέριξ καὶ γιὰ θαυμασμούς, ἀλλὰ συστρέφεται στὴν ὑπαρξιακὴ του πληγὴ καὶ ἐκζητεῖ τὴν σωτηρίαν του». Ὡστε ὁ ἄνθρωπος μόνον ὅταν πάσχει ἡ ψυχὴ του (τὸ ἀγνώστο σημεῖο τοῦ «θυμοῦ», ποῦ ἐκφράζει τὴν ψυχὴ), ὅταν ὀδυνᾷται (φθάνει δη-

λαδή στην οδύνη) και συστρέφεται στην ύπαρξιακή του πληγή (δηλαδή στην απελπισία δι-
τι δεν υπάρχει απάντηση που να ικανοποιεί τα βαθύτερα αιτήματα της υπάρξεώς μας, κα-
τὰ τὸν συγγραφέα²), τότε οδηγείται (ἀπελπισμένος) στην θρησκεία. Μά, ἀπ' ὅ,τι γνωρίζω,
ἀπαντήσεις δεν υπάρχουν ούτε βεβαίως ἀπ' τὴν φιλοσοφία που γέννησε τις ἐπιστήμες ούτε
ἀπὸ τὴν θρησκεία! Ἐάν, τώρα, οἱ ἀπελπισμένες ψυχές, ἐπειδὴ δεν ὑπάρχει ἀπάντηση, τὸ
«λύουν» τὸ θέμα διὰ τῆς θρησκείας, σημαίνει μήπως, αὐτό, γιὰ τὸν συγγραφέα, ὅτι γοη-
τευτικὸ ἐρέθισμα γιὰ τὴν διέγερση τῆς ψυχῆς (ὡς μέρους τοῦ θυμοῦ) εἶναι ἡ ἀπελπισία; Ὁ
προκαλῶν δηλαδή διὰ τῆς ἀπελπισίας τὴν ἀναζήτηση τοῦ θεοῦ πράττει πράξη ὁρθή; Ἡ ἡ
ὁρθότης κρίνεται καὶ γίνεται ἀποδεκτή, μόνον ὅταν μᾶς ὁδηγεῖ πρὸς τις πηγές ἀπ' τις ὁ-
ποῖες πηγάζουν — ὅπως λέγει ὁ συγγραφεὺς — οἱ φανερώσεις τοῦ πνεύματος; Καὶ ἐὰν ἔτσι
ἔχουν τὰ πράγματα, αὐτὸ τὸ πνεῦμα-ἀπελπισία ἔχει ἐκπρόσωπό του τὸ Ἰσραήλ; Πῶς εἶναι
δυνατὸν ἓνα ψυχικὸ ἄγχος, που εἶναι ἡ ἀπελπισία, νὰ χαρακτηρίζει ὄχι ἀνθρώπους ἀλλὰ
ἐναν ὁλόκληρο λαὸ; Μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν ἀντιρρήσεις ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ πολιτισμοῦ
ἐνὸς λαοῦ (Γερμανικὸ πνεῦμα, Ἀγγλοσαξωνικὸ, Γαλατικὸ κ.ά., γιὰ νὰ μιλήσουμε γιὰ
τοὺς συγχρόνους πολιτισμούς), ἀλλὰ ἐλαττώματα ψυχικὰ ἀνθρώπινα νὰ γενικεύονται καὶ
νὰ θεωροῦνται ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰσραήλ, δεν τὸ δέχομαι καὶ τὸ θεωρῶ κατὰ προέκτασιν
ὡς ρατσισμό, τοῦ ὁποῖου ἔχει πικράν πείραν τὸ Ἰσραήλ.

Ἐνα ἄλλο σημαντικό, γιὰ τὸν συγγραφέα, σημεῖο ἀναφορᾶς εἶναι ὁ θάνατος: «Ἡ πο-
ρεία — λέγει — τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἔσχατο νοηματισμό του, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται
μὲ ἐπαμβρόμενες μηδενοποιήσεις, σκοντάφτει σ' ἓνα ἀπαράβατο ὄριο. Στὸ ὄριο τοῦ θανά-
του τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης». Ὁ θάνατος, «ὁ ριζικὸς ἀφανισμὸς τοῦ προσώπου — κατὰ
τὸν συγγραφέα ὁμιλητὴ — εἶναι κοσμικῆς σημασίας σκάνδαλο»! Ἐχουμε, λοιπόν, ριζικὸ
ἀφανισμὸ τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, που ἐξαφανίζει καὶ τὸ πρόσωπο-ἄνθρωπο. Αὐτὸ ὁ
συγγραφεὺς τὸ ἀποκαλεῖ «σκάνδαλο» κοσμικῆς σημασίας. Σκάνδαλο ὁμῶς στὴν ἑλλη-
νικὴ γλῶσσα σημαίνει «παγίς, στηθεῖσα ὑπ' ἐχθροῦ» καὶ μεταφορικῶς πρόσκομμα, πειρα-
σμός, πράξη ἢ γεγονὸς που κινεῖ τὴν κοινὴ κατάκριση.

Ὁ θάνατος ὁμῶς εἶναι πράξη φυσικῆ, ὅπως καὶ ἡ γέννηση. Πρέπει λοιπόν, μὲ τὸν ἴδιο
συλλογισμό, ἐφ' ὅσον δεν γνωρίζουμε καὶ τὸ πόθεν τοῦ ἀνθρώπου, νὰ ἀποκαλέσουμε καὶ
τὴν πράξη τῆς γέννησης σκάνδαλο; Σκάνδαλο καὶ ἡ ζωὴ;

«Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία — λέγει ὁ Χ.Μ. — ἄφησε ἔξω τὸ σκάνδαλο τοῦ θανάτου, ἐπει-
δὴ ἀκριβῶς δεν εἶχε συλλάβει ἀκόμη τὴν ὄντολογικὴ σημαντικότητα τοῦ προσώπου... Μό-
νο στὴ χριστιανικὴ πνευματικὴ ἐμπειρία διατηρεῖται ἡ σημαντικότητα τοῦ προσώπου — καὶ
ὑπερβαίνεται ὁ θάνατος διὰ τῆς ἀναστάσεως —, συνεπῶς διασώζεται ὀριστικῶς τὸ πρόσω-
πο. Δηλαδή ἡ λύση τοῦ σκανδάλου πραγματοποιεῖται μὲ τὴν θρησκευτικὴ συνείδηση καὶ ὁ-
χι τὴν φιλοσοφική».

Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἀσφαλῶς δεν μπορούσε νὰ μιλήσει καὶ νὰ θέσει ὡς «σκάνδα-
λο» κάτι τὸ ὁποῖο πράττει ἡ φύση!.. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία προσπάθησε νὰ κατανοήσει
τοὺς νόμους που κυριαρχοῦν στὸ σύμπαν καὶ νὰ ἐρμηνεύσει αὐτούς, ὄχι νὰ τοὺς ἀμφισβη-
τήσῃ. Ἐὰν ὁ συγγραφεὺς θεωρεῖ σκάνδαλο τὸν θάνατο ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ του νὰ κατανοήσει
τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ φρονεῖ ὅτι ὁ Ἰησοῦς, ἐν γνώσει τοῦ πατρὸς του θεοῦ, μαρτύρη-
σε ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ ἀναστήθηκε διασώζοντας ἔτσι τὸ πρόσωπο Ἰησοῦς, ὥστε νὰ δοθεῖ
καὶ σὲ μᾶς ὁ τρόπος ἡ ὁδὸς μέσω τῆς ὁποίας θὰ ὑπερβούμε τὸ σκάνδαλο, μήπως μᾶς ὁ-
δηγεῖ νὰ πιστέψουμε ὅτι ὁλόκληρη αὐτὴ ἡ μαρτυρικὴ θυσία ἦταν ἓνα γοητευτικὸ τρῦκ, μὴ
καὶ δεν καταργήθηκε «ὁ ριζικὸς ἀφανισμὸς τοῦ προσώπου» — καὶ σκοπὸς τῆς ἦταν ἡ κα-
θιέρωση ὡς ὁδοῦ σωτηρίας τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας; Ὁ θεὸς δηλαδή ἀναγνωρίζον-

2. Ὁ συγγραφεὺς (σελὶς 28) γράφει: «Ἀν ἡ φιλοσοφικὴ ἐργασία δεν μπορεῖ νὰ βρεῖ. ἔστω νὰ ἐπι-
νοήσει, μὴ ἀπάντηση, μπορεῖ «νὰ μᾶς ρίξει καὶ στὴν ἀπελπισία... καὶ ἔτσι ἐγκαταλείποντας τὴν φιλο-
σοφία νὰ πᾶμε πρὸς τὴν θρησκεία».

τας τὸ «σκάνδαλο» τῆς δημιουργίας του, στέλνει τὸν υἱό του νὰ μᾶς διδάξει τὸν τρόπο ποὺ θὰ ἀποφύγουμε τὸ σκάνδαλο, τουλάχιστον ὡς πνεῦμα, ἐὰν γίνουμε χριστιανοί; Μὲ αὐτὸ βεβαίως τὸ «σκάνδαλο» ἡ ἐλληνικὴ πανάρχαια καὶ κλασσικὴ σκέψη ἀσφαλῶς δὲν ἀσχολήθηκε. Ἀλλὰ εἶναι βέβαιος ὁ ὁμιλητής, ὅτι δὲν ἀσχολήθηκε ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία οὔτε μὲ τὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ προσώπου ὡς «νοεῖν καὶ εἶναι»;

Θὰ σταματήσω ἐδῶ, διότι οἱ συλλογισμοὶ ποὺ μᾶς ὁδηγεῖ νὰ κάνουμε ὁ συγγραφεὺς-ὁμιλητής, δὲν εἶναι ἀνεκτοί, γιατί δὲν εἶναι σοβαροί. Θὰ ἐκφράσω ὁμῶς τὴν γενικὴ μου ἐντύπωση: Ἡ σκοπιμοθηρικὴ διάθεσή του τὸν ὁδήγησε σὲ ἓνα στροβιλισμὸ γνώσεων φιλοσοφικῶν, θρησκευτικῶν, ἱστορικῶν κ.ἄ., ποὺ τὸ ἀποτέλεσμά του εἶναι καὶ δυσνόητο καὶ καταλείπει πολλὰς ἀπορίες.

Κατόπιν αὐτοῦ, τὸ ἐρώτημα εἶναι, τί ἐπιδιώκει ὁ συγγραφέας — πρὸς τὰ ποὺ σκοπεύει; Οἱ στόχοι του εἶναι οἱ αὐτοὶ μὲ τοὺς στόχους τοῦ Ἰδρύματος;

Η.Α. Τσατσόμοιρος

BRYNJULF FOSSE — KNUT KLEVE — FREDERIK C. STOERMER:

Unrolling the Herculeum Papyri

(Ἡ ἀποκατάσταση τῶν «πυρακτωμένων» παπύρων τοῦ Ἑρκουλάνου)

Στὴν σημαντικὴ αὐτὴ ἐργασία ἐπιχειρεῖται ἡ ἀνάπτυξη μιᾶς ἐγκυρῆς μεθόδου γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν μέχρι τώρα ἐγκαταλειμμένων παπύρων τοῦ Ἑρκουλάνου καὶ τὴν ἀπόκτηση νέων κειμένων τῆς ἐλληνικῆς καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ συλλογὴ τῶν παπύρων τοῦ Ἑρκουλάνου τῆς Νεαπόλεως Ἰταλίας περιλαμβάνει ἀκόμη — 230 χρόνια μετὰ τὴν ἀνακάλυψή τους — 1320 τεμάχια «καμμένων» παπύρων, ποὺ ἀναμένουν τὴν ἀποκατάστασή τους καὶ ἀνάγνωσή τους. Μὲ διάφορες μεθόδους, ἰδιαίτερα μὲ τὴν μέθοδο ποὺ βασίζεται στὴν κόλλα τοῦ riaggio, ἔχουν μέχρι τώρα ἀποκατασταθεῖ 687 τεμάχια ἀπὸ τοὺς παπύρους αὐτοὺς.

Ἡ μέθοδος ποὺ προτείνουν οἱ διαπρεπεῖς ἐλληνιστὲς περιλαμβάνει, μετὰξὺ ἄλλων, τὴν διάλυση ζελατίνης σὲ ὀξικὸ ὀξύ σὲ διαφόρους βαθμοὺς περιεκτικότητας, τὴν χρῆση ἰαπωνικοῦ χάρτου, καθὼς καὶ ἐπὶ μέρους ἐπινοήσεις μέχρι τὴν τελικὴ ἔκβαση. Ἡ προτεινόμενη μέθοδος διήλθε ἀπὸ τὸ ἀναγκαῖο στάδιο τοῦ πειραματισμοῦ καὶ ἀποδείχθηκε ἀξιόπιστη, ἐνῶ οἱ ἐκφρασθεῖσες ἀντιρρήσεις φαίνονται περισσότερο ἀκαδημαϊκές, χωρὶς νὰ παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Πρόκειται γιὰ ἐξαιρετικὴ συμβολὴ στὸ ἔργο τῆς ἀποκατάστασης τῶν «πυρακτωμένων» παπύρων τοῦ Ἑρκουλάνου.

Μανώλης Μαρκάκης

ΠΟΤΗΣ ΚΑΤΡΑΚΗΣ, Ταξιδεύοντας στὴ Σοβιετικὴ Ἑνωση

Τὴν εὐθύνη τῆς ἀλήθειας ὀφείλουν νὰ τὴν ἐπωμισθοῦν ὅλοι οἱ σοβαρὰ σκεπτόμενοι ἄνθρωποι, ποὺ βλέπουν τὸ κατράκυσμα τῶν λαῶν στὰ σκληρὰ, ὅπως συχνὰ τὰ ἀναφέρω, δόγματα, ὅχι γιὰ νὰ περισωθοῦν ἐκ τῆς κριτικῆς τὰ ἐλαστικά, ἀλλὰ γιὰ νὰ κερδηθεῖ ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος, οὕτως ὥστε βαθμιαῖα νὰ φθάσουμε σ' ἓνα τρόπο ζωῆς, ποὺ θὰ ἐστιάζει τὴν ὀρθὴ πορεία του πρὸς τὸ κοινωνικὸ γίνεσθαι ἐπάνω στὸν ἄνθρωπο-πρόσωπο. Οἱ νέοι ἐπίσης, ποὺ σπουδάζουν σκύβοντας ἐπάνω στὴν ἀνθρώπινη ἐμπειρία τῶν πρὶν χιλιετιῶν, ὀφείλουν νὰ σκέπτονται μὲ τὴν σωφροσύνη τῶν χιλιετιῶν καὶ νὰ θεωροῦν ὅτι τότε μόνον ἔχουν σημασία οἱ γνώσεις, ὅταν μᾶς δίδουν τὸ δικαίωμα αὐτῶν τῶν μεγάλων ἐμπειριῶν. Θεώρησα ἀναγκαῖο νὰ κάνω αὐτὸ τὸ μικρὸ πρόλογο, παρουσιάζοντας τὸ βιβλίον.

«Ταξιδεύοντας στη Σοβιετική Ένωση» του Πότη Κατράκη, γιατί αυτό το «ταξιδιωτικό», όπως πολύ σεμνά το χαρακτηρίζει ο συγγραφέας, είναι ένα σοβαρό έργο συμβολής στην αλήθεια. Γράφει εν επιλόγῳ ὁ συγγραφέας: «*Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς θεωρίας τοῦ μαρξισμού - κομμουνισμού σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ πολλὰς χώρες ὑπῆρξε ἕνα κοινωνικὸ πείραμα. Ἀπὸ τὸ πείραμα αὐτὸ βγήκαν ὀρισμένα ἀσφαλῆ καὶ ἀλάνθαστα συμπεράσματα, ποὺ θὰ πρέπει ν' ἀποτελοῦν ὁδηγὸ γιὰ τὶς χώρες ποὺ δὲν ἐφαρμόσανε αὐτὸ τὸ σύστημα. Τὰ ἀποτελέσματα καὶ τὰ συμπεράσματα αὐτοῦ τοῦ πειράματος ὑπῆρξαν στὴν πλειοψηφία τοὺς ἀρνητικά. Ἀλλὰ μαζὶ μ' αὐτὰ βγήκαν καὶ ὀρισμένα θετικά... Ἀρνητικά π.χ. ἦταν τὰ μέτρα τῆς κρατικοποίησης τῶν πάντων καὶ τῆς κατάργησης τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ἐπιχείρησης, γιατί εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα τὴν αὐξηση τῆς γραφειοκρατίας καὶ τὸν εὐνουχισμό τοῦ ἀτόμου, μὲ ἄμεση συνέπεια τὴν κάθετη πτώση τῆς παραγωγῆς, τὴ μείωση τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος καὶ τὴν στέρηση τῶν λαῶν τοὺς ἀπὸ τὴν ἀπόλαυση βασικῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν. Ἀρνητικά ἐπίσης ὑπῆρξαν τὰ μέτρα τοῦ μονοκομματισμοῦ, γιατί ὁδήγησαν στὴν δικτατορία τοῦ προλεταριάτου (θὰ συμπληρώσω ὅτι τὸ νόημα τοῦ μονοκομματισμοῦ ἐπιβάλλει ἡ λεγομένη δικτατορία τοῦ προλεταριάτου νὰ ὀνομασθεῖ δικτατορία τῆς νομενκλατούρας), στὴ κατάργηση βασικῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτη καὶ τὸν περιορισμὸ τῆς ἐλευθερίας (Γκούλαγκ κ.ἄ.) καὶ τῆς δημοκρατίας (τὸν ἀφανισμό). Ἀρνητικὴ ἐπίσης ὑπῆρξε ἡ παρέμβαση τοῦ κράτους σὲ βάρος τῆς θρησκείας καὶ ἄλλα».*

Γενικά τὸ βιβλίο αὐτὸ τοῦ Πότη Κατράκη γραμμένο μὲ πολλὴ ὑπευθυνότητα καὶ χωρίς ἴχνος μισαλλοδοξίας περικλείει τὶς ἐντυπώσεις τοῦ συγγραφέως ἀπὸ τὸ ταξίδι του στὴ Σοβιετικὴ Ένωση καὶ ἀξίζει νὰ τὸ διαβάσει ὁ κάθε Ἕλληνας, ποὺ θέλει νὰ μάθει τὰ συμβαίνοντα στὸν ὑπαρκτὸ σοσιαλισμὸ.

H.A.T.

ΙΣΙΔΩΡΑ ROSENTHAL — KAMAPINEA,

1) *Folia Neohellenica*, 2) *Hellenika*

1) Ὁ νέος τόμος τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ γερμανόφωνου περιοδικοῦ περιλαμβάνει κείμενα ἀφιερωμένα στὶς νεοελληνικὲς σπουδὲς καὶ εἰδικότερα στὴν νεοελληνικὴ φιλολογία καὶ γλώσσα καὶ στὴν λαογραφικὴ καὶ πολιτιστικὴν ἐρευνα τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων. Ὅπως ἀποσκοπεῖ στὴν ἐνίσχυση τῶν νεοελληνικῶν σπουδῶν καὶ στὴν πρόσφορη ἐπικοινωνία τῶν ἐλλήνιστῶν στὶς διάφορες χώρες, ἀποτελεῖ σημαντικὴ προσφορά.

2) Στὸν νέο τόμο τοῦ περιοδικοῦ «*Hellenika*» ἀπὸ τὸ 1973 κυκλοφορεῖ ὡς ἐπετηρίδα) δημοσιεύονται κείμενα νεοελληνικῆς φιλολογίας στὴν γερμανικὴ γλώσσα, ποὺ ἀπευθύνονται σ' ἕνα εὐρύτερο κοινόν. Ὁ τόμος αὐτὸς περιλαμβάνει εὐρὺ ἀριθμὸ μονογραφιῶν γιὰ τὸν νεοελληνικὸ πολιτισμὸ, καθὼς καὶ μετάφραση ποιημάτων νεοελλήνων ποιητῶν. Σημαντικὸ εἶναι καὶ τὸ δοκίμιο τοῦ Klaus - Peter Todt, Ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Πόντου καὶ ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος. Πρόκειται γιὰ σημαντικὴ προσωπικὴ προσπάθεια μιᾶς ἀξίας Ἑλληνίδας.

Μανώλης Μαρκάκης

THEOPHANIS G. STAVROU (ed.), *Modern Greek Studies Yearbook*

Ἡ σημαντικὴ αὕτη ἐναρκτήρια ἔκδοση τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μινεσότα, ΗΠΑ, μὲ ἐκδότὴ τὸν καθηγητὴ κ. Σταύρου ἐκφράζει τὴν συστηματικὴν προσπάθεια ἀνάπτυξης τῶν σύγχρονων ἐλληνικῶν σπουδῶν στὸ Πανεπιστήμιο αὐτό. Ἡ Ἐπετηρὶς αὕτη καλύπτει μὲ

μονογραφίες τὸν εὐρύτερο χώρο τοῦ μεζοντος ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Μεταξὺ τῶν σημαντικότερων κειμένων τῆς ἐπετηρίδας αὐτῆς εἶναι τοῦ καθηγητῆ Frazee, *Λέων Ἀλλάτιος: Ἑλλήνας λόγιος τοῦ 17ου αἰώνα*, τοῦ καθηγητῆ Maccarthy, *Διαλογισμοὶ γιὰ τὸν Γ. Σεφέρη*, ἡ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ Δ. Σολωμοῦ *Ἡ Γυναίκα τῆς Ζάκυθος* ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς Π. Κολακλίδη καὶ Γκρήν. Παρουσιάζονται ἐπίσης κείμενα ἀπὸ τὴν νεοελληνικὴ βιβλιογραφία. Πρόκειται γιὰ σημαντικὴ προσπάθεια ὑψηλῆς σπουδαιότητος γιὰ τὸν νέο ἑλληνισμό.

Μανώλης Μαρκάκης

ΕΠΙΛΟΓΗ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΥ, Εὐρωπαϊκὴ Οἰκονομικὴ Κοινότητα καὶ Ἑλληνικὴ Κοινότητα.

Στὴν μελέτη τοῦ αὐτοῦ δ κ. Θεοφίλου ἐπιδιώκει νὰ ἐξετάσει τὸ εὐρύτερο ἑλληνικὸ θεσμικὸ πλαίσιο μὲ ἰδιαίτερη ἐμφαση στὴν ἀδυναμία τῶν κοινωνικῶν δομῶν (ὅπως τῆς παιδείας), ποὺ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν πλημμελὴ οἰκονομικὴν ὀργάνωση καθιστοῦν προβληματικὰ τὰ εὐεργετήματα ἀπὸ τὴν ἔνταξή μας στὴν Ε.Ο.Κ. Μεταξὺ τῶν δομῶν ποὺ ἀναφέρονται εἶναι ὁ ἔντονος γεωργικὸς χαρακτῆρας τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας, ἡ κοινωνικὴ ἀσυνέχεια μὲ τὴν σύμπτωση τῆς γεωγραφικῆς διαφορᾶς μὲ τὴν κοινωνικὴ ἀνάπτυξη, ὁ βαθμὸς ἀστικοποιήσεως τῆς χώρας, ἡ πλημμελὴς ἀνάπτυξη τοῦ πολιτικοῦ πολιτισμοῦ (π.χ. ρουσφέτι) καὶ τὸ γενικότερο οἰκονομικὸ ἀδιέξοδο. Ἐπικαλούμενος καὶ παραθέτοντας γιὰ τὴν στήριξη τῶν ἀπόψεών του γνώμες πολυπληθῶν μελετητῶν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας (ποὺ καμμιὰ ἀπὸ αὐτὲς δὲν εἶχε στηριχθεῖ σὲ προηγμένη ἐμπειρικὴ ἔρευνα), χωρὶς νὰ τὴς ἀξιολογεῖ κριτικὰ, ἐνῶ ἀπουσιάζει παράλληλα μιὰ συμπαγὴς προσωπικὴ θεωρία γιὰ τὴν προσέγγιση στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, ὁ συγγραφέας ἐπιδιώκει νὰ ὑποστηρίξει τὴν ὁρθὴν ἄλλωστε καὶ αὐτονόμητὴ θέση διὰ τὴν εὐθὺνη τῆς μεταβολῆς καὶ προσαγωγῆς τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας ἀποτελεῖ συνάρτηση διὰ τόσο τῆς προσχωρήσεώς μας στὴν Κοινότητα, ἄλλα τῆς προσπάθειας τῶν ἰδίων τῶν Ἑλλήνων, σ' ἓνα πνεῦμα διεθνούς συνεργασίας. Φοβόμαί διὰ μέρος τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἔγκειται στὴν ἐπιμελὴ σταχυολόγηση σὲ 97 στατιστικoὺς πίνακες πολλαπλῶν χρήσιμων στοιχείων γιὰ τὴν νεοελληνικὴ κοινωνία. — Μ.Μ.

ΑΝΘΟΣ Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ὁδοντιατρικῆς στὴν Κύπρο (ὡς τὸ 1980), Λευκωσία 1984, σελ. 42.

Ὁδοντογίατρος ὁ Α.Χ., γιὸς τοῦ χαρισματικοῦ ποιητῆ τῆς Κύπρου, Κύπρου Χρυσάνθη, μὲ

γνώση καὶ συνέπεια ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἱστορία τῆς ὁδοντιατρικῆς στὴν Κύπρο (λαϊκὴ ἢ δημόσια ἢ κατὰ παράδοση ὁδοντιατρικὴ, ὁδοντιατρικὸ δυναμικὸ, ὀργανωμένη ὁδοντιατρικὴ κίνηση, ὁδοντιατρικὴ νομοθεσία). Κείμενο χρήσιμο γιὰ τοὺς εἰδικoὺς τοῦ κλάδου. — Κ.Π.Μ.

Δρ ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, Ἀλέκτορα ὀφείλουμε στὸν Ἀσκληπιό (4 ραδιοφωνικὰ ἱατρικὰ μονόπρακτα: Ἡρόφιλος, Ἀέτιος, Ἀμειδανός, Γαληνός στὴν Κύπρο), Λευκωσία 1982, σελ. 52.

Πολυγραφώτατος καὶ χαλκέντερος, καταιονισμὸς λυρισμὸς καὶ σωρευτὴς γνώσεων, κοντύλι λαγάρου καὶ στιβαρὸς ὁ Κ.Χ. βραβευμένος πρόσφατα μὲ τὸ βραβεῖο Πορφύρα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀποτίει τὸ σεβασμὸ του καὶ τὸν ὀφειλόμενο φόρο τιμῆς σὲ κορυφαίους γιατροὺς τῆς ἀρχαιότητος. Καὶ γιὰ τὸν καὶ αὐτὸς καὶ τοῦ λόγου λυρᾶς τὸν πρῶτο του στίχον στὸ θεὸ τοῦ ἀποδίνει, στὸν Ἀπόλλωνα «Ἰητῆρον» καὶ φορμικτὴν, στὸν γιὰ τὸν καὶ στὸν ἀρχοντα τῆς φόρμιγγας καὶ τῆς λύρας: «Στὸν Φοῖβο Ἀπόλλωνα τὸ φῶς ὀφείλουμε / ποὺ μὲ τὴς δέσμες τοῦ κυκλοφορεῖ ἡ ὕψις», μὰ καὶ στὸν πατέρα τῆς ἱατρικῆς, στὸ θεῖο Ἰπποκράτη: «Γιατρὸς φιλόσοφος ἱσθθεὸς εἶναι / ὁ δάσκαλός μας ὁ Ἰπποκράτης πρῶτο ὄρο βάζει / στὴν παιδείᾳ μας τοῦτο...». Κι ὅστερα ἡ πορεία καὶ ἡ ἀνάπτυξη, μὲ τὸ λόγο τοῦ Ἰπποκράτη, τῶν Ἀσκληπιδῶν καὶ ἄλλων, πεντακάθαρη μὲ τὸ κρούξιμο τῆς πάντα εὐχῆς λύρας τοῦ Κ.Χ. Καὶ στὸν Ἡρόφιλο, πάλι στὸν Ἰπποκράτη ὁ λόγος του: «Θεῖος ὁ Ἰπποκράτης, μέγιστος γιατρῶν / τῶν φιλοσόφων πρῶτος...», ἀφοῦ ἔχει ἀναφερθεῖ, ἤδη ἀπὸ τὸ πρῶτο του μονόπρακτο στὸν περίφημο ὄρκο του καὶ στὸν Ἀσκληπιό: «πατέρα τῶν ἱαμάτων καὶ τῆς τέχνης μας / τῆς θεραπευτικῆς...» καὶ στὸν Γαληνὸ, γιὰ τὸν Γαληνὸ ἡ ἀπότιση τιμῆς: «Γαληνός εἶναι ὁ αὐτοκράτορας τῶν ἱατρῶν...» καὶ στὸν Ἀέτιο τὸν Ἀμειδανό.

«Ο Ἀπόλλωνας προστάτης τῆς υγείας καὶ μουσικῆς / στὰ χρόνια τὰ παλιά / τώρα ὁ Χριστός...». 4 ὕμνοι σὲ ἀξιους καὶ ἐξοχους γιατρούς καὶ ἡ συμπύκνωσή τους σὲ ἕνα: στὸν ὕμνο γιὰ τὴν Ἱατρικὴ καὶ γιὰ τὸν ἀνάνυμο, τὸν κάθε ἀξιο τῆς ἀποστολῆς του γιατρό. «Δὲν ἔχει χρειαί τιμῶν καὶ δόξας ὁ γιατρός. / Τιμὴ του τῇ ζωῇ νὰ σώζει» (σελ. 34). Πόσοι ἀπ' ὧσους σώζονται, νιώθουν καὶ ἀναγνωρίζουν αὐτὴ τὴν τιμὴ τῆς ταπεινότητος τοῦ γιατροῦ; Καὶ πόσοι ἄλλοι ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι τοῦ παρέχουν τὰ παντοῖα ποὺ τοῦ χρειάζονται ὕλικά καὶ ἠθικά μέσα, ναὸ καὶ λιβάνι, τὸ θυμιάματό του, ἀνάλωση ζωῆς, νὰ στέλνει στὴν Ἱατρικὴ, θεὰ του; Εὐκόλο νὰ λέμε: «λειτουργήμα ἡ Ἱατρικὴ». Ὅμως, μόνο αὐτὸ δὲν φτάνει. Τὸ λειτουργήμα θέλει καὶ ἱερέα καὶ λειτουργιὰ καὶ ἐκκλησία καὶ κεριὰ καὶ ψαλτάδες καὶ ὅλα τὰ συμπαραμαρτοῦντα. — Ὡραῖος καὶ μεστός ὁ λόγος τοῦ γιατροῦ καὶ λυράρη Κ.Χ. καὶ γνήσιο παιδί τοῦ φωτηγέτη Ἀπόλλωνα ὁ ἴδιος. Ἄς χαροῦμε τὸ λόγο του. Κι ὄχι μόνο οἱ γιατροί, μὰ καὶ ὁ πᾶσα ἕνας ὁ «καθαρὰ τῇ καρδίᾳ» δεχόμενος τὸν καθαρὸ τῆς πνευματικῆς δημιουργίας ἀγέρα. — **Κ.Π.Μ.**

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΕΡΔΙΚΗΣ, *Ἡμεροὶ θάνατοι (διηγήματα)*, Ἀθήνα 1984, σελ. 161.

Σπάνια τόσο πολὺς λυρισμός, ἔξω ἀπ' τὴν λυρική ποίηση, ἀνακατεῦεται στὸ διήγημα, μὲ πρόθεση νὰ μᾶς δώσει ἀκέραιη τὴν ψυχὴ τοῦ ἀφηγητῆ. Αὐτὴ ἡ διάθεση τοῦ Γ. Περδίκη νὰ ζωγραφίζει εἰκόνες, ποὺ σ' ὅλες μέσας κρύβεται ἡ δική του ψυχὴ, φανεράναι μιὰ εὐαισθησία ρομαντικοῦ, ποὺ ἔχει πλέον χαθεῖ, καθὼς χάνονται ὅλο καὶ περισσότερο οἱ λίγιοι ρομαντικοὶ ποὺ ζοῦνε ἀνάμεσά μας. Ὁ λυρισμός του ὁμοῦ αὐτὸς δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ γράψει διαλόγους, ποὺ κρύβουν ἕναν θεατρικὸ πυρῆνα πολὺ σωστό, μὲ ἀπλότητα ποὺ δείχνει ὅτι ὁ συγγραφεὺς ξέρει καλά ποῦ πρέπει νὰ σταθεῖ, γιὰ νὰ μὴν ἀποβεῖ ὁ λόγος μελὸ. Ὡραία συντροφιά, μὲ λίγα λόγια, σοῦ κρατᾶν τὰ διηγήματα τοῦ Γ. Περδίκη. Ἡ διεύθυνσή του εἶναι Ἀχαρνῶν 112 (Τ. 10434) γιὰ ὧσους θέλουν νὰ μάθουν γιὰ τοὺς «ἡμεροὺς θάνατους». — **Η.Λ.Τ.**

ΕΥΓΕΝΙΑ ΓΕΡΟΥΜΑΤΟΥ, *Ἀχρονομέτρηση (ποιήματα)*, Ἀθήνα 1985, σελ. 64.

Μιὰ ὥραία φωνή, συνταίριασμα γνώσης καὶ λυρισμοῦ ἀπὸ τὴν ἐπαρχία (Ἄμφισσα). Στοχασμός καὶ ποίηση σὲ ἀρμονικὸ ζεῦγμα: «ἡ πρώτη μετάληψη / ὁ ἰδρώς τῆς γῆς / ἡ πρώτη κατοικία / ὁ μητρικὸς κόρφος / πρὶν μετοικήσει / μέσα στὸ ὄνομά μου», ὁμοῦ καὶ «Γῆ μου, τῆς πρόσφο-

ρης πέτρας / τοῦ μόσχου καὶ τῆς ἀγράμπελης...». Ἐπίσης: «Ρίγησε ἡ κορυφὴ τοῦ κοσμικοῦ πλάτανου / στὸ ἀγγίσμα τῆς ζεστῆς φτερούγας τοῦ κορυδαλλοῦ...». Ἀλλὰ καὶ μεστός καὶ πλήρης ἀπὸ ἀλήθεια ὁ λόγος: «Στὸ θέατρο τῶν ὑποκριτικῶν ἐρμηνειῶν / χωρὶς κοθόρνους ἐγὼ / πῶς θ' ἀπαγγείλω / τὴς ἀλήθειες μου;». Ἀξίζει νὰ τὴν χαροῦν ὅσοι ἀγαποῦν τοῦτῃ τὴν καλοκυρά, τοῦ Πήγασσου τὴν ἀναβάτρα: τὴν ποιήση, τὴν ὁποία συνοδοιπορεῖ σὲ πετάγματα, συμπέτεται μὲ ἀξιο λόγο καὶ μὲ στιβαρὴ γραφίδα ἡ Ε.Γ. — **Κ.Π.Μ.**

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΑΡΥΔΟΓΙΑΝΝΗ, «Στοὺς δρόμους τοῦ πνεύματος» (δοκίμιο), Ἀθήνα 1985.

Στὴν Ἀθήνα, τὴν κοιτίδα τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως λέει ἡ ἴδια ἡ συγγραφέας, ἀφιερώνει τὸ βιβλίο τῆς αὐτό. Πραγματικὰ εἶναι ἕνα ἀξιόλογο ἔργο μὲ βαθύτατες προεκτάσεις σὲ πρόσωπα καὶ πράγματα, ποὺ φθάνουν ὡς τὴν ἐποχὴ μας. Ἀλλωστε μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ εὐλαβικοῦ προσκυνηματος στὸν ἀττικὸ χῶρο τῆς δίνεται ἡ δυνατότητα καὶ τὸ πρόσχημα ν' ἀναφερθεῖ σ' ὅλες τὴς μεγάλες πνευματικὲς μορφές τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Ἐτσι γράφοντας γιὰ τὴν Ἀθῆνα ἀπλώνεται καὶ μᾶς δίνει μιὰ ἐνδιαφέρουσα εἰκόνα ὅλης τῆς πνευματικῆς μας κληρονομιάς. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνο οἱ πληροφορίες καὶ τὰ στοιχεῖα ποὺ μᾶς δίνει ἡ κ. Χ.Κ., τὰ πολλὰ ποὺ μᾶς διδάσκει καὶ μᾶς θυμίζει. Εἶναι ὁ τρόπος ποὺ προσέγγισε τὸ θέμα τῆς. Ἡ γλαφυρότητα τῆς γραφῆς τῆς, ἡ λυρική τῆς θέρμη, ὁλος αὐτὸς ὁ θαυμασμός καὶ ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ποὺ διαπερνᾶει τὰ κείμενά τῆς. Ἐτσι δὲν κουράζει, δὲν γίνεται σχολαστικὴ, παρ' ὅλο τὸν φόρτο τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν πληροφοριῶν τῆς. Διακόπτοντας, μάλιστα, κάθε τόσο τὸ κυρίως κείμενο καὶ παρεμβάλλοντας ποιήματά τῆς — ὅλα καίριας σημασίας καὶ ἑναρμονισμένα μὲ τὸ θέμα — ἀλαφραίνει ἀκόμα περισσότερο τὸ γράψιμό τῆς. Συνοψίζοντας, μπορῶ νὰ βεβαιώσω πῶς τὸ βιβλίο αὐτό, δοκίμιο ὅπως ἡ ἴδια τὸ χαρακτηρίζει, εἶναι καὶ ἕνας συνδυασμός ἱστορικοῦ μελετήματος, φιλοσοφικοῦ καὶ φιλολογικοῦ ταυτόχρονα καὶ εἶναι ἀπόλυτα ἐπιτυχές. Ἰκανοποιεῖ πολλὰς περιέργειες καὶ εἶναι, παράλληλα, καὶ καλογραμμένο. Σὲ διδάσκει, χωρὶς νὰ σὲ κουράζει. Πρῶτα ὁμοῦ ἀπ' ὅλα σὲ βοηθεῖ νὰ σκεφτεῖς καὶ νὰ θυμηθεῖς πράγματα ποὺ ὀλοῖ — ὑποτίθεται — τὰ ξέρουμε, ἀλλὰ ποὺ, στὴν πραγματικότητα, οἱ πῶς πολλοὶ τὰ ἀγνοοῦμε. — **Ε.Γ.Ρ.**

ΚΩΣΤΑΣ ΓΑΡΙΔΗΣ, *Κάτι νὰ μείνει (ποίηση)*, Ἀθήνα 1985, σελ. 48.

Μιά χαμένη πιά ποιητική φωνή, πού λέξεις γύρευε νά βάλει στά ποιήματά του ν' αστράφτουν, ώς «...άστραφτε τὸ πρόσωπο τῆς Παναγιάς τῶν μελτεμιῶν / στῆς Πάρου τ' ἀκρογιάλια». Λέξεις καί βότσαλα γυαλοῦ, στρογγύλα, ξεπλυμένα καί καθάρια, ἀρμυρισμένα ἀπ' τὴν ἀρμύρα κι ἀπὸ τὰ φιλιὰ τῆς γλυκο-πικρο-κυματούσας τῆς γαλανομάτας. Παρακάτω γράφει «*ἡ λέξη ποίηση μοιάζει μὲ λεμονανθό...*» κι ἀκόμα «*...ἡ ποίηση εἶναι μιὰ δὲ διαίρεται*». Ναί, τριάδα ὁμοούσια καὶ ἀδιαιρέτη ἡ ποίηση, γιὰ ὅσους δύνανται καὶ μὲ καθαρὴ καρδιά σ' αὐτὴν θητεῦουν: λόγος, λύρα, Πήγασος. Στὴ γυναίκα του — στὴ Νίκη — εἶχε «*...φυλάζει τὴ στερνὴ ματιά*», ὅταν θὰ ἔφευγε. Κι αὐτὴ τοῦ ἀνταποδίδει τὴ ματιά της καὶ τὴ ζέστα της· γιὰ τὴν μὲ τὴ φροντίδα της ἐγίνε ἡ μεταθανάτιά του αὐτὴ ἐκδοση τῶν ποιημάτων του. — **Κ.Π.Μ.**

Γ. ΒΡΕΛΛΗΣ, *Κώστας Κρυστάλλης: τὸ πονεμένο, τ' ἀγνὸ παιδί τῆς Πίνδου (μελέτη).*

Πρόκειται γιὰ μιὰ ψυχολογικὴ συνοδοιπορία μὲ τὸν Κώστα Κρυστάλλη, ὕψηλοῦ λογοτεχνικοῦ ἤθους μὲ περιγραφὲς τοῦ τόπου τῆς γέννησής του, τῆς ζωῆς, τῆς ἀρρώστιας του καὶ τῶν ταξιδιῶν του στὴν πατρίδα. Δείγματα τῆς ιδιότυπης θεοκριτικῆς ποιήσεώς του κι ἓνα ἀπάνθισμα κρίσεων γιὰ τὸ ἔργο του ἀπὸ σύγχρονους τοῦ ὁλοκληρώνουν τὴν καλλιτεχνικὴ αὐτὴ παρουσίαση. — **Μ.Μ.**

ΣΗΦΗΣ Γ. ΚΟΛΛΙΑΣ, *Ὑπαρξιακὸς λόγος (ποίησις), Κόρινθος 1985, σελ. 48.*

Κάθε σημείωση γιὰ τὸν συγγραφέα εἶναι περιττή. Γνωστός· καθιερωμένος, χαλκεύτερος, πληθωρικός, ἀποδοτικός μὲ γόνιμη θητεία δεκαετηρίδων στὰ Ἑλληνικά γράμματα. Φιλοσοφικὸς στοχασμός, γιὰ τὴ «*συνείδηση τοῦ εἶναι καὶ τοῦ ὕπαρχειν*», ἀποδομένος μὲ λυρικὸ λόγο, πού, ὅπως γράφει στὴν εἰσαγωγή του, σελ. 7-8, «*εἶναι μιὰ δημιουργία συνείδησης, μιὰ εὐρύτερη ραψωδία τῆς Ὑπαρξῆς μὲ στόχο τὴν πολὺτιμη ἐλευθερία τοῦ εἶναι*». Γνήσια φιλοσοφικὴ ποίηση, πού ἀποτείνεται στὸς προετοιμασμένους νὰ τὴν δεχτοῦν καὶ νὰ τὴν ἀφομοιώσουν. Ὡραῖος ἀλλὰ δύσκολος λόγος, καὶ τὸ εὖγε ἢ ἀπόλαυσή τοῦ συγγραφέα. — **Κ.Π.Μ.**

ΘΕΟΠΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἰριδισμοί (ποίηματα), ἔκδ. Γκοβόστη, Ἀθήνα 1985, σελ. 112.*

Τὰ σημερινὰ μαρτυροῦν, τ' ἄσχημα καὶ τὰ λυγρά: «*Δὲν εἶναι ἀνθὸς αὐτοῦ / πού πέφτουν / ἀπ' τὴν ἀμυγδαλιά. / εἶναι τὸ χιόνι τὸ πυκνὸ / πού μὰς σκεπάζει...*» τὴν παγωνιά τῆς γῆς καὶ τῶν

ἀνθρώπων· καὶ προσδοκᾷ γιὰ τὸ καλύτερο τὸ αὐριο: «*Ξημέρωσε / ὅπως καὶ χθὲς / ὅπως προχθὲς. / Μὰ σήμερα / εἶναι κάτι ἄλλο*». Ζήτηση αὐτοῦ τοῦ σήμερα· καὶ τοῦ αὐριο, ντυμένη ἐλεγειακούς τόνους, ὁμως καὶ λυρισμὸ ἐλπίδας. Μέτρο, ρυθμός, ἀρμονία, οὐσία καὶ συγκίνηση ὁ λόγος της. Μιά φωνὴ ἀξία νὰ προσεχτεῖ ιδιαίτερα. «*Ζητωκραύγασα / τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου / λησα / μιὰ μαργαρίτα / ...Αὐτὰ τὰ κρίματά μου*». Εἶθε τὰ κρίματα — τὰ ὠραῖα κρίματα — ὅλου τοῦ κόσμου. — **Κ.Π.Μ.**

ΦΩΤΗΣ ΜΠΟΥΖΑΝΗΣ, *Παγὰ λαλέουσα (ποίηματα), Ἀθήνα 1986.*

Ἀπ' ὅσα διαβάσαμε στὸ βιβλίο αὐτό, ἀπ' ὅσα ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας μᾶς εἶπε στὰ «*βιογραφικά*» του, εὐκολα βγαίνει τὸ συμπέρασμα πὼς ὁ κ. Φώτης Μπουζάνης εἶναι ἓνας ἀξιόλογος ἀνθρωπος, πού πρόσφερε πολλὰ στὸν τόπο του, καὶ στοὺς συνανθρώπους του. Διετέλεσε καθηγητὴς φιλόλογος, ἔγραψε πολλὰ, βοήθησε τὴν Παιδεία, καί, τώρα, μὲ τὸ βιβλίο του αὐτό, τὸ πρῶτο λογοτεχνικὸ του, ἀπὸ ὅ,τι κατάλαβα, κάνει καὶ τὴν παρουσία του στὰ γράμματα. Γράφει ἀπλά ποιήματα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὶς προσωπικὲς του περιπέτειες καὶ ἐμπειρίες. Τιμᾷ τὸν πατέρα του μὲ δύο ἐμπνευσμένα τραγούδια του στὴν ἀρχὴ καὶ προχωράει σὲ μιὰν ἄλλη ἐνότητα, πού εὐστοχα τὴν τιτλοφορεῖ «*Νοσταλγικοὶ ἀναβασμοί*». Ἐπακολουθοῦν «*Ὁ παράδεισός μου*» τ' Ὀνειρο εἶναι ἡ ζωὴ», «*Ζῆσε μες' τὸνειρο κι ἐσύ...*», παρεμβάλλοντας φωτογραφίες ἀπὸ διάφορες ἐποχὲς τῆς ζωῆς του· καὶ ἐρχόμαστε στὸ «*Ἰχνηλατώντας*»: ἐδῶ ὁ ποιητὴς ἐμπνέεται ἀπὸ μεγάλες μορφὲς τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὑμνεῖ ἔτσι τὸν Θ. Κολοκοτρώνη, τὸ Νικηταρᾶ, τὸ Λεωνίδα, τὸν Πλάτωνα, τὸν Αἰσχύλο καὶ πολλοὺς ἄλλους παλαιούς καὶ νεότερους. Ἐπακολουθοῦν δύο ἀκόμα σειρὲς («*Στοχασμοί*» καὶ «*Ἀπὸ ἄλλη σκοπιά*») καὶ τελειώνει μὲ κάμποσα κομμάτια μεταφρασμένα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους λυρικούς καὶ τοὺς Γάλλους ρομαντικούς Οὐγκώ καὶ Λαμαρτίνω. Προσεγμένη γενικὰ ἡ δουλειὰ τοῦ κ. Φ. Μ. Συχνὰ ἐμπνευσμένος καὶ μὲ θαυμάσιες λυρικές διαχύσεις ὁ λόγος του. Ἄν καὶ γράφει στὸ παλαιὸ στυλ καὶ θάπρεπε νὰ προσέχει τὴν εὐρυθμίαν τοῦ στίχου του, συχνὰ διαπιστώνουμε χασμαδίες καὶ (προφανῶς) ἠθελγημένες φραστικές παραφωνίες. Ὡστόσο μᾶς κερδίζει μὲ τὴν ἀμεσότητα καὶ τὴν εὐλικρίνειά του, τὴν βαθεῖα φιλοσοφικότητά του καὶ τὴν αἰσιοδοξία του. Νομίζουμε πὼς τὸ βιβλίο αὐτὸ τοῦ παλαιῶ καὶ κ. Φ. Μ. πολλὰ ἔχει νὰ κερδίσει ἀπὸ τὸν προβληματισμὸ ἐνὸς ἀν-

θρώπου, πού ειδε και έζησε τόσα πολλά στή ζωή του. — Ε.Γ.Ρ.

ΠΑΝΟΣ ΒΟΖΙΚΗΣ, *Καθ' όδόν... On the road, (ποίηση), Νέα Υόρκη, 1984, σελ. 56.*

Άγγλικό κείμενο με άποδοση-μετάφραση στα Έλληνικά του Τάσου Ρούσσου. Τελείως συνηθισμένη ύπερρεαλιστική αυτόματη γραφή. Τίποτα περισσότερο, τίποτα λιγότερο. Χωρίς

πέταγμα, χωρίς λυρισμό και χωρίς συγκινησιακούς κραδασμούς. Κι όρισμένες λέξεις (castrate: μουνουχίζω, have intercourse: συνουσιάζονται), όπως αναγράφονται, αλλά και όπως αποδίδονται, τουλάχιστον άκατάλληλες, κατά τον πλέον έπιεική χαρακτηρισμό, για ποιητική έκφραση. Δεν πρόκειται περί σεμνοτυφίας, αλλά απλά και μόνο για σεβασμό προς την γλώσσα και προς τον άναγνώστη. — Κ.Π.Μ.

ΑΛΛΑ ΕΝΤΥΠΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE REVIEW, έπιστημονικό περιοδικό των ΗΠΑ (έκδότης καθηγ. Panos Bardis), vol. 61, number 1, Winter 1986 • ΓΛΩΣΣΑ, περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας της έπιστημονικής ένωσης «Νέα Παιδεία» (έπιστασία Κ.Ν. Παπανικολάου), τ. 10, Χειμώνας 1986 • ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ, μηνιαίο λογοτεχνικό περιοδικό της Λευκωσίας (υπεύθυνος εκδότης Κύπρος Χρυσάνθης), τ. 298-300, Όκτ. - Δεκ. 1985 • WORLD PEACE, άμερικανική έπιθεώρηση (έκδότης καθηγ. Panos Bardis), vol. II, No 4, Oct. - Dec. 1985 • ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ, μηνιαία έπιθεώρησης εν Ίωαννίνους (Ιδιοκτήτης - διεθυντής Δημοσθ. Γ. Κόκκινος), τ. 401-2-3, Αβγ. - Σεπτ. - Όκτ. 1985 • ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ, τρίμηνη έπιθεώρηση Λόγου και Τέχνης (έκδ. - διευθ. Κώστας Μ. Σταμάτης), τ. 9, Όκτ. - Νοέμ. - Δεκ. 1985 • ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΝΕΥΜΑ, τριμηνιαίο περιοδικό (Ιδρ. - διευθ. Λάμπρος Μάλαμας), τ. 58, Όκτ. - Νοέμ. - Δεκ. 1985 • ΝΕΑ ΠΟΡΕΙΑ, λογοτεχνικό περιοδικό της Θεσ/νίκης (Ιδιοκτ. - έκδ. Τηλέμαχος Άλαβέρας), τ. 369-70, Νοέμ. - Δεκ. 1985 • ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΑΥΡΙΟΝ, μηνιαίον έθνικοκοινωνιοκρατικών περιοδικόν (έκδ. - διευθ. Δημήτριος Καψάλας), τ. 51, Δεκ. 1985 • ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, μηνιαία έκδοση της δμωνώμου εταιρείας (υπεύθυνος Άλέξ. Χ. Μαμμόπουλος), τ. 113 και 114, Φεβρ. και Μάρτ. 1986 • ΠΟΡΦΥΡΑΣ, διμηνιαίο λογοτεχνικό περιοδικό της Κέρκυρας (διεύθυνση Δημήτρης Κονιδάρης, Περικλής Παγκράτης), φ. 33, Φλεβ. 1986 • ΟΛΥΜΠΟΣ, μηνιαία πνευματική - πολιτιστική έφημερίδα (διεύθυντης συντάξεως Γ. Λιάπης), φ. 2, Ίαν. 1986 • ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ, μηνιαία εικονογραφημένη έπιθεώρηση ποικίλης ύλης (έκδ. Ήλιος Άσημακόπουλος), τ. 194 και 195, Αβγ. και Σεπτ. 1985 • ΤΡΙΦΥΛΙΑΚΗ ΕΣΤΙΑ, δίμηνη έκδοση (υπεύθ. Διονύσης Ι. Κακίσης), τ. 63, Άπρ. - Ίούν. 1985.

Κατόπιν άρχαιρεσιών στις 2 Φεβρουαρίου ή Πανελλήνια Ένωση Λογοτεχνών (Π.Ε.Λ.) εξέλεξε τó νέο της Δ.Σ., πού άποτελείται άπό τούς έξής: Πρόεδρος Ντίνα Βλάχου, ά' αντιπρόεδρος Κώστας Μαϊστράλης, β' Έλπα Σπηλιωτοπούλου, γεν. γραμματέας Γούλα Συρυνιώτη, ειδ. γραμματέας Χρυσούλα Βάρρα, έφορος Ευάγγελος Ρόζος, επί των δημοσίων σχέσεων Έβδóνη Κερσετετζή, μέλη Άγγελική Πανωφοροπούλου, Θύμιος Χριστόπουλος. Έπίτιμος πρόεδρος είχε εκλεγεί δ κ. Γεώργιος Δέπος.